

Sociālais darbs Latvijā

Labklājības ministrija

20 gadu sociālā darba prakse
cilvēku tirdzniecības mazināšanā

lasīt 22. lpp.

Pakalpojumu individualizācija

lasīt 47. lpp.

Supervīzija online - bubulis vai
iespēja?

lasīt 48. lpp.

1/2021

Redkolēģijas uzruna	3
Ilze Skrodele-Dubrovskā, Maija Muceniece Aktualitātes sociālās politikas un sociālā darba jomā	4
Liesma Ose Sociālais darbs 2021: pilnveidota un specializēta mikroprakse, kopienu attīstība un cilvēka cienīga sociālā politika	10
Skaidrīte Gūtmane Pārveidojoša attieksme pret klientu: Antiohijas antropoloģiskās un teoloģiskās skolas prakse	15
Sandra Zalcmane 20 gadu sociālā darba prakse cilvēku tirdzniecības mazināšanā	22
Mārtiņš Moors, Juris Osis, Dace Samete Ģimeņu ar bērnu ar funkcionāliem traucējumiem vajadzību izpētē balstīts atbalsta pakalpojums	32
Māris Grāvis Pakalpojumu individualizācija	47
Rita Goldmane Supervīzija online - bubulis vai iespēja?	48
Madara Lārmane, Mārtiņš Moors Personāla resursu trūkuma ietekme uz ētisko dilemmu risināšanu un sociālā darba formalizēšanos	58
Ieva Ozola Sociālā darbinieka ekokarte	60
Vai tu vakcinēsies?	64
Summary	67

Foto: Guntis Dišlers

Cienījamie kolēģi!

Pēdējā gada ārējo notikumu ietekme uz sabiedrību kopumā, uz dažādu iestāžu darbību un arī sociālo darbinieku klientu dzīvi visdrīzāk var apzīmēt ar diviem vārdiem: pielāgošanās ierobežojumiem. Šādos apstākļos pastāv augsts risks dažādu prakses līmeņu aktivitātes fokusēt uz institucionālām prasībām nevis klientu vajadzībām un interesēm. Šī izdevuma mērķis ir atgādināt, ka arī ārkārtējos un kritiskos apstākļos ir iespējams saglabāt uz klientu orientētu pieeju gan sociālo pakalpojumu attīstībā un inovācijās, gan sociālā darba pētījumos un praksē. Pateicoties autoru ieguldījumam, ir izdevies izdevumā iekļaut gan vēsturisko kontekstu uz klientu orientēta sociālā darba pirmsākumiem, gan viedokli par mūsdienu sociālā darba prakses attīstību Latvijā un ieskatu jaunajā sociālā darba profesijas standartā.

Sociālās izmaiņas gan sabiedrībā, gan personiskā līmenī var veicināt tikai tad, ja mēs paši esam gatavi mainīties un mācīties no notikumiem, viens no otra, no pētījumu rezultātiem, jaunām atziņām un idejām. To arī lasītājam piedāvā periodiskais izdevums "Sociālais darbs Latvijā".

Aicinām Latvijas sociālos darbiniekus saņemt to ar atzinību un izmantot ikdienas darbā.

Jūsu redkolēģija

Aktualitātes sociālās politikas un sociālā darba jomā

Ilze Skrodele-Dubrovskā

Labklājības ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departamenta direktore

Maija Muceniece

Labklājības ministrijas projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" vecākā eksperte

Apzinoties, ka izdevums "Sociālais darbs Latvijā" uzkrāj mūsdienu notikumu vēsturiskās liecības, ir nozīmīgi pieminēt 2020. gada novembrī notikušās trīs sociālo darbinieku un sociālo pakalpojumu sniedzēju organizētās sapulces (piketetus), ko var uzskatīt par pirmo reizi, kad jomas profesionāļi kopīgi publiski pauduši neapmierinātību ar nozarē notiekošo. Sapulces dalībnieku galvenās prasības bija saistītas ar nozares organizāciju iesaisti reformu un citu labklājības nozarei svarīgu lēmumu plānošanā, sociālo pakalpojumu attīstīšanu, cilvēkresursu nodrošināšanu, kā arī uz bērnu centrētas bērnu tiesību aizsardzības sistēmas izveidi.

Pēc minētās sapulces 15 sociālās nozares vadošās organizācijas vienotās kopīgā vēstulē, ko 2020. gada 22. novembrī nosūtīja Ministru prezidentam un labklājības ministrei, paužot neapmierinātību ar Labklājības ministrijas (turpmāk – LM) darbu un sociālās politikas rezultātiem, kā arī izvirzot konkrētas prasības tālākai sadarbībai:

- 1) nodrošināt regulāru, demokrātisku un labas pārvaldības principu ieviešanu balstītu nozares organizāciju iesaisti reformu un citu labklājības nozarei svarīgu lēmumu plānošanā;
- 2) nodrošināt jaunu sociālo pakalpojumu vienmērīgu attīstīšanu visā Latvijā;
- 3) veidot bērnu tiesību aizsardzības sistēmas reformu tā, lai bērns patiešām būtu centrā;
- 4) nodrošināt deinstitucionalizācijas projekta ilgtermiņu un reālus rezultātus ilgtermiņā;
- 5) veikt ieguldījumus sociālo pakalpojumu jomas cilvēkresursu attīstībā;
- 6) nodrošināt sociālo pakalpojumu interešu aizstāvību attiecībās ar citām nozarēm.

Nosūtītajā atbildes vēstulē tika izklāstīts LM viedoklis par aktualizētajiem jautājumiem un izvirzītajām prasībām, kā arī prasību iesniedzēji tika aicināti uz tematiskām sarunām, lai turpinātu konstruktīvu diskusiju un sadarbību sociālā darba, sociālo pakalpojumu un kopējās sociālās politikas pilnveidei.

2020. gada 16. decembrī notika LM organizētā tiešsaistes diskusija ar prasību iesniedzējiem par sociālo darbu, sociālajiem pakalpojumiem un deinstitucionalizācijas procesu, bet 2020. gada 18. decembrī – par bērnu tiesību

aizsardzības sistēmu. Tiešsaistes diskusijās ar sociālās nozares organizācijām piedalījās labklājības ministre R. Petraviča, LM parlamentārais sekretārs K. Lipšāns, valsts sekretārs I. Allīks, valsts sekretāra vietniece L. Āboliņa un atbildīgo LM departamentu vadība un eksperti. Diskusiju laikā tika uzklauts sociālās nozares organizāciju un sociālo darbinieku viedoklis par sadarbību un komunikāciju ar LM un citiem aktuālajiem jautājumiem. Lai turpinātu diskusiju un apspriestu konkrētus priekšlikumus sadarbības un sociālās politikas tālākai pilnveidei, labklājības ministre izteica piedāvājumu šī gada laikā individuāli tikties ar katru no 15 sociālās nozares organizācijām.

MINIMĀLO IENĀKUMU ATBALSTA SISTĒMAS PILNVEIDOŠANA NO 2021. GADA

Pagājušā gada vasarā Latvijas Republikas Satversmes tiesa atzina, ka valstī noteiktais garantētā minimālā ienākuma apmērs, trūcīgas personas ienākumu sliekšnis un sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs neatbilst Latvijas Republikas Satversmē noteiktajam principam, ka ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Nepilnu sešu mēnešu laikā tika izstrādāta vienota un pamatota metodoloģija minimālo ienākumu līmeņu noteikšanai, lai mazinātu sociālo nevienlīdzību, garantējot cilvēka cieņas aizsardzību. Šogad tiek turpināta Plāna minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2020.–2021. gadam ieviešana, paaugstinot dažādus minimālā apmēra pabalstus¹, ko nodrošina gan valsts, gan pašvaldības.

■ **Garantētais minimālais ienākumu līmenis (GMI)** paaugstināts no 64 eiro līdz 109 eiro pirmajai vai vienīgajai personai mājāsaimniecībā un 76 eiro pārējām personām mājāsaimniecībā.

■ **Trūcīgas mājāsaimniecības ienākumu sliekšnis** ir 272 eiro pirmajai vai vienīgajai personai mājāsaimniecībā un 190 eiro pārējām personām mājāsaimniecībā.

■ **Maznodrošinātas mājāsaimniecības ienākumu sliekšni** katra pašvaldība ir tiesīga noteikt ne augstāku kā 436 eiro pirmajai vai vienīgajai personai mājāsaimniecībā un 305 eiro

¹ Par periodu no 2021. gada 1. janvāra līdz 30. aprīlim pensiju un atlīdzību, kas nosakāmas minimālā apmērā, izmaksā tajā minimālajā apmērā, kāds bija noteikts atbilstošajiem normatīvajiem aktiem līdz 2020. gada 31. decembrim, un ne vēlāk kā līdz 2021. gada maijam veic šo minimālo pensiju un atlīdzību pārrēķinu, un starpību izmaksā vienlaikus ar 2021. gada maija pensiju vai atlīdzību.

pārējām personām māsājniecībā, bet ne zemāku par trūcīgās māsājniecības ienākumu sliekšni.

- **Minimālie vecuma pensijas apmēri** turpmāk ir atkarīgi no katra personas apdrošināšanas stāža gada. Minimālo vecuma pensiju aprēķina minimālās vecuma pensijas aprēķina bāzei 136 eiro (personām ar invaliditāti no bērnības – 163 eiro), piemērojot koeficientu 1,1. Par katru nākamo gadu, kas pārsniedz vecuma pensijas piešķiršanai

nepieciešamo 15 gadu apdrošināšanas stāžu, apmēru palielina par diviem procentiem no minimālās vecuma pensijas aprēķina bāzes.

- Minimālie invaliditātes pensijas apmēri, kas turpmāk ir atkarīgi no invaliditātes pensijas aprēķina bāzes 136 eiro (personām ar invaliditāti no bērnības – 163 eiro):

III grupas invaliditātes gadījumā invaliditātes pensija tiek noteikta invaliditātes pensijas aprēķina bāzes līmenī, kas ir 136 eiro, bet personām ar invaliditāti kopš bērnības – 163 eiro;

II grupas invaliditātes pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par invaliditātes pensijas aprēķina bāzi 136 eiro (personām ar invaliditāti kopš bērnības – 163 eiro), kam piemērots koeficients 1,4. Tādējādi II grupas invaliditātes pensijas minimālais apmērs būs 190,40 eiro, bet personām ar invaliditāti kopš bērnības – 228,20 eiro.

I grupas invaliditātes pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par invaliditātes pensijas aprēķina bāzi 136 eiro (personām ar invaliditāti kopš bērnības – 163 eiro), kam piemērots koeficients 1,6. Tādējādi I grupas invaliditātes pensijas minimālais apmērs būs 217,60 eiro, bet personām ar invaliditāti kopš bērnības – 260,80 eiro.

- Palielinot invaliditātes pensiju apmērus, palielināti arī **atlīdzības par darbības zaudējumu**, kas noteikta sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai konstatēto arodslimību, **minimālie apmēri**.

- Paaugstināts **atbalsts apgādnieku zaudējušiem bērniem** (apgādnieka zaudējuma pensijas minimālais apmērs, atlīdzības par apgādnieka zaudējumu minimālais apmērs), nosakot to bērniem līdz septiņu gadu vecumam 136 eiro, bet bērniem no septiņu gadu vecuma – 163 eiro.

- Paaugstināti valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta **minimālie apmēri**², kā arī personām ar I un II invaliditātes grupu pabalsta aprēķinā piemērojama koeficients no 1,3 uz 1,4. Tādējādi jaunie pabalsta apmēri ir šādi:

pensijas vecumu sasniegušajām personām, kuras nav ieguvušas tiesības uz vecuma pensiju – 109 eiro mēnesī (līdz šim 64,03 eiro);

personām ar invaliditāti vispārējā gadījumā: III invaliditātes grupai – 109 eiro (līdz šim 80 eiro), II grupai – 130,80 eiro

² No 2021. gada 1. janvāra līdz 30. aprīlim nodrošinājuma pabalsta izmaksa tiks nodrošināta tādā apmērā, kā to noteica normatīvais regulējums līdz 2020. gada 31. decembrim. Savukārt par laiku no 1. janvāra līdz 30. aprīlim Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (VSAA) veiks nodrošinājuma pabalsta pārrēķinu un nodrošinās starpības izmaksu maijā. Vienlaikus maijā notiks pāreja uz nodrošinājuma pabalsta izmaksu par iepriekšējo mēnesi (šobrīd maksā par esošo), nodrošinot, ka cilvēkam izmaksātais apmērs (starpība par gada pirmajiem mēnešiem) nav mazāks par 2021. gada aprīlī piešķirtā nodrošinājuma pabalsta apmēru.

#BUDŽETS 2021

PALIELINĀTS MINIMĀLAIS IENĀKUMU LĪMENIS 70.7 MILJ. EUR

STĀŽS GADOS	KOEIF.	TAGAD		NO 2021. G.	
		Ar bāzi 80.00	Ar bāzi 122.69 nv.no bērnības	Ar bāzi 136.00	Ar bāzi 163.00 inv.no bērnības
15-20 gadi	1.1	88.00	134.96	Vecuma pensijas aprēķina bāzei piemēro koeficientu – 1,1 un par katru gadu, kas pārsniedz 15 gadus, apmēru palielina par 2% no minimālās vecuma pensijas aprēķina bāzes	
21-30 gadi	1.3	104.00	159.50		
31-40 gadi	1.5	120.00	184.04		
41 gads un vairāk	1.7	136.00	208.57		

PIEAUGS MINIMĀLĀ INVALIDITĀTES PENSIJA

	AR INVALIDITĀTI		AR INVALIDITĀTI KOPŠ BĒRNĪBAS	
	TAGAD	NO 2021. G.	TAGAD	NO 2021. G.
I grupa	128.00	217.60	196.30	260.80
II grupa	112.00	190.40	171.77	228.20
III grupa	80.00	136.00	122.69	163.00

PALIELINĀTS VALSTS SOCIĀLĀ NODROŠINĀJUMA PABALSTS

AR INVALIDITĀTI	TAGAD	NO 2021. G. STRĀDĀJOŠIEM	NO 2021. G. NESTRĀDĀJOŠIEM AR PIEMAKSU
	I grupa	104.00	152.60
II grupa	96.00	130.80	156.96
III grupa	80.00	109.00	

AR INVALIDITĀTI KOPŠ BĒRNĪBAS	TAGAD	NO 2021. G.	NO 2021. G.
I grupa	159.50	190.40	247.52
II grupa	147.23	163.20	195.84
III grupa	122.69	136.00	

VECUMA GADĪJUMĀ	TAGAD	NO 2021. G.
	64.03	109.00

PALIELINĀTS ATBALSTS BĒRNIEM APGĀDNIEKA ZAUDĒJUMA GADĪJUMĀ

LĪDZ 6 GADIEM	TAGAD	NO 2021. G.
		92.50 Ar invaliditāti kopš bērnības – 106.72
NO 7 GADIEM	111.00	163.00

Labklājības ministrija

(līdz šim 96 eiro), I grupai – 152,60 eiro (līdz šim 104 eiro). Ja persona ar invaliditāti nestrādā, pabalstam noteikta piemaksa pie attiecīgās grupas pabalsta: +30% piemaksa I grupai, +20% II grupai;

personām ar invaliditāti kopš bērnības: III invaliditātes grupai – 136 eiro (līdz šim 122,69 eiro), II grupai – 163,20 eiro (līdz šim 147,23 eiro), I grupai – 190,40 eiro (līdz šim 159,50 eiro);

bērnam apgādnieka nāves gadījumā: līdz sešu gadu vecumam (ieskaitot) – 136 eiro (līdz šim 92,50 eiro un 106,72 eiro bērnam ar invaliditāti), no septiņu gadu vecuma 163 eiro (līdz šim 111,00 eiro).

- Ņemot vērā, ka ir paaugstināti valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēri, paaugstināts arī apbedīšanas pabalsts nodrošinājuma pabalsta saņēmēja nāves gadījumā.

■ Ģimenes valsts pabalsts bērniem ar invaliditāti

Par bērniem ar invaliditāti neatkarīgi no tā, vai bērns turpina mācības pēc 15 gadu sasniegšanas, tiek turpināta ģimenes valsts pabalsta izmaksa līdz bērna 20 gadu vecuma sasniegšanai. Pabalstam noteikts pārejas periods – to piešķirs par periodu no 2021. gada 1. janvāra un izmaksās ne vēlāk kā līdz 2021. gada 1. aprīlim.

■ Asistenta atlīdzība

Asistenta pakalpojuma pašvaldībā sniedzējiem atlīdzība par vienu pakalpojuma sniegšanas stundu noteikta, ņemot vērā minimālo algu, kāda tā ir no 2021. gada 1. janvāra (500 eiro), jo saskaņā ar darba likumdošanu darba samaksa nevar būt zemāka par minimālās algas apmēru.

■ Sociālās garantijas bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem

Palielinātas sociālās garantijas bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem, tas ir, vienreizējs pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem – 218 eiro, savukārt personām ar invaliditāti kopš bērnības – 327 eiro; pabalsts ikmēneša izdevumiem, ja jaunieši sekmīgi mācās – 109 eiro mēnesī, savukārt personām ar invaliditāti kopš bērnības – 163 eiro mēnesī; pabalsts sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei – ne mazāk kā 820,05 eiro apmērā.

SOCIĀLO PAKALPOJUMU TĪKLA ATTĪSTĪŠANA PAŠVALDĪBĀS

Sociālo pakalpojumu pieejamībā Latvijā vērojamas būtiskas atšķirības dažādās pašvaldībās. Ir pašvaldības, kurās pieejami tikai sociālās aprūpes pakalpojumi, lielākoties tieši ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās, citās – iespējams saņemt arī plašāku un cilvēka sociālajai situācijai piemērotāku sociālo pakalpojumu klāstu. Sociālo pakalpojumu pārklājuma vienmērīgas attīstības veicināšanai un sociālo pakalpojumu vienādas pieejamības nodrošināšanai

valsts iedzīvotājiem neatkarīgi no dzīvesvietas pašvaldības 2020. gadā LM izveidoja darba grupu, kuras uzdevums bija sniegt priekšlikumus sociālo pakalpojumu jomas pilnveidei.

Darba grupā aktīvi piedalījās ne tikai Labklājības ministrijas pārstāvji, bet arī nevalstiskā sektora un sociālo pakalpojumu sniedzēju pārstāvji. Diskusiju centrā bija sociālo pakalpojumu iedalījums, obligāti nodrošināmo sociālo pakalpojumu klāsts (minimālais sociālo pakalpojumu grozs) pašvaldībām un mērķa grupām, sociālo pakalpojumu nodrošināšanas līmenis atbilstoši pašvaldības administratīvajam iedalījumam, kā arī nosacījumi sociālo pakalpojumu saņemšanai un sociālo pakalpojumu samaksas kārtība.

Darba grupas ieskatā ikvienā pašvaldībā obligāti ir jānodrošina sociālā darba pakalpojuma pieejamība personai (tai skaitā pagasta līmenī). Profesionāli un laicīgi veikta sociālās situācijas izpēte un sociālo problēmu identificēšana nodrošina operatīvu atbalsta sniegšanu atbilstoši personas vajadzībām. Tāpat darba grupa vienojās, ka par obligāti nodrošināmiem sociālajiem pakalpojumiem jānosaka tādi sociālie pakalpojumi, kas novērš vai mazina dzīvības un veselības apdraudējumu, kā arī būtiskus sociālās funkcionēšanas ierobežojumus. Šogad turpinās darbs, lai panāktu vienošanos par to, kādi konkrēti sociālie pakalpojumi pašvaldībā obligāti nodrošināmi neatkarīgi no pašvaldības lieluma.

Kad pašvaldība ir apmierinājusi pieprasījumu pēc obligāti nodrošināmiem sociāliem pakalpojumiem, neapšaubāmi tā ir tiesīga nodrošināt citus iedzīvotājiem nepieciešamos sociālos pakalpojumus. Katrā pašvaldībā ir jābūt vienlīdzīgi nodrošinātiem tiem sociālajiem pakalpojumiem, kuri tiek finansēti no valsts budžeta.

Šogad darba grupa turpinās diskutēt par sociālo pakalpojumu finansēšanu, tai skaitā valsts budžeta piesaisti pakalpojumu groza finansēšanā un precīzēs, kādi sociālie pakalpojumi ir obligāti kāda līmeņa pašvaldībās. Ir skaidrs, ka sociālo pakalpojumu grozu nebūs iespējams ieviest nekavējoties, tāpēc tā ieviešana būs jāplāno pakāpeniski, atbilstoši izvirzītajām prioritātēm konkrēto pakalpojumu ieviešanai, aprēķinot to izmaksas un nosakot finansēšanas mehānismu.

Pēc priekšlikumu precizēšanas LM sagatavos un iesniegs informatīvo ziņojumu Ministru kabinetam par nepieciešamajām izmaiņām sociālo pakalpojumu sistēmā.

SOCIĀLĀS AIZSARDZĪBAS UN DARBA TIRGUS POLITIKA

2020. gadā Labklājības ministrija un Tieslietu ministrija kopīgi strādāja pie vidēja termiņa politikas plānošanas dokumenta projekta – “Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam” (turpmāk – Pamatnostādnes). Dokumenta mērķis ir sekmēt iedzīvotāju sociālo iekļaušanu, mazinot ienākumu nevienlīdzību un nabadzību, attīstot pieejamu un individuālajām vajadzībām atbilstošu sociālo pakalpojumu un juridiskā atbalsta sistēmu, kā arī veicināt augstu nodarbinātības līmeni kvalitatīvā darba

vidē.

Pamatnostādnēs plānoti vairāki sociālās politikas virzieni:

- (1) ilgtspējīga, stabila un adekvāta sociālā aizsardzība, kas nodrošina pietiekamu ekonomisko neatkarību;
- (2) moderna un pieejama sociālo pakalpojumu sistēma, kas cita starpā uzlabo iedzīvotāju iespējas dzīvot neatkarīgi un dzīvot sabiedrībā, iekļauties izglītībā un darba tirgū;
- (3) iekļaujošs darba tirgus ikvienam un kvalitatīvas darba vietas, atbalstot ilgtermiņa līdzdalību darba tirgū;
- (4) attīstīta valsts nodrošinātā juridiskā atbalsta sistēma, paplašinot mazāk aizsargāto personu piekļuvi tiesu sistēmai;
- (5) horizontālie sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas jautājumi, aptverot šajā sadaļā visos rīcības virzienos aktuālus un tajos plānoto uzdevumu īstenošanai nozīmīgus aspektus, proti, politikas plānošana, ieviešana un izvērtēšana, ņemot vērā dzimumu līdztiesības integrēto pieeju, izvērtējot ietekmi uz sievietēm un vīriešiem vienlīdzīgu iespēju īstenošanu; cilvēkresursu attīstība nozarē; analītiskā bāze politikas plānošanā un lēmumu pieņemšanā, kā arī informācijas un komunikāciju tehnoloģiju (IKT) attīstība.

Sociālā darba kontekstā Pamatnostādnēs liela uzmanība pievērsta tieši sociālā darba speciālistu izglītības, tai skaitā augstākās izglītības un tālākizglītības jautājumam, plānojot ciešu sadarbību ar augstskolām un jomas speciālistiem. Plānots pilnveidot sociālā darba speciālistu un sociālo pakalpojumu sniedzēju profesionālo kompetenci, darba metodes un profesionālā atbalsta sistēmu, kā arī tiesisko ietvaru sociālā darba jomā un sociālā darba speciālistu atbalsta sistēmu.

Pamatnostādnes joprojām ir tapšanas stadijā, un paredzams, ka valdībā tās tiks iesniegtas 2021. gada pirmajā pusē.

AKTUĀLAIS PROJEKTĀ “PROFESIONĀLA SOCIĀLĀ DARBA ATTĪSTĪBA PAŠVALDĪBĀS”

Kā ierasts, turpinājumā ieskatīsimies LM realizētā projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” īstenotajos pasākumos (turpmāk – Projekts).

Sociālais darbs ir viena no elastīgākajām un daudzpusīgākajām profesijām, kas, mainoties sabiedrības vajadzībām, būtiski mainījusi profesijas nozīmi, kā arī sociālajiem darbiniekiem nepieciešamo kompetenču apmēru. LM 2017. gadā veiktajā pētījumā “Ex-ante izvērtējums pašvaldību sociālo dienestu darbības efektivitātes novērtēšanai” 2. starpzīņojumā “Sociālo dienestu vadītāju un sociālā darba speciālistu apmierinātības mērījumi un to

analīze par sociālā darba praksi”³ secināts, ka sociālajiem darbiniekiem ir nepietiekamas prasmes un kompetences savu pienākumu veikšanai, kas norāda uz nepieciešamību būtiski pilnveidot sociālā darba augstākās izglītības programmas un sociālo darbinieku profesionālo kompetenci. Lai atbalstītu šo nepieciešamību, tika veidotas fokusgrupas, diskusijas un darba grupas, un pēc viena gada ilga, bet produktīva darba pagājušā gada rudenī Profesionālās izglītības un nodarbinātības trīspusējās sadarbības apakšpadome apstiprināja jaunu aktualizētu sociālā darba profesijas standartu. Par to, kas ietverts jaunajā profesijas standartā un kādas ir būtiskākās izmaiņas, uzzināsim Liesmas Oses rakstā “Sociālais darbs 2021: pilnveidota un specializēta mikroprakse, kopienu attīstība un cilvēka cienīga sociālā politika”.

Paralēli sociālā darbinieka profesijas standarta izstrādei 2020. gada augustā tika uzsākts darbs pie pētījuma “Par Latvijas augstskolu sociālā darba jomas studiju programmu izvērtējumu”. Pētījuma mērķis ir nodrošināt pierādījumus balstītu kvantitatīvu un kvalitatīvu informāciju par izglītības kvalitāti sociālā darba jomas studiju programmās un no tās izrietošus priekšlikumus sociālā darba jomas studiju programmu satura pilnveidei. Pētījums aptver Latvijā akreditētās sociālo aprūpētāju un sociālo rehabilitētāju, 1. līmeņa profesionālās augstākās izglītības programmas un sociālo darbinieku, karitatīvo sociālo darbinieku profesionālās bakalaura un 2. līmeņa profesionālās augstākās izglītības programmas. Izpēti ievadziņojumā un starpzīņojumā iekļautā informācija tiek apkopota, analizēta, meklējot kopsakarības, un aprakstīta gala ziņojumā “Sociālā darba jomas studiju programmu kvalitātes izvērtējums un priekšlikumi sociālā darba jomas studiju programmu satura pilnveidei”, kurā tiks piedāvāti galvenie secinājumi un rekomendācijas. Par pētījuma rezultātiem stāstīsim rudenī izdevumā.

Pagājušā gada rudenī laika posmā no 18. septembra līdz 16. oktobrim LM organizēja ikgadējās metodiski informatīvās sanāksmes piecos Latvijas reģionos. Uz dialogu tika aicināti sociālo dienestu un izglītības iestāžu darbinieki, lai aktualizētu izaicinājumus, ar kuriem ir sastapušies bērni, ģimenes, sociālie un izglītības darbinieki attālinātā mācību procesa laikā. Tika runāts arī par to, kā organizēt savstarpēji papildinošu sadarbību starp izglītības iestādēm un sociālo dienestu, lai identificētu bērnus un ģimenes, kurām visvairāk nepieciešama palīdzība un atbalsts gan Covid-19 vīrusa izraisītā ārkārtas situācijā, gan ikdienā. Dialogu starp sociālā dienesta darbiniekiem un izglītības iestāžu pārstāvjiem vadīja Rīgas Sociālā dienesta vecākā sociālā darbiniece Jana Pūķe un sociālās pedagoģijas 5. kursa studente Anita Vaivode, kas prezentēja Rīgas Sociālā dienesta pieredzi atbalsta sistēmas nodrošināšanā mazaizsargātām ģimenēm attālināto mācību laikā un veicināja dalībnieku aktīvu iesaisti diskusijās par atbalsta rīkiem un pasākumiem ģimenēm, kas saskaras ar grūtībām izglītības procesā.

Lai gan ierasti LM rīkotā sociālajam darbam veltītā konference notiek martā, 2020. gadā daudz kas notika citādi, un 30. oktobrī notika pirmā šī cikla tiešsaistes

³ Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/projekts/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-921115i001>

konference sociālā darba speciālistiem – “Sociālā darba profesijas attīstība”. Konferenci vienlaikus tiešsaistē vēroja 598 skatītāji, bet visas dienas garumā tai pieslēdzās vairāk nekā 3000 interesenti. Lielo interesi vērtējam ļoti atzinīgi, un tas mums sniedz lielu pozitīvisma lādiņu un enerģiju turpmākajam darbam.

Konferences mērķis bija akcentēt paveikto sociālā darba profesijas attīstības veicināšanā, kā arī iezīmēt virzienus sociālā darba attīstībai nākotnē. Ar saviem stāstiem dalījās ļoti daudzveidīgs runātāju pulks, sākot ar sociālā darba speciālistiem, kas sociālā darba jomā darbojas jau gandrīz divus gadu desmitus, un sociālajiem darbiniekiem, kas tikko uzsākuši savu profesionālo ceļu sociālajā darbā vai vēl studē sociālajā jomā, līdz pat ekspertiem, kuri pārstāv citas jomas. Dzirdējām stāstus par uzdrīkstēšanos iestāties par sevi kā profesionāli, par sociālo darbinieku drosmi aizstāvēt savus klientus un savas profesionālās vērtības, par pieredzi jaunu pieeju un atbalsta veidu meklēšanā aktuālajām sabiedrības vajadzībām. Papildus iepazīnāties ar sociālo darbinieku izglītotāju redzējumu par izglītības atbilstību mūsdienu vajadzībām, kā arī pētnieku vērtējumu par terminoloģijas attīstību, sniedzot ieskatu sociālā darba terminoloģijas vārdnīcas izstrādes procesā. Konferencē laikā ieskatījāmies divu 2020. gadā izstrādāto metodisko materiālu – “Metodiskais materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem” un “Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām” – saturā un to ietekmē ieviestajiem jauninājumiem sociālā darba praksē. Tāpat konferencē runājām par Covid-19 vīrusa ierobežošanas pasākumu izraisītām sekām – pieaugošu vardarbību ģimenēs un atbalsta trūkumu bērniem un viņu ģimenēm attālinātā mācību procesa laikā. Skatītāji varēja ieskatīties arī resursu tirgus video formātā, kurā valsts, pašvaldību iestādes un nevalstiskās organizācijas stāstīja par piedāvātajiem pakalpojumiem, īstenotajām pieejām un metodēm, kas būtu aktuāli sociālā darba speciālistiem.

2020. gadā Projekta pasākumus noslēdza saruna ar mācītāju Induli Paiču. Saruna ar mācītāju notika īsi pirms Ziemassvētkiem Zoom platformā. Mācītājs dalījās ar savu redzējumu par cilvēka iekšējo spēku un resursiem – kā tos saglabāt un atjaunot īpaši šajā nemitīgo pārmaiņu laikā, aicinot personīgās emocijas neatspoguļot profesionālās attiecībās ar klientiem un kolēģiem.

Visu šo pasākumu ierakstus varat vērot LM tīmekļa vietnē Projekta sadaļā “Metodiskais atbalsts”: <https://www.lm.gov.lv/lv/projekts/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-921115i001>

Sociālo pakalpojumu attīstība ir ļoti būtiska sociālo problēmu mazināšanā, tādēļ LM ir uzsākusi divu gadu ilgu pilotprojektu ģimenes asistenta pakalpojuma nodrošināšanas pilnveidei. Pilotprojekta īstenošanai apmācīti 49 ģimenes asistenti, kuri nodrošina atbalsta sniegšanu ģimenēm ar bērniem, pilngadību sasniegušiem jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes un personām ar garīga rakstura traucējumiem 37 pilotprojektā iesaistītajās Latvijas pašvaldībās. Pilotprojekts ilgs līdz 2022. gada

novembrim, un tā laikā tiks īstenots izvērtējošs pētījums ar mērķi nodrošināt pierādījumos balstītu kvantitatīvu un kvalitatīvu informāciju par pilotprojekta laikā nodrošinātā ģimenes asistenta pakalpojuma efektivitāti un ietekmi uz pakalpojuma saņēmējiem. Balstoties uz secinājumiem par pakalpojuma efektivitāti, tiks pilnveidots gan ģimenes asistenta pakalpojuma apraksts, gan ģimenes asistentu mācību programmas saturs.

Kā jau jūs zināt, iepriekšējā pusgadā sadarbībā ar Valsts administrācijas skolu uzsākām nodrošināt jaunu un līdz šim sociālā darba nozarē nebijušu mācību veidu, proti, e-mācības. Tās ir bezmaksas un sniedz iespēju jebkuram interesentam sešu nedēļu laikā, veltot mācībām vidēji divas stundas nedēļā, iegūt visaptverošu ieskatu konkrētajā tēmā. Uz šo brīdi noslēgušās četras grupas trīs e-mācību kursu tēmās – “Sociālais darbs ar pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem” (577 interesenti reģistrējās dalībai divās pieteikšanās reizēs), “Sociālais darbs ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām” (kam pieteicās 288 interesenti) un “Sociālais darbs ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām” (204 interesenti). Lai gan šobrīd grupas limits ir vidēji 200 dalībnieku, interese par mācībām ir tik ļoti liela (un mums ir neizmērojams prieks par to!), ka, piemēram, izsludinot e-mācību kursu sociālajam darbam ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām, vietas tajā tika aizpildītas nepilnas diennakts laikā, savukārt e-mācību kursā sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem – nepilnu divu stundu laikā!

Daudziem dalībniekiem šī bija pirmā pieredze mācīties e-vidē, un, pat ja sākumā bija bažas par to, kā tas būs, mācību noslēgums nesis lielu gandarījumu par sevis pārvarēšanu un jauno pieredzi. Liela daļa dalībnieku pēc mācībām atzina, ka viņi labprāt apgūtu arī citus e-mācību kursus. Jaunākās dalībnieku atsauksmes par e-mācību kursu sociālajam darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām atkārtoti apstiprina, ka e-mācības ir veiksmīgs risinājums, kā nodrošināt profesionālās kompetences pilnveidi, jo īpaši apstākļos, kad klātienē mācības nav pieejamas. Dalībnieku vērtējumā mācību formāts labi sasniedz prakses vajadzības, mācību saturs ir labi strukturēts, viegli uztveramā valodā, un kopumā tā ir lieliska iespēja atsvaidzināt zināšanas un iegūt jaunas kompetences, mācoties sev ērtā laikā un vietā. Turklāt, veiksmīgi nokārtojot testu, saņemsiet apliecinājumu par dalību, pārbaudījuma nokārtošanu un e-mācībām veltīto stundu skaitu. Sociālā darba speciālistu sadarbības padome akceptējusi sociālā darba jomā strādājošajiem šīs stundas ieskaitīt profesionālās kompetences pilnveides stundu skaitā.

Tiem, kuri nepaspēja pieteikties dalībai, nevajag raizēties, jo katru iepriekšminēto kursu plānojam atkārtot vismaz divas reizes 2021. gadā. Par pieteikšanos e-mācību kursiem – sekojiet līdzi informācijai mūsu Facebook lapā (@profesionālasociālādarbaattistibapasvaldibas), kā arī izsūtām informāciju e-pastā pašvaldību sociālajiem dienestiem.

Savukārt tiem, kuri jau ir iesaistījušies e-mācībās, atgādinām, ka visi mācību materiāli Mācību pārvaldības sistēmā ir pieejami jebkurā laikā, kad vien rodas nepieciešamība tajos ielūkoties atkārtoti. Metodiskie materiāli, kas ir e-mācību pamatā sociālajam darbam ar dažādām mērķa grupām: pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem, vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām, ģimenēm ar bērniem un atkarīgām un līdzatkarīgām personām, pieejami LM tīmekļa vietnē <https://www.lm.gov.lv/lv/projekts/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-921115i001>. Tur atradīsiet arī normatīvo aktu kopu un resursu kartes, kas saistītas ar tēmu.

Papildus e-mācībām LM katru gadu organizē un līdz pat 2023. gada beigām turpinās organizēt vairākas mācību grupas katras metodikas praktiskai apguvei. Tiklīdz ir iespēja pieteikties kādā no mācību grupām, informācija par pieteikšanos mācībām tiek nosūtīta katram Latvijas pašvaldības sociālajam dienestam. Ja vēlaties piedalīties mācībās, lūdzu, sekojiet līdzi informācijai. Vēršam uzmanību, ka atšķirībā no e-mācībām, kas ir pieejamas ikvienam interesentam, metodiku izmantošanas mācībās iespējams piedalīties tikai Latvijas pašvaldību sociālo dienestu un pašvaldības izveidoto iestāžu un struktūrvienību sociālajiem darbiniekiem, kuriem ir atbilstoša izglītība.

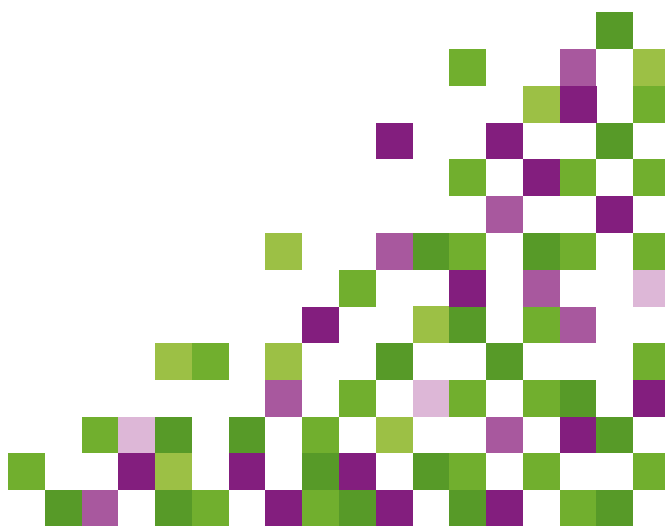
Sociālā darba joma ir viena no retajām, kurai kopš profesijas attīstības aizsākumiem latviešu valodā nav izdoti Latvijas situācijai pielāgoti un aktuāli izdevumi par sociālajā darbā izmantojamām teorijām, sociālā darba ar gadījumu metodēm un to izmantošanu praksē. Pēdējo 20 gadu laikā atbilstošas literatūras trūkumu kā problēmu atzīmējusi lielākā daļa ik gadu aptaujātie sociālā darba studiju programmu absolventi. Tāpēc jo īpaši esam priecīgi, ka noslēdzies divu gadu darbs pie grāmatas “Sociālais darbs ar gadījumu: teorija un prakse”.

Grāmatas, kolektīvās monogrāfijas, saturu veidoja autoru kolektīvs sociālās pedagoģijas doktores Vitas Rogas-Wiles vadībā. Grāmata veidota divos sējumos jeb divās daļās. Pirmajā daļā apskatīts sociālā darba ar gadījumu vēsturiskās attīstības konteksts, aprakstīti prakses priekšnosacījumi, kā arī skaidrota gadījuma vadīšanas būtība un tās process. Grāmatas otrā daļa apraksta sociālajā darbā astoņas visbiežāk izmantotās teorijas un pieejas – sistēmteoriju, ekosistēmisko teoriju, kognitīvi biheiviorālo teoriju, krīzes intervenci, uz uzdevumu vērstu intervences pieeju, uz risinājumu vērstu pieeju, spēka perspektīvu un resilience pieeju, kā arī atspoguļo to praktisku lietojumu ikdienas praksē.

Tā kā mūsu ikdienu joprojām nosaka Covid-19 vīrusa izplatības ierobežošanas noteikumi, šogad sociālajam darbam veltītā konference “Cilvēks – Ģimene – Kopiena” arī notiks tiešsaistē. Konferences norises laiks šobrīd atkarīgs no noteikumiem, kas regulē pulcēšanās ierobežojumus. Konferences laikā vēlamies dalīties ar inovatīvām pieejām un metodēm darbā ar klientu, ar ģimeni un darbā ar vietējo kopienu gan Latvijas, gan starptautiskā mērogā. Vēlamies arī aktualizēt sadarbības nozīmi starp sociālo dienestu un

citu jomu iestādēm uz personu centrētas pieejas veicināšanā un reaģēšanā uz aktuālajām sabiedrības vajadzībām.

Sakām lielu paldies ikvienam un visiem sociālā darba speciālistiem, kuri, spītējot ārkārtējai situācijai, būtiskām izmaiņām sociālās palīdzības sistēmā, procesā esošai administratīvi teritoriālajai reformai un citiem sarežģītiem izaicinājumiem, turpina pašaizliedzīgi un nenogurstoši sniegt atbalstu mazaizsargātākajiem savu pilsētu, novadu un kopienu iedzīvotājiem! Jūs visi kopā un katrs atsevišķi esat ļoti vērtīgi un vajadzīgi šajos procesos!

Sociālais darbs 2021: pilnveidota un specializēta mikroprakse, kopienu attīstība un cilvēka cienīga sociālā politika

Liesma Ose, Dr. paed.

Projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" vecākā eksperte

Pēdējā desmitgadē profesijas darba vide un prasības sociālajiem darbiniekiem ir būtiski mainījušās. Starptautiskās sociālo darbinieku federācijas (IFSW) pilnsapulce un Starptautiskās sociālā darba augstskolu asociācijas (IASSW) Ģenerālā asambleja 2014. gada jūlijā apstiprināja jaunu globālu sociālā darba profesijas definīciju¹. 2017. gada Labklājības ministrijas pasūtītā pašvaldību sociālo dienestu un sociālā darba speciālistu darbības efektivitātes novērtēšanai veltītā pētījumā konstatētas sociālo darbinieku pienākumu veikšanai nepietiekamas prasmes un kompetences², kas prasa būtisku sociālā darba augstākās izglītības un profesionālās kompetences pilnveidi. 2016. gadā mainījies profesijas standartu izstrādes normatīvais regulējums³.

Sociālā darbinieka profesijas standarta aktualizēšana uzsākta 2019. gada septembrī, iesaistot sociālos darbiniekus, viņu darba devējus, studiju programmu direktorus un pasniedzējus, Latvijas sociālo darbinieku biedrības, Latvijas pašvaldību sociālo dienestu vadītāju apvienības, arī Latvijas sociālo pedagogu federācijas un citu nevalstisko organizāciju pārstāvjus. 2020. gada 14. oktobrī Profesionālās izglītības un nodarbinātības trīspusējās sadarbības apakšpadome (turpmāk – PINTSA) to apstiprināja. Pašreiz aktualizētais profesijas standarts, kurš harmonizēts ar globālo sociālā darba definīciju, strukturēti atspoguļo sociālā darba prakses trīs līmeņus, profesionālās ētikas ievērošanas, pētniecības, profesionālās kompetences pilnveides uzdevumus, ir pamats sociālā darba studiju satura attīstībai un studiju procesa organizēšanai.

¹ IFSW, IASSW. Global Definition of the Social Work Profession. 06.08.2014. Pieejams: <https://www.ifsw.org/global-definition-of-social-work/>

² BISS. "Sociālo dienestu vadītāju un sociālā darba speciālistu apmierinātības mērījumi un to analīze par sociālā darba praksi", 2. starpzinojums. 2017. 258. lpp. Pieejams: www.lm.gov.lv/lv/petijumi-1

³ Ministru kabineta 2016. gada 27. septembra noteikumi Nr. 633 "Profesijas standarta, profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai neapstiprina profesijas standartu) un nozares kvalifikāciju struktūras izstrādes kārtība". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/285032-profesijas-standarta-profesionalas-kvalifikācijas-prasību-ja-profesijai-neapstiprina-profesijas-standartu-un-nozares-kvalifikāciju>

Levada vietā

Sociālais darbs ir viena no elastīgākajām profesionālās darbības jomām un vienmēr atvērta sadarbībai ar citiem palīdzošo un tiesībsargājošo profesiju pārstāvjiem. Aktualizētais sociālā darbinieka profesijas standarts⁴ atspoguļo izmaiņas risināmajās sociālajās problēmās, sociālā darba ētikas prioritātēs, saiknē ar citām profesijām, cilvēku un kopienu vajadzībās pēc palīdzības un atbalsta. Sociālais darbinieks jēgpilnās un uz uzticēšanos balstītās attiecībās ar līdzcilvēku tiecas palīdzēt viņam veidot labāku dzīvi. Tā bijis arvien, tikai cilvēki un viņu vajadzības ir mainījušās, arī sociālo darbinieku prasmes ir pilnveidojušās. Mainījusies arī izpratne par labu dzīvi. "Pārmaiņu standarts" – tā es nosauktu aktualizēto sociālā darbinieka profesijas standartu. Tas atspoguļo izaicinājumiem gatavu vīziju par to, kādam būt sociālajam darbam 21. gadsimta Latvijā.

Kāpēc un kā?

Kopš 2010. gada, kad stājās spēkā iepriekšējais sociālā darbinieka profesijas standarts⁴, prasības sociālajiem darbiniekiem būtiski mainījušās. 2014. gadā ieviesta jauna globāla sociālā darba profesijas definīcija. 2017. gada Labklājības ministrijas pasūtītā pašvaldību sociālo dienestu un sociālā darba speciālistu darbības efektivitātes novērtēšanai veltītā pētījumā konstatētas sociālo darbinieku pienākumu veikšanai nepietiekamas prasmes un kompetences, konkrēti, sociālo dienestu vadītāji norāda, ka jaunajiem speciālistiem ir laba teorētisko zināšanu bāze, taču viņiem (1) nav pietiekamu zināšanu par normatīvo regulējumu, (2) trūkst iemaņu darbā ar speciālajām programmām (SOPA u.c.), kā arī (3) trūkst praktisku iemaņu darbā ar cilvēkiem un (4) atsevišķos gadījumos trūkst arī iemaņu risku novērtēšanā, kas ir sociālā darba pamatā.⁵ Tāpēc nepieciešams aktīvi pilnveidot sociālā

⁴ Ministru kabineta 2010. gada 18. maija noteikumi Nr.461 "Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību". 1.39. Sociālā darbinieka profesijas standarts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/210806-noteikumi-par-profesiju-klasifikatoru-profesijai-atbilstosiem-pamatuzdevumiem-un-kvalifikācijas-pamatprasībām-un-profesiju-klas...>

⁵ BISS. Sociālo dienestu vadītāju un sociālā darba speciālistu apmierinātības mērījumi un to analīze par sociālā darba praksi", 2. starpzinojums. 2017. 258. lpp. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/projekts/profesionala-sociala-darba-attistiba>

darba augstākās izglītības un profesionālās kompetences jomas, bet tam pamatu veido aktualizēts profesijas standarts.

Kopš 2016. gada saskaņā ar Ministru kabineta 2016. gada 27. septembra noteikumiem Nr. 633 “Profesijas standarta, profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai neapstiprina profesijas standartu) un nozares kvalifikāciju struktūras izstrādes kārtība” mainījies tiesiskais regulējums profesijas standarta⁶ izstrādē.⁷ Tā būtība īsumā: profesijas standarta vai profesionālās kvalifikācijas prasību aktualizēšanai vai izstrādei darba grupu var veidot valsts vai pašvaldību institūcija, kā arī juridiska persona. Izstrādāto dokumenta projektu tā iesniedz Valsts izglītības satura centram (turpmāk – VISC) un tālāk VISC organizē profesijas standarta vai profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai neapstiprina profesijas standartu) izstrādi vai aktualizāciju atbilstoši Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūras (turpmāk – ietvarstruktūra)⁸ 2.–5. līmenim, vai arī nosūta dokumentus Izglītības un zinātnes ministrijai (turpmāk – IZM), ja izstrādājams vai aktualizējams profesijas standarts vai profesionālās kvalifikācijas prasības (ja profesijai neapstiprina profesijas standartu) atbilstoši ietvarstruktūras 6.–7. līmenim.

Sociālā darbinieka kvalifikācijai noteiktais ietvarstruktūras līmenis ir 6, profesionālās kvalifikācijas līmenis ir 5, tātad IZM organizē profesiju standartu vai profesionālo kvalifikāciju prasību (ja profesijai neapstiprina profesijas standartu) izstrādi vai aktualizāciju atbilstoši ietvarstruktūras 6.–7. līmenim un gatavo standarta projektu iesniedz apstiprināšanai PINTSA. Pēc apstiprināšanas profesijas standarts tiek publicēts VISC mājaslapā un ar publicēšanas brīdi stājas spēkā.

Tātad – divi darba posmi un divas darba grupas. Sociālā darbinieka profesijas standarta aktualizēšanu uzsākām 2019. gada septembrī, iesaistot profesijas standarta projekta izstrādes darba grupā sociālā darba profesijas kopienu – sociālos darbiniekus, viņu darba devējus, studiju programmu direktorus un pasniedzējus, sociālos darbiniekus un sociālo

dienestu vadītājus, arī Latvijas sociālo pedagogu federācijas un Latvijas sociālo darbinieku biedrības pārstāvjus. Trīs radošu darbnīcu gaitā izveidojām sociālā darbinieka profesijas aprakstu, sekoja darbs profesijas pamatpienākumu un uzdevumu izstrādē un to “piepildīšanā” ar nepieciešamo prasmju un attieksmju, zināšanu un kompetenču uzskaitījumu. Strādājām atbilstoši VISC izstrādātajai metodikai profesiju standartu un profesionālās kvalifikācijas prasību izstrādei.⁹

Man kā darba grupas moderatorei tas bija izaugsmi sekmējošs un profesionāli norūdošs darbs. Par iespēju jāpateicas manām tiešajām vadītājām ministrijā – Ilzei Kurmei un Ilzei Skrodelei-Dubrovskai. Darba gaitā nepieciešamo atbalstu profesionāli un iejūtīgi sniedza VISC vecākā eksperte profesionālās izglītības satura jautājumos Dace Vīgante. Jau 2019. gada beigās darba grupā iesaistījās arī IZM pārstāve Baiba Baškere, lai palīdzētu mums sociālā darbinieka profesijas standartā integrēt sociālpedagoģiskās kompetences un prasmes. Darba grupā vismotivētākie un aktīvākie bija sociālā darba studiju programmu pārstāvji, jo aktualizētais profesijas standarts viņiem bija nepieciešams studiju programmu akreditācijas procesā.

Saturiski sociālpedagoģiskā komponenta pievienošana ir redzamākais jauninājums sociālā darbinieka profesijas standartā. Kāpēc? Kopš 2017. gada, kad IZM uzsāka jauna skolotāju sagatavošanas modeļa izstrādi, eksperti pauda pieredzē balstītu uzskatu, ka skolās par sociālajiem pedagogiem sekmīgāk strādā cilvēki ar izpratni gan par sociālo pedagoģiju, gan par sociālo darbu. Tādu dubultu kvalifikāciju līdz 2009. gadam izvēles kārtībā saņēma tie sociālā darba bakalaura studiju programmu absolventi, kuri savu kvalifikācijas praksi veica un bakalaura darbu veidoja sociālajā pedagoģijā sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā “Attīstība”. Sadarbībā ar IZM vienojāmies, ka turpmāk sociālos darbiniekus studiju ietvaros jāgatavo tā, lai viņi apgūtu arī sociālpedagoģiskajam darbam nepieciešamās prasmes un kompetences un varētu pēc studiju beigšanas strādāt par sociālajiem pedagogiem skolās, interešu izglītības iestādēs, jauniešu centros, NVO. 2020. gada novembrī veikti grozījumi Ministru kabineta 2018. gada 11. septembra noteikumos Nr. 569 “Noteikumi par pedagogiem nepieciešamo izglītību un profesionālo kvalifikāciju un pedagogu profesionālās kompetences pilnveides kārtību”,¹⁰

⁶ Ministru kabineta 2018. gada 9. oktobra noteikumos Nr. 626 “Noteikumi par obligāti piemērojamo profesiju standartu un profesionālās kvalifikācijas prasību sarakstu un tajā iekļauto profesiju standartu un profesionālās kvalifikācijas prasību publiskošanas kārtību” starp piektā profesionālās kvalifikācijas līmeņa profesijām (atbilst sestajam Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūras līmenim) kā profesija 5.35. punktā ir noteikta “sociālais darbinieks (profesijas standarts)”. Detalizēti skatīt: <https://likumi.lv/ta/id/302154-noteikumi-par-obligati-piemerojamo-profesiju-standartu-un-profesionalas-kvalifikācijas-prasību-sarakstu-un-tajā-iekļauto-profesiju>

⁷ Ministru kabineta 2016. gada 27. septembra noteikumi Nr. 633 “Profesijas standarta, profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai neapstiprina profesijas standartu) un nozares kvalifikāciju struktūras izstrādes kārtība”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/285032-profesijas-standarta-profesionalas-kvalifikācijas-prasību-ja-profesijai-neapstiprina-profesijas-standartu-un-nozares-kvalifikāciju>

⁸ Ministru kabineta 2017. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 322 “Noteikumi par Latvijas izglītības klasifikāciju”. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=291524>

⁹ VISC. “Profesiju standartu/profesionālās kvalifikācijas prasību izstrādes metodika” (2. redakcija). 2017. Pieejams: <https://www.visc.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-4>

¹⁰ Ministru kabineta 2018. gada 11. septembra noteikumu Nr. 569 “Noteikumi par pedagogiem nepieciešamo izglītību un profesionālo kvalifikāciju un pedagogu profesionālās kompetences pilnveides kārtību” 10. punktā noteikts: “Par sociālo pedagogu ir tiesīga strādāt persona, kura ieguvusi augstāko pedagoģisko izglītību un sociālā pedagoga kvalifikāciju vai augstāko izglītību un sociālā darbinieka kvalifikāciju, ja studiju programmas ietvaros apgūta ar pedagoģiju saistīta studiju programmas daļa vismaz četrus kredītpunktus jeb 160 stundu apjomā.” Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/301572-noteikumi-par-pedagogiem-nepieciešamo-izglītību-un-profesionalo-kvalifikāciju-un-pedagogu-profesionalas-kompetences-pilnveides>

nosakot, ka par sociālo pedagogu var strādāt sociālā darba studiju programmas absolvents, kurš apguvis ar pedagogiju saistītus studiju kursus 160 stundu jeb 4 kredītpunktu apjomā.

2020. gada maijā iesniedzām profesijas standarta projektu, kuru VISC nodeva tālākam darbam IZM Augstākās izglītības, zinātnes un inovācijas departamentam. Pateicoties konstruktīvai sadarbībai ar vecāko ekspertu Inesi Lūsiņu-Ezeru un ekspertu Kristu Annu Belševicu, divu mēnešu laikā IZM izveidotā standarta gala versijas darba grupā darbu pabeidzām. 2020. gada 14. oktobrī PINTSA to apstiprināja. Pašreiz aktualizētais profesijas standarts ir pamats sociālā darba studiju satura attīstībai un studiju procesa organizēšanai.

Profesijas standarta saturs

Uzskatu, ka kopā esam izveidojuši pamatu moderna sociālā darbinieka profesionalitātei, kura apgūstama bakalaura studiju laikā. Standarts noteikti nenozīmē griestus sociālā darba darītāja profesionālai izaugsmei, drīzāk ir pirmais gaismas stars, kurš klieidē tumsu. Lai visa profesijas telpa būtu gaiša, bakalaura studijas apguvušiem sociālā darba speciālistiem nepieciešams gan specializēties dažādās sociālā darba jomās vai darbam ar noteiktām mērķa grupām, īslaicīgi vai ilgāk profesionāli pilnveidojoties izglītības iestādēs, pie izglītības pakalpojuma sniedzējiem privātajā sektorā vai pie darba devēja, gan iesaistoties sociālā darba maģistra studijās. Kad kvalifikācija ir iegūta, tās papildināšana iespējama daudzējādi.

Abu darba grupu dalībnieku radoša darba un diskusiju rezultātā nonācām pie šādas īsās profesijas definīcijas:

Sociālais darbinieks identificē un analizē indivīda, ģimenes, grupas, kopienas un sabiedrības sociālās problēmas, sekmē to prevenci, sadarbībā ar klientu un citu profesiju pārstāvjiem tās risina, piesaistot vai radot atbilstošus resursus (finanšu resursus, cilvēkresursus, organizāciju potenciālu u.c.); savā profesionālajā darbībā īsteno sociālo taisnīgumu, sekmē klienta pašnoteikšanos; pārstāv klienta intereses; ievēro profesionālās ētikas normas, pastāvīgi pilnveido savu profesionālo kompetenci, kā arī sniedz ieguldījumu sociālā darba prakses un pētniecības attīstībā.

Salīdzinot ar 2010. gada profesijas standartu, tā aktualizētajā versijā atspoguļota 2014. gada globālā sociālā darba definīcija, uzsverot cilvēktiesību un sociālā taisnīguma vērtības. Šo krietni papildināto profesijas izpratni nepieciešams iestrādāt nozares tiesiskajā regulējumā, un tas plānots 2021. gadā.

21. gadsimta pirmo desmitgadi un vēl dažus gadus pavadot sociālā darba izglītībā un sociālo darbinieku profesionālajā pilnveidē, esmu izmantojusi iespēju vērot un ieklausīties savos studentos. Mans vērojums un apgalvojums: sociālais darbinieks vispirms ir labs cilvēks, personība, kura meklē, aug un rada, un tikai tad – sociālais darbinieks. Profesijas standarta darba grupā jau no pirmās tikšanās reizes 2019. gada septembrī doma par profesionālās ētikas, pastāvīgas kompetences pilnveides un pētniecības nozīmi

profesijā darba grupā izkristalizējās vēl pirms konkrētu profesijas pamatuzdevumu formulēšanas. Atceroties šo kolektīvo jaunradi, secinu, ka darbu esam intuitīvi sākuši, piedāvājot nosacījumus, kuri cilvēku padara par sociālo darbinieku pirms konkrētu profesionālu prasmju apguves vai paralēli tai. Tagad, ar zināmu distanci, es to nosauktu par “arvien sevi uzlabojošu, izaugsmē esošu cilvēctību”.

Profesijas standarta gala versijā tas nosaukts par “profesionālās darbības pamatuzdevumu un pienākumu izpildei nepieciešamajām vispārējām prasmēm, zināšanām un kompetencēm”. Kā būtiskāko vēlos minēt ētisko imperatīvu – *veikt profesionālo darbību klienta interesēs, respektējot klienta pašnoteikšanos, ar cieņu, atbildīgi, empātiski, ieinteresēti, nenosodoši, nediskriminējoši un toleranti; identificēt un risināt ētiskas dilemmas profesionālajā darbībā*. Tam seko zinātkāre un interese par cilvēkiem un dzīvi, kura praksē ietver uzdevumu veikt lietišķus un zinātniskus pētījumus vai piedalīties tajos. Moderns sociālais darbinieks gan labi sazinās valsts valodā, gan līdzās tai lieto vismaz divas svešvalodas un brīvi pārvalda digitālās tehnoloģijas. Sadarbība ar kolēģiem, citu profesiju pārstāvjiem, klientiem un viņu tuviniekiem, kopienas pārstāvjiem ir darba ikdiena. Darba dunā viņi neizmirst rūpēties par savu fizisko un garīgo veselību, un tieši tāpēc krīzes situācijās spēj rīkoties atbilstoši situācijai un sniegt palīdzību. Otra panākumu un profesionālā spēka atslēga ir pastāvīgas rūpes par profesionālās kompetences pilnveidi. Domāju, ka, izlasot abus pēdējos teikumus, daudzi iedomāsies – tas notiek ar supervizora atbalstu? Protams, jums taisnība!

Un tad šāds harmonisks, gudrs un īstenojies profesionālis nokļūst mikropraksē, piemēram, sāk strādāt pašvaldības sociālajā dienestā par sociālo darbinieku. Viņa ikdienu veido sociālais darbs ar indivīdiem, ģimenēm un grupām. Veselīgs un arvien garā jaunais sociālais darbinieks spēj vadīt gadījumu atbilstoši klienta vajadzībām, izmanto situācijai un klientam atbilstošas sociālā darba teorijās pamatotas darba metodes. Viņš vai viņa spēj attīstīt klientu prasmes risināt sociālās un individuālās problēmas, sensitīvi un efektīvi sniegt profesionālu atbalstu un piesaistīt atbilstošus pakalpojumus. Viņu raksturo spēja veikt sociālo darbu ar gadījumu, izmantojot psihosociālo konsultēšanu, pielāgojot profesionālās komunikācijas stilu un tehnikas dažādām klientu auditorijām.

Sociālā darba profesionālis prasmīgi veic sociālo darbu ar grupu, pamatojoties uz sociālā darba teorijām, metodēm un pierādījumiem. Ja šī kompetence ir īpaši izcili attīstīta, tad, manuprāt, laba darba iespēja viņam vai viņai ir sociālās jomas biedrība vai nodibinājums, kur strādā ar jauniešiem vai atkarīgām un līdzatkarīgām personām. Piemērots būs arī darbs ar bērniem un jauniešiem, iespējams, arī pedagogiem un skolēnu vecākiem skolās vai citās izglītības iestādēs. Tur vislielākajā vērtē būs viņa vai viņas spēja kompetenti, zinātniski pamatoti un atbildīgi īstenot sociālpedagoģisko darbību, kā arī īstenot praksē bērnu tiesību aizsardzības principus.

Raksta sākumā jau minēju, ka mezoprakses un makroprakses uzdevumiem jaunajā standartā atrasta pienācīga vieta. Moderni izglītots sociālais darbinieks kļūs par kopienas darba organizatoru un pakalpojumu plānotāju vietējā mērogā; turklāt administratīvi teritoriālās reformas ieviešanas apstākļos būs liels pieprasījums pēc speciālistiem, kuri spēj sekmēt iedzīvotāju iesaistīšanos, sociālo aktivitāti un pašpalīdzību kopienas ietvaros, kā arī prasmīgi īsteno sociālo problēmu prevenci kopienā, izmantojot agrīnas ietekmes mazināšanas pieejas un metodes.

Kurš gan vēl profesionālāk par sociālo darbinieku spēš veicināt solidaritāti un atbalstu sociāli ievainojamām personām un grupām vietējā mērogā un pilnveidos esošos pakalpojumus? Kurš sadarbībā ar vietējā mēroga iestāžu darbiniekiem un aktīvistiem visveiksmīgāk izstrādās jaunu, iedzīvotāju vajadzībām atbilstošu pakalpojumu piedāvājumu?

Sociālā darba makropraktiķi – drosmīgi cilvēki ar mērķi uzlabot citu cilvēku dzīvi un pasauli kopumā darīt labāku, pārmaiņu aģenti – izvēlas darbu vietējās, valsts mēroga vai starptautiskās nevalstiskās organizācijās, kuras darbojas cilvēktiesību aizstāvībā, organizē sociālas kustības vai rada jaunus sociālos pakalpojumus. Starp viņiem ir arī sociālie uzņēmēji, pašvaldību un valsts politikas plānotāji un īstenoņi. Bet makropraksi nepieciešamās prasmes un kompetences jāapgūst ikvienam sociālā darba profesionālim. Starp tām ir spēja identificēt sabiedrības sociālās problēmas, analizēt to cēloņus un modelēt pierādījumos balstītus problēmu risinājumus, spēja drosmīgi aizstāvēt un pamatot sociālā taisnīguma īstenošanu sociālajā politikā, spēja pamatot un aizstāvēt uz personu centrētas sociālās politikas stratēģijas un īstenot uz personu centrētus sabiedrības sociālo problēmu risinājumus.

Nākamie soļi

Pašreiz profesijas standartā ietvertā profesijas definīcija, tās pienākumi un uzdevumi vēl nav institucionalizēti sociālā darba profesijas tiesiskajā regulējumā. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma (turpmāk – SPSPL) 1. panta pirmās daļas 19. punktā, VI nodaļā 40., 41. un 45. pantā ieviešamas izmaiņas atbilstoši aktualizētajam profesijas standartam, atspoguļojot tajā iekļauto profesijas mērķi, profesionālos pienākumus un uzdevumus. Iespējams, ka attiecībā uz profesijas standartā minēto sociālpedagoģisko darbību būs jāievieš grozījumi vairākos SPSPL pantos (9., 10., 12., 14., 17. pants). SPSPL VI nodaļa “Sociālā darba mērķis un prasības sociālā darba speciālistiem” papildināma ar pantu par sociālpedagoģisko darbību un prasībām sociālā pedagoga amata veicēja kvalifikācijai. 2017. gada 13. jūnija Ministru kabineta noteikums Nr. 338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”, balstoties standartā noteiktajās prasmēs un kompetencēs, iespējams papildināt ar nodaļu “Sociālo pakalpojumu sniedzēju personālam nepieciešamā izglītība un profesionālā kvalifikācija, profesionālās kompetences pilnveide”, kurā būtu detalizēti atspoguļotas izglītības un profesionālās kompetences pilnveides prasības sociālā darba speciālistiem, kuri pilda konkrētu amatus.

2016. gada 27. septembra Ministru kabineta noteikumu Nr. 633 “Profesijas standarta, profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai neapstiprina profesijas standartu) un nozares kvalifikāciju struktūras izstrādes kārtība” 10. pants paredz profesijas standartu, profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai neapstiprina profesijas standartu) vai nozares kvalifikāciju struktūru aktualizācijas nepieciešamību ne retāk kā reizi piecos gados, ko veic vai nu nozaru ekspertu padome (ja tāda ir izveidota), vai arī attiecīgā nozares ministrija (ja attiecīgā nozares ekspertu padome nav izveidota). Tas nozīmē, ka, attīstoties sociālā darba specializācijām vai nu darbā ar noteiktām klientu grupām, vai konkrētu sociālo problēmu risināšanai, tās pēc attiecīgu pierādījumu apkopošanas un izpētes, līdzīgi kā 2020. gadā tas notika ar specializāciju “Sociālais darbinieks darbam ar ģimeni ar bērniem (7. Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūras līmenis)”, iespējams pievienot profesijas standartam un pēc tam izstrādāt šīs specializācijas profesionālās kvalifikācijas prasības vai arī atsevišķas profesijas standartu.

Turklāt, balstoties aktualizētajā profesijas standartā, ir iespēja izstrādāt sociālā darba prakses standartu un sociālā darba izglītības standartu, tādējādi pārņemot labo praksi no mūsu britu un amerikāņu kolēģiem, kur ar attiecīgu standartu jaunradi un pielāgošanu sabiedrības prasībām nodarbojas ASV sociālo darbinieku asociācija (NASW) un Britu sociālo darbinieku asociācija (BASW).

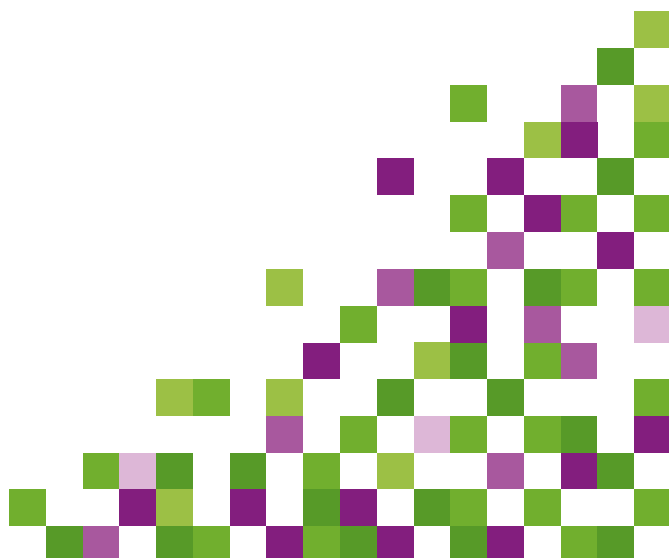
Nobeigums

Kopš 2020. gada 14. oktobra Latvijas sociālā darba profesijai un sociālā darba izglītībai ir jauns orientieris – aktualizēts sociālā darbinieka profesijas standarts. Lai tas neiegultos datnē VISC mājaslapā, nepieciešamas trīs vienlīdz svarīgas lietas: (1) politiskā griba un ierēdnieciska prasme iestrādāt standarta prasības profesijas tiesiskajā regulējumā, (2) augstskolu sociālā darba studiju programmu direktoru

griba un jaunrade, atspoguļojot un konkretizējot standartā formulētās prasības studiju gala rezultātu aprakstos, studiju kursu un moduļu saturā, un (3) darba devēju griba un izpratne, izvirzot prasības saviem darbiniekiem saskaņā ar profesijas standartā formulēto un, kas tikpat svarīgi, sniedzot viņiem nepieciešamo atbalstu trūkstošo kompetenču pilnveidei.

Izmantoto informatīvo avotu saraksts

1. BISS. "Sociālo dienestu vadītāju un sociālā darba speciālistu apmierinātības mērījumi un to analīze par sociālā darba praksi", 2. starpzinojums. 2017. 258. lpp. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/projekts/faili/3_soc_darba_spec_zinojums_saskanots.pdf
2. IFSW, IASSW. Global Definition of the Social Work Profession. 06.08.2014. Pieejams: <https://www.ifsw.org/global-definition-of-social-work/>
3. Ministru kabineta 2016. gada 27. septembra noteikumi Nr. 633 "Profesijas standarta, profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai neapstiprina profesijas standartu) un nozares kvalifikāciju struktūras izstrādes kārtība". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/285032-profesijas-standarta-profesionalas-kvalifikācijas-prasību-ja-profesijai-neapstiprina-profesijas-standartu-un-nozares-kvalifikāciju>
4. Ministru kabineta 2018. gada 11. septembra noteikumi Nr. 569 "Noteikumi par pedagogiem nepieciešamo izglītību un profesionālo kvalifikāciju un pedagogu profesionālās kompetences pilnveides kārtību". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/301572-noteikumi-par-pedagogiem-nepieciešamo-izglītību-un-profesionalo-kvalifikāciju-un-pedagogu-profesionalas-kompetences-pilnveides>
5. Ministru kabineta 2017. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 322 "Noteikumi par Latvijas izglītības klasifikāciju". Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/projekts/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-921115i001>
6. Ministru kabineta 2018. gada 9. oktobra noteikumi Nr. 626 "Noteikumi par obligāti piemērojamo profesiju standartu un profesionālās kvalifikācijas prasību sarakstu un tajā iekļauto profesiju standartu un profesionālās kvalifikācijas prasību publiskošanas kārtību". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/302154-noteikumi-par-obligāti-piemērojamo-profesiju-standartu-un-profesionalas-kvalifikācijas-prasību-sarakstu-un-tajā-iekļauto-profesiju>
7. Ministru kabineta 2010. gada 18. maija noteikumi Nr.461 "Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību". 1.39. Sociālā darbinieka profesijas standarts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/210806-noteikumi-par-profesiju-klasifikatoru-profesijai-atbilstošiem-pamatuzdevumiem-un-kvalifikācijas-pamatprasībām-un-profesiju-klas...>
8. "Sociālā darbinieka profesijas standarts".14.10.2020. Pieejams: <https://registri.visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/standarti/2017/PS-145.pdf>
9. VISC. "Profesiju standartu/profesionālās kvalifikācijas prasību izstrādes metodika" (2.redakcija). 2017. Pieejams: <https://www.visc.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-4>

Pārveidojoša attieksme pret klientu: Antiohijas antropoloģiskās un teoloģiskās skolas prakse

Skaidrīte Gūtmane, profesore
Latvijas Kristīgās akadēmijas rektore

Rakstā analizētas vēsturiskās saknes un ētiskā semantika tādām jēdzieniem sociālajā darbā kā “margināla persona – klients” (grieķu val. – ζένοχος ksenos; αςτος astos). Šis jēdziens nav lietots amerikāņu sociologa R. Pārka formulētajā nozīmē¹ un arī ne Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (*Organisation for Economic Co-operation and Development* – OECD) ziņojuma kontekstā (*Sleicher*, 2014), bet apzinoties, ka jēdziens “margināls” ir vismaz ar 2000 gadu senu saturu. Šajā rakstā jēdziens tiek lietots ļoti senā teorētiskā ietvarā, kurā marginalizāciju neuzlūko caur cilvēka sociālo veiktspēju vai salīdzināšanu ar citu cilvēku sociālo varēšanu, nevis kā pozīciju attieksmē pret ienākumiem, bet kā cilvēka paša uztveri par savu dzīvi, kurā viņš analizē un izvērtē savas dzīves pieredzi. Tāpēc jēdziens “margināls” vēsturiski ir nozīmējis kādas personības *iekšējo pieredzi*, ko citi cilvēki var arī nezināt. Tā ir cilvēka sajūta, iekšēji pārdzīvotā attieksme no citiem cilvēkiem, kuru dēļ viņš sevi jūt kā izslēgtu, atstumtu, citādu, marginālu.

Mūsdienu pasaulē jēdzieni “svešais / citālais / marginālais” ir atgriezušies no arhaiskas senatnes. Tie tika lietoti senajā Sīrijā, Grieķijā, viduslaiku Eiropā, bet mūsdienās sociālā darba teorijā tie būtu jāappraksta no jauna, lietojot sociālā darba un antropoloģijas diskursus.

Uz klientu orientētā sociālā darba koncepcijā ētiskos arhetipus darbam ar marginālu personu ir atstājuši senās Antiohijas antropoloģiskās skolas teksti (Jānis Zeltamute 347.–407., Kīras Teodorēts 393.–457., Sīrijas Efraims 306.–379. un citi), kas līdzās Aleksandrijas un antīkās Grieķijas autoru sacerējumiem veido sociālā darba ētisko nosacījumu

¹ Jēdziens “margināla persona” Eiropas socioloģijā parādījās 20. gadsimta sākumā esejā “Cilvēka migrācija un margināls cilvēks”, ar šādu personību apzīmējot “garīgi nestabilu, neapmierinātu, nemierīgu un atstumtu cilvēku” (Holdo, 2020). Terminu 1921. gadā formulēja amerikāņu sociologs R. Pārks – viņš uzskatīja, ka margināls ir tas, kurš atrodas nenoteiktā stāvoklī starp lauku iedzīvotāju un urbanizēto. Cilvēka parastā kultūra tika iznīcināta, bet jaunajā viņš sevi nebija atradis. Tāpēc bieži viņa uzvedība nebija pieņemama pilsētas sociālajā vidē. R. Pārks šo terminu ieguva no latīņu valodas “margo”, kas nozīmē “mala”. Tādējādi cilvēkus, kuri dzīvo uz dažādu sociālo stratu robežām, bet īsti neiekļaujas nevienā no tām, sāka saukt par margināliem (Burgess, Park, 1921).

protonormas. Protonormas jēdziena mūsdienu autors ir Kanādas filozofs un antropologs Čārlzs Teilors (dzimis 1931. gadā), kurš rakstīja, ka ikviens cilvēks atrodas “normatīvā morālā telpā. Protonorma ir cilvēku sarunas pamatā, lai saruna ritētu patiesības, nevis maldu vai melu ietvarā. Protonorma ir saistīta ar to, lai sarunā saglabātos vērtību aspekti un lai cilvēki viens otru nepazemo” (*Rotman*, 2016; *Hoffer*, 2014). Pamatots tas ir Antiohijas skolas koncepts “filoksenija” (grieķu val. – φιλοξενία, *filoksenia*, “mīlestība pret svešiniekiem”) jeb “klātbūtne” un “viesmīlība” kā ētiskas protonormas krīzes situācijā darbā ar cilvēku. Tas spēj radīt būtiskas izmaiņas klientā.² Šie jēdzieni nav zaudējuši aktualitāti šodien cilvēka sociālajai aktivēšanai. Koncepts “proksēnija” (grieķu val. – προξενία, burtiski: “tie, kas labi izturas pret svešiniekiem”) atsedz uz klientu orientētā darba satura pamatus. *Proksēni* bija pirmie “sociālie darbinieki”, kas palīdzēja klientiem, lietojot antropoloģiskās zināšanas (*Ascetical Homilies of St. Isaac the Syrian*, 2011).

Mūsdienu sociālā darba teorijā ir aktuāls jautājums par attieksmi pret “citādo” – jēdziens ir iezīmējis jaunas paradigmas sākumu arī filozofijas vēsturē. Jēdziens “citālais” ir cilvēka domāšanas fundamentāla kategorija kopš pastāv cilvēce. Neviena sociāla grupa neidentificē sevi, ja uzreiz nenosaka “citādības” parametrus. Mūsdienās jēdziens “citālais” ir centrālais socioloģiskajā analizē, kad vairākuma un minoritātes identitātes tiek konstruētas. Sociologi fokusējas uz sociālajām identitātēm, kas atspoguļo noteiktas sociālas kategorijas: kultūras, dzimuma, šķiras u.c. Sociālās kategorijas ietekmē mūsu idejas par to, kā mēs gribam vai spējam redzēt citus cilvēkus. Jēdzienu “citālais” modernajā sabiedrībā ieviesa A. Georgs un H. Meoda savā klasiskajā darbā “*Mind, Self and Society*” (*Georg, Meod*, 1934). Līdzības un citādības idejas ir svarīgas sarunā, kurā klienti var iegūt identitātes un sociālās piederības sajūtu, jo, kā raksta filozofs E. Levins (*Levinas E.*), “es pats” un “citālais”

² Jēdziens “sociālās kultūras horizonti” tiek lietots antropoloģijas zinātnes izpratnē, kritizējot praksi, kurā marksistiskā pieeja cilvēkam turpina ietekmēt izpratni par kultūru, balstoties ekonomiskos un politiskos, socioloģiskos nosacījumos. Rakstā jēdziens lietots kā inovācija, kas aptver cilvēka atmiņas un nevienlīdzības izjūtas sociālajā vidē.

veido ētisku vienību un caur to “es pats” identitāti. “Uz šiem ētiskajiem pamatiem var notikt savstarpīgs dialogs, jo “es pats” esmu vairāk atbildīgs par otru nekā *vice versa*. “Es pats” un “otrs” sarunā ir savstarpēji papildinoši.” (Sarukkai, 1997) Šādu ievirzi darbā ar otru cilvēku ir attīstījusi Antiohijas teoloģiskās antropoloģijas un ekseģēzes skola (kā raksta 4. gadsimta autori, tā bija “Austrumu gudrības galvaspilsēta”; mūsdienu Sīrijā).³

Senatnē jautājumu par “citādo” un “marginālo” nelietoja cilvēka diskriminācijas vai izslēgšanas kontekstā, bet uzlūkoja kā *antropoloģisku problēmu*, kura jāsaprot kā prakse attieksmē pret iespēju atgrūst otru cilvēku vai uzlūkot viņu distancēti. Jēdziens “margināls” un “citāds” jeb “svešs” antīkajā pasaulē tika uzskatīti un lietoti kā sinonīmi, jo to nozīme izaug no distancēšanas stratēģijas, kuru cilvēku savstarpējās attiecībās vajadzētu apvaldīt un pārvarēt.

Cilvēks veido savu personību un identitāti atvērtībā pret otru cilvēku – tā mūsdienās ir M. Heidegera (*Heidegger M.*) tēze, un to atzīst ontoloģija, epistemoloģija, komunikāciju zinātnes, sociālās zinātnes. Un tomēr realitātē vērojama pretēja tendence: vēlēšanās distancēties, norobežoties, noslēgties. Tas rada deformētu otra cilvēka izpratni, kas aizstāj reālo cilvēku.

Vācu filozofs B. Waldenfels (*Waldenfels B.*) definē norobežošanās fenomenu attieksmē pret klientu, sasummējot trīs galvenos aspektus:

1. Tāds, kas atrodas ārpus “savējo” sfēras (latīņu val. – *externum*, angļu val. – *foreign*).
2. Tāds, kas pieder citai grupai (angļu val. – *alien*).
3. Cilvēks, kas ir atšķirīgs, neparastāks, heterogēns (angļu val. – *strange*).

Norobežošanās vai distancēšanās pamatā pirmais aspekts ir vissvarīgākais. Cilvēks, kurš atrodas ārpus savējo jomas. Šādu izpratni speciālisti piekopj, saistot otru cilvēku ar tādu pašu izpratni kā par lietu, proti, “vai es to gribētu iegūt sev?” “Svešais / citālais / marginālais” ir tāds, ko es negribētu ne piesavināt, ne iegūt (*Вальдерфелс*, 1999). Tāds cilvēks, kuram būtu jāpalīdz, bet es viņu uzlūkoju kā tādu, kuram nepieciešams tikai atbildēt. Atbildes nepieciešamība jeb *respons*, izrādās, ir pamats jaunas fenomenoloģijas versijai darbā ar klientiem – dominē t.s. responsīvā fenomenoloģija, kuras saknes ir labi aprakstījis filozofs E. Huserls (*Husserl E.*) savā koncepcijā par “saērcinātību / dusmošanos / nervozitāti” sarunā ar otru klientu. Ja otru cilvēku uzlūko kā “marginālu / citādu / svešu”, tādu, kuram ir “tikai jāatbild”, tad fenomenoloģijas responsīvās formas ir atbilstošas, jo izpauž sarunas jēgpilnību un izpratne par cilvēka situāciju

³ Ekseģēze (grieķu val. – *ἐξήγησις*, “izvest ārā”, “interpretēt”). Jēdziens tiek lietots, strādājot ar Mezopotārijas šumeru un citiem senkultūras tekstiem, ieskaitot Bībeli. Ekseģēze kā zinātne apkopo metodes, kā pareizi interpretēt senos tekstus.

(*Husserl*, 1991). Responsīvā fenomenoloģija neprasa izprast vai noskaidrot klienta situāciju – to aizstāj atbildes sniegšana jeb “kvazidiālogs”, kurā “svešais / citālais / marginālais” saņem formālu atbildi dialoga vietā. Šobrīd atšķirība starp “citādo / svešo / marginālo” izzūd, jo katrā no tiem slēpjas kaut kas “bīstams vai ļauns”. Pa īstam “svešais” ir tāds klients, ar kuru profesionālis nevēlētos dialogu un negribētu iedziļināties viņa personībā. Pazūd neitralitāte starp speciālistu un klientu, attieksme kļūst emocionāla un balstās subjektīvos uzsvaros. Parādās arī iluzora vērtību hierarhija, “savējais”, kas ir ne tikai atšķirīgs no “svešā / citādā / marginālā”, bet arī “augstāks”, “vērtīgāks” un “pareizāks”. Šādi attieksmei pieaugot, “svešais” viegli pārtop par ienaidnieku.

Komunikācija ar “citādo”, ar “marginālo personu” ir cilvēku iekšēja solidaritātes kustība. Protams, ne katrs klients ir “margināla persona”, bet ikviens klients ir “citālais”, tāpēc viņš var pārtapt arī “svešajā”. Administratīvajā leksikā attieksmē pret šiem jēdzieniem notiek pārbīde uz psihologu viedokļiem par klientu, kas nonāk sociālo darbinieku valodas darbību pamatā.⁴

Sociālajam darbam it kā trūkst sava diskursa. Klienti iegūst apzīmējumus “cilvēki ar apgrūtinātu saskarsmi”, “psihiski nelīdzsvarotas personas”, “emocionāli un mentāli sašķelti cilvēki” u.tml. Savukārt sociologi norāda, ka “citādie”, “marginālie klienti” ir “personas, kas atrodas sociālo dienestu redzes lokā”, ar šīm personām “grūti veidot dialogu sociālās izolētības un izslēgtības dēļ”; reizēm precizēts, ka klienti ir arī “profesionāli margināli” un tāpēc dēvējami par “apgrūtinātas saskarsmes subjektiem”, sarunā ar viņiem rodas “ētiskas grūtības un barjeras”. Atsevišķi tiesību zinātnu sociologi ierosina izstrādāt “jaunus, inovatīvus komunikāciju modeļus ar sociālo dienestu klientiem, par metodoloģisko pamatu ņemot komunikācijas grūtības ar šiem cilvēkiem, jo nepieciešama īpaša komunikatīva kompetence” (*Di Fabio, Pallazzeschi*, 2016).

Mūsu ēras sākumā konceptuālu ieguldījumu šīs parādības apzināšanai deva starpdisciplināra pieeja cilvēka personībai, ko īstenoja tie, ko mēs varētu saukt par Sīrijas “speciālistiem antropologiem”, kā arī teologi, ekseģēti un vēsturnieki. Tieši viņu atziņas par cilvēku ir devušas Eiropas civilizācijai ētisko protonormu skaidrojumu un pieeju sociālās stājas aktivēšanai. Tādas personības kā Sīrijas Efrems (306.–373.), Jānis Zeltamute (347.–407.), Sīrijas Īzaks (613.–700.) un citi ir ieguvuši nozīmīgu vietu kristīgo Austrumu cilvēkzinātnē, kas caur viduslaikiem atgriezies Rietumu zinātnē. Sīrijas antropologu devumam ir nepārvērtējama loma mūsdienu

⁴ “Valodas darbība” ir filoloģijas zinātnes jēdziens, kas norāda uz sarunas virzību: dialogs ar klientu var notikt neitrāli, tad to sauc par dialogu. Bet, ja sociālais darbinieks lieto ideoloģiska savas personības vai cita veida spiedienu uz klientu, tad to nesauc par sarunu vai dialogu, bet par valodas darbību. Jo būtu jāvairās sarunu virzīt kognitīvās lingvistikas jēdzienos. Dialogam ar klientu vajadzētu noritēt bez iepriekš pieņemtās vēlmes ietekmēt cilvēku, lai sasniegtu tos vai citus administratīva vai politiska rakstura mērķus.

cilvēkzinātņu izveidē. Viņi attīstīja klasisko antropoloģijas koncepciju laika posmā no 4. līdz 7. gadsimtam. Viņu devums pasaules filozofijā ir nepārvērtējamas nozīmes zinātnisks pamats antropoloģijai kā zinātnei un humānisma idejām Eiropas kultūrā. Antiohijas antropologi risināja problēmas reālistiska humānisma gultnē, balstoties Aristoteļa un Platona antropoloģiskajā tradīcijā, kas uzlūkoja cilvēku holistiski kā vienotu garīguma, dvēseles un miesas veselumu. Viņi formulēja atbildes uz šādiem jautājumiem: “Kas ir cilvēks?”, “Kas ir cilvēka personības pašapzināšanās? Pašpietiekamība?”, “Kas ir dažāda rakstura atkarības un to dziedināšana?” Viņi formulēja cilvēka radošo spēju bezgalību un analizēja tādas problēmas kā cilvēka nāve un nemirstība.

Antiohijas antropoloģiskajā skolā jēdzieni “citālais / svešais / marginālais”, “tāds, kuram ir jāpalīdz, t.i., klients” izsenis ietilpst namturības (grieķu val. *οίκονομία, oikonomia*) ētiskajā paradigmā. Otra cilvēka nepieņemšana “vienotajā namturības telpā” tika uzverta kā neskatīšanās cilvēka sejā, kad īstenībā t.s. profesionālajā pieejā “cilvēks ir aizmirsts un persona cīnās tikai par sevi” (Бажанов, 1907). Ikviens klients ir “cits” un “citālais”, nevis kāds, kas nav pratis iekļauties sociāli ekonomiskajā sistēmā. Te sociālā darba vēsturē tiešām tika pavērta inovatīva pieeja marginālai jeb citālai personai, par kuru, iespējams, noderīgi ir pārdomāt arī t.s. problēmorientētajā sociālajā darbā.

Pētījumos, kurus veica S. M. Rose 1985. un 1992. gadā (Rose, 1985; *Case Management and Social Work Practice*, 1992), vairākās sociālā darba klientu fokusgrupās atklājās, ka klienti nav apmierināti ar saskarsmi sociālajos dienestos, jo:

1. Ir milzīga plaisa starp klienta paša pasauli un to pasauli, kuru pārstāv sociālais darbinieks. Tās ir divas atšķirīgas dzīves un divi atšķirīgi dzīves stili. Klienti norāda, ka speciālistiem ir jāmaina attieksme un izpratne par klientu dzīves apstākļiem.
2. Fokusgrupu diskusijās klienti norāda, ka viņiem ne tik daudz ir vajadzīga palīdzība kā iedrošinājums izvēlei un personisks uzmundrinājums konkrētās izvēles situācijās. Nepieciešama izpratne un par izpratni liecinoša saruna.
3. Klienti sociālos darbiniekus raksturo kā tādus, kas neuzticas un nav empātiski.
4. Klienti atzīmē, ka sociālie darbinieki pret viņiem izturas “kā pret statistiskām kategorijām”. Dažkārt lieto stigmatizējošu valodu – īpaši, ja klients ir ilglaicīgs bezdarbnieks vai atkarīgais. Klientiem šķiet paradoksāli, ka sociālais darbinieks paredz nevis pozitīvus, bet gan iepriekšnoteiktus negatīvus rezultātus klienta dzīvē. Antropoloģisko un ētisko aspektu konsekvences sociālā darba praksē bieži ir negatīvas, jo antropoloģijas zināšanas ir svarīgas sociālajam darbiniekam sarunā ar klientu, lai varētu plānot pārmaiņas. Jebkura prakse ir aktivitāte. Prakse sociālajā darbā no antropoloģijas zināšanu viedokļa būtu jāsauc par *praxis potential*, t.i.,

par “iespēju praksi” (grieķu val. *φρόνησις, fronēsis*, “gudrība” jeb “inteliģence, kas atraisa pozitīvu praksi”, proti, tā ir metode, kas sasniedz vēlamu sociālajā darbā). (Prabakaran, 2011)

Uz klientu orientētajā sociālajā darbā komunikācijas ar klientu ētika ir principiāli svarīga, jo tai ir konsekvences klienta sociālās aktivēšanas rezultātu sasniegšanā.

Sīrijas antropologu ieguldījumam nav perifēra nozīme. Secinājums, ka “būtu jāizstrādā inovatīvi komunikācijas modeļi”, pats par sevi nekur neved. Cilvēka identitātes krīze padziļinās un īpaši aktualizējas mūsdienu t.s. riska sabiedrībā. Svarīgi ir praktiski saprast, kā “atjaunot sociālās kohēzijas, solidaritātes, “savēja” un “citādā” antropoloģisko ietvaru” (Rose, 1985). Svarīgi ir aktualizēt gadsimtu praksē pārbaudītas nostādnes, kas ir pierādījušas savu efektivitāti. Ja mēs atzīstam, ka ir trīs lieli periodi sociālā darba attīstībā: 1) sociālais darbs attīstās kā morāli ētisks uzstādījums; 2) kā terapeitiska cenšanās; 3) mūsdienās sociālais darbs attīstās kā “menedžeriāls” darbs jeb projekts, tad vēsturiski vissenākajā – antīkajā – procesā tas iesākās kā brīvas gribas pakalpojums, kā cilvēku solidaritātes izpausme un karitāte. Kā brīvas gribas nodošanās un pienākums risināt sociālo problēmu iespaidu uz cilvēkiem daudzus simtus gadu pirms industriālās revolūcijas. Antīkajā empīriskajā praksē “sociālais darbs” balstījās ontoloģiskā izpratnē par cilvēku.⁵

Vēsturiskās saknes jēdzieniem “margināls”, “citāds”.

Senās Antiohijas eksegētiski antropoloģiskā un teoloģiskā skola ir zināšanu “dārglietu lāde” Eiropas kristīgajai civilizācijai. Antiohijas skola ir attīstījusi starpdisciplināru pieeju cilvēkam, savienojot antropoloģiskas, filozofiskas, metafiziskas, sociālas, bioloģiskas un teoloģiskas zināšanas par cilvēku. Atziņu daudzpusīgums, ētiska erudīcija ir sabalsojusi ne vien ar attiecīgā laikmeta, bet arī visas Eiropas problēmām, konceptuāli ieaugot eiropeiskā izpratnē par cilvēku.

Grieķu vārds *kseinos* (grieķu val. – *ξένος*) ir grūti tulkojams, tas ietver sevī vairāku nozīmju dimensijas (Lidell, Scott, 1996). Līdz ar to “klients” ir:

1. nozīmju plāns – *svešais, atšķirīgais, barbariskais, savādais;*
2. nozīmju plāns – *man nepazīstams cilvēks no malas, norobežots un norobežojies, nabags;*
3. nozīmju plāns – *svešinieks, bet dārgs viesis;*
4. nozīmju plāns – *viesis, kurš atnācis pēc kaut kā un ir jāuzņem ar godu, ar kuru jābūt klātbūtnē.*

⁵ Ontoloģiski (no grieķu *ὄντος, ontos* – “esošais”, *λόγος, logos* – “mācība”) ir t.s. pirmie principi, no kuriem iespējams domāt visos citos realitātes aspektos. Pats realitātes jēdziens ir ontoloģisks, jo nav nekā konkrēta, kas nebūtu “realitāte”.

Pirmais nozīmju plāns: klients ir “svešais”, “savālais”, “barbars”; šīs nozīmes tiek papildinātas ar apzīmējumu “neizprotams”, “sarežģīts”. Pirmā nozīmju plāna piemērošana klientam senatnē tika uzskatīta par ētisku pārkāpumu, jo cilvēku uzlūko kā “eksemplāru” jeb “lietu”. Viņš apgrūtina vai traucē, attiecībās ar viņu ir jāievēro distance. Tādējādi cilvēku uzlūko veidā, kā nedrīkst, – kā indivīdu, nevis kā personību, un saruna ar klientu rit formāli, jau iepriekš paredzot norobežošanos no visa, kas varētu būt abiem kopīgs un solidāri saistošs. Personības galvenā īpašība ir savas unikalitātes, atšķirības no citiem kā īpašas vērtības apzināšanās. Personība, kā rakstījis izcilais teologs V. Losskis, ir “cilvēka neatbilstība dabai, jo galvenais personībā ir pašapzināšanās, kas ļauj cilvēkam izdarīt izvēli.” (Лоскув, 1997)

Lai izteiktu cilvēka unikalitāti, lieto jēdzienus “personība” un “persona”, kas ir pretēji jēdzienam “indivīds” vai “daba”. Indivīds pārstāv kārtu, kuras būtību izsaka daudzums (piemēram, “vilks ir indivīds no bara”); ja cilvēku nosauc par indivīdu, tad ar viņu saprot dzīvnieku, kas dzīvo barā. Tomēr eiropeiskajā cilvēka izpratnes tradīcijā cilvēks ir personība, jo tajā ir ietverta brīvība, suverenitāte, viņa “es” atšķirība no citiem, neatkarība un autoritāte, orientācija uz savām iekšējām vērtībām, nevis uz tām, kuras viņam grib uzspiest no ārpuses. Pašapziņa ir personības balsts, bet indivīdam nav pašapziņas (Лоскув, 1995; Shmally, 2005; Buss, 1995; Emery, 2011).

Uzlūkojot cilvēku tikai kā indivīdu, tiek pārkāpta ētikas pamatpremissa, kas ir pamatā iepriekšējo gadsimtu humānistu pārliecībai. Cilvēces ētiskie kanoni sāk šķīst nepietiekami universāli, profesionālis tos reizēm sāk uzlūkot lejupejošā nozīmīguma kārtībā, nosaucot to par gaumi vai profesionālu etiķeti. Patiešām – kā ir iespējams, ka mēs spējam strādāt distancēti, ar vienveidīgi “profesionālu” pieeju otram cilvēkam, uzskatot šādu attieksmi par normu? Senatnē klients bija obligāti uzlūkojams kā personība, kā īpaša vērtība, pret kuru ētiskā ziņā nav pieļaujama formālas atbildes sniegšana. Antīkajā senatnē ar jēdzienu “klients” saprata cilvēku, kuram jāpalīdz ceļā uz pašapzināšanos un sociālu funkcionēšanu. Ar “klientu” apzīmēja brīvu cilvēku, kas klausās otrā, jo viņš pats neapzinās savas tiesības un ir atkarīgs no aizstāvja vai patrona.⁶

Otrais nozīmju plāns: klients ir “malā stāvošs”, “malā nostumts”, “nabags”. Jānis Zeltamute pierādīja, kāpēc nabadzība cilvēka dzīvē nav jāvērtē negatīvi, jo “sliktāks ir tas, kas iekāro daudz lietu un otru cilvēku sāk vērtēt pēc paša attieksmes pret lietām, klientā neredzot neko vairāk

par “malā stāvošu objektu, kuram maz lietu” (Творения св. отца Иоанна Златоуста, 1903). Viņš turpina: “Lai kur mēs ietu – uz tirgu, laukumu pilsētas centrā, uz kādu salu vai sauszemi, ķēniņšos apartamentos vai pilsoņu padomēs, – visur ļaudis ir noņēmušies ar ikdienību, visi, nu absolūti visi domā par *koilia* (grieķu val. – *κοιλία, koilia*) – galvenā mēraukla personai ir vēders.⁷ Un, ja vēders izrādās tukšs un cilvēks ir nabadzīgs, vai tad vairāk neko jūs nespējat pateikt? Tikai malā esošs, tikai margināls? Vai cilvēku izsaka ar zirgu skaitu stallī, ar to, cik zirgu viņam pieder un ar kādu karieti viņš pārvietojas? Vai arī cilvēku novērtē pēc kamieļu rindas, kas viņa ganāmpulkā? Un, ja nu viņam nekas nepieder? Kā jūs viņu uzlūkosiet? Kā jūs viņu raksturosiet un kā sapratīsiet? – Visi domā par vēderu kā dziļāko, nepiepildāmo vietu ķermenī? Un tas ir viss? Ko ēdīs, ko dzers, kā vēderu iegērs? Ja nu kāds to neprot, tas ir savādieks, jo neprot to izdarīt tā, kā katrs no jums pašiem, tad tas ir svešinieks un vienkārši margināls?” (Turpat)

Sīrijas antropologu ētiskais skatījums uz pašapmierinātu cilvēku ir neiecietīgs: nabadzīgs ir tas, kas otru cilvēku neuzlūko kā apbrīnas vērtu personību. Un secina, ka tā saucamie pareizie ļaudis mēdz otru cilvēku novērtēt kā “objektu ar kļūdām”.

Īstenībā marginālais cilvēks atgādina, cik nožēlojama ir kļuvusi tā profesionāla ētiskā pasaule, kurš ir sociāli aktīvs un prot iekārtoties, bet otru uzlūko kā savādieku vai atstumto tikai tāpēc, ka viņš ir dzīves krīzē.

Sīrijas antropologi uzsver nabadzības ētisko nozīmi – “nabags ir nevis tas cilvēks, kam kabatas tukšas un apģērbs vecs, bet gan tas, kurā tu, sastapdams šādu cilvēku, neprati pamodināt vai ieraudzīt sapņus.” “Nabadzība ir gudrības māte, daudzi margināli cilvēki ir daudz gudrāki un godīgāki par bagātniekiem, turīgajiem, zinošajiem,” rakstīja Sīrijas tēvi (Бажанов, 1907). Nabaga dvēsele reizēm ir zem lupatām aplēpts zelts, bet īsts nabags ir tas, kurš gribētu, lai otram pieder daudz lietu.

Trešais nozīmju plāns – klients un klātbūtne kā tāda. Proksēnija (grieķu val. – *προξενία*) ir klātbūtne; tā civilizācijas attīstības sākumā dēvēja uz klientu orientēto sociālo darbu. Pret svešo, savādo, marginālo personību imperatīva bija “klātbūtne”, “bezierunu pieņemšana” un “viesmīlība”. Respektējot šādu attieksmi, iekārtoja īpašas telpas “svešinieku” uzņemšanai. Tā radās speciālas sociālā darba institūcijas, kurās strādāja *proksēni* – pirmie sociālie darbinieki, kas īstenoja klātbūtni. Viņi rūpējās par savu klientu piedalīšanos, pirmkārt, reliģiskajā dzīvē – jo nešaubīgi uztvēra cilvēku vispirms kā garīgu būtni. No personas Gara spēka izriet dvēseles un miesas varēšana vai nevarēšana. Otrkārt, *proksēni* izskaidroja sociālās un politiskās tiesības, kādas pienākas cilvēkam. *Proksēna*

⁶ Kādam var šķīst, ka toreiz nebija jēdziena “klients”. Tomēr tas nebūs pareizi, jo ir pierādīts, ka pastāvēja tāds jēdziens kā “klientu valstība” (1. gs. AD), par ko liecina, piemēram, Emesas dinastijas kapu atrakumi Sīrijā. Ir atrasti tādi uzraksti kā “klientu valsts”, t.i., uzlūkojama par politiski vai sociāli vārgāku, tāpēc jēdzienu “klients” senajā Sīrijā lietoja tieši tāpat kā šodien. Jēdziens ir atgriezies no arhaiskas senatnes, un tas pastāvēja visās arhaiskajās sabiedrībās (Michelson; Doxtator, 2002).

⁷ Grieķu val. *koilia* nozīmē “dzīle”, “pati dziļākā vieta personā” – izrādās, ir vēders, bet vajadzētu būt καρδιά, kardia – sirds.

prestīžs Sīrijā, vēlāk Grieķijā un no turienes Eiropā bija augsts, ar šo amatu nodarbojās pat vadošie politiskie darbinieki (*Smith, Smith. Compendious Syrian Dictionary, 1957*). Vēlākos laikmetos šo institūciju speciālistus aizstāja centralizētāka, no pilsoņiem nošķirta diplomātiska iestāde. *Proksēnijas* fenomens ilgi saglabājās Eiropā un ieauga Baznīcas dzīvē. Veidojās iestādes “svešajiem un malā esošajiem” kā īpašas vietas garīgai un dvēseles aprūpei. Jānis Zeltamute par šo darbu rakstījis Konstantinopoles darbības laikā (400.–405. g.) (*Пентковский, 2002*). Toreiz izkristalizējās tāds Eiropas socioloģijas un sociālā darba jēdziens kā *savstarpība* un *klātbūtne*, to apzīmēja ar grieķu vārdu *λειτουργια* – liturģija, aprakstot valsts un pilsētas galveno pienākumu: “Labestības saikne starp cilvēkiem, palīdzības došana un saņemšana, nevērtējot cilvēku pēc tā, kas viņam pieder vai nepieder.”

Ceturtais nozīmju plāns: klients un klātbūtne kā ētiska norma, filoksēnija un ksenofobija. Filoksēnija darbā ar klientu bija jēdziens, ar ko saprata sociālā darba protonormu “būt klātbūtnē” ar otru cilvēku, “īstenot karitātes attieksmi pret ikvienu viesi”. Sīriešu valodas konstrukcija *rahem aksnaye* “savādnieks – mans draugs” (*Smith, Smith. Compendious Syrian Dictionary, 1957*). Ar klātbūtni saprata “savādākā”, “nabadzīgā”, “citādā” bezierunu pieņemšanu ārpus nosodījuma un pārspridumiem par to, kāpēc cilvēka dzīve ir problēmiska. Klātbūtne ir apzināšanās, ka “ar mani var notikt tieši tāpat un vēl sliktāk”. “Klātbūtne” Sīrijas Antiohijas antropologu acīs bija grieķu valodā *filantropia* (*φιλανθρωπια*) – pretstatā mizoksēnijai (*μίσος των ζένων*), kas ir ētiski nepieļaujama “skatīšanās uz klientu no augšas”, iedomāšanās, ka “es zinu, kas otram ir vajadzīgs”.

Ksenofobija ir naida antropoloģijas termins, kad mērķis nav izprast klienta dzīves metus, bet vērsties pret cilvēku ar naidu vai apvaldītām dūsmām, kuras nejausi var izpausties kā nelaipnas, otru cilvēku noraidošas frāzes. Jo klienti ir jāuzlūko kā “mana Tēva svētītie” (Mt. 25:34-36), un “ko jūs neesat darījuši vienam no šiem vismazākajiem, jūs arīdzan Dievam neesat darījuši”. *Mizoksēnija* pret otru cilvēku izpaužas kā nespēja viņā redzēt Dieva radītu būtni.

Efraims Sīrietis rakstīja, ka “ir jāstrādā nevis priekš marginālā, bet *kopā ar viņu*, vienoti ar viņu, apliecinot labestību, kas nav sentiments vai emocija, bet ētisks lielums: TU man esi nozīmīgs!” (*Hymns and Homilies of St. Ephraim the Syrian, 2012*.) Pretstatā dzīvniekiem, kuriem ir tikai fiziskas vajadzības, ikvienā klientā slēpjas tieksme pēc dzīves garīgā piepildījuma. Kad cilvēka garīgās vajadzības netiek gandarītas, cilvēks jūt neskaidru trauksmi.

Kāda tad ir cilvēka galvenā garīgā vajadzība? Izrādās, personības galvenā garīgā vajadzība ir *savstarpība* un *drošība*. To nodrošina ētiski pareiza attieksme pret cilvēku. Kā raksta Efraims Sīrietis: “Viss, kas nepieciešams, ir jāpieņem cilvēks tāds, kāds viņš ir. Pieņemšana ir neuzbāzīga klātbūtne, cilvēciskais siltums, savstarpība. Tā ir attieksme, kas neprasa tūlītējas izmaiņas. Es pieņemu

un uzklāšu otra cilvēka domas un jūtas, it kā viņš būtu mans viesis un saimnieks vienlaicīgi. Šo attieksmes siltumu cilvēks jūt, tas nodrošina pamatu viņa pašvērtībai: “Iespējams, ka es esmu kāda mīlestības vērts.... Man jāsāk ar sevi.” (*Turpat*)

Var šķist, ka senie antropologi ir aicinājuši uz altruismu. Tomēr nē, tā ir sarežģītāka loģika. Klātbūtnē ir cits ētiskais saturs. Tas labi atsegts jau Homēra “Iliādā” – Hlavks un Diameds, satikušies cīņas laukā, pēkšņi atskārš: “Mēs taču esam vienas ģimenes cilvēki!” “Mēs esam cilvēki,” iesaucas Diomedis. “No šī brīža tu – cilvēks, esi mans tuvinieks! Es būšu Tev līdzās! Bet tu būsi man klāt Līkijā, kad nonākšu es.” (*Homērs, 1961*) Tālāk seko apmainīšanās ar dāvanām, ko pētnieki uzskata par obligātu viesmīlības nosacījumu, lai iegūtu uzticību.

“Tu uzlūkoji mani, svešo; Tu vēlējies būt brīdi līdzās,” raksta Jānis Zeltamute, “Dievs tevi padarīs par debesu pilsoni.” (*Бажанов, 2007*) Kāpēc? Tāpēc, ka svešais un savējais saplūst ētiskā normā “klātbūtne” kā vienas medaļas divas puses. Klātbūtne vajākam dod spēku; jo sociālajā līmenī šāda savstarpība īstenojas ar mērķi “palīdzēt, lai turpmāk tu vari palīdzēt pats sevi”. Šo uzdevumu – atbalstīt klienta spējas – mūsdienās sauc par “subsidiāru klātbūtni” (*Katvinec, 2007*). Tā veicina cilvēka virzīšanos pretī kopējam labumam. “Ikvienam, kas demokrātiskā, pilsoniskā sabiedrībā vēlas saņemt atbalstu un palīdzību, nedrīkst atļaut kļūt par pasīvu saņēmēju no valsts. Cilvēks ir jāiesaista kopībā pēc būtības, bet ne formāli un administratīvi. Cilvēkam ir jājūt klātbūtne un otra cilvēka ieinteresētība viņa situācijā... Tāpēc subsidiaritātes princips ir svarīgs visas Eiropas Savienības aicinājumā kalpot katram pilsonim,” raksta Eiropas Centra Strādājošo Jautājumos (*European Centre for Workers' Questions* (EZA)) vadošais pētnieks M. Katvinecs (*Katvinec, 2007*).

Minētā pieeja tiek attīstīta mūsdienu sinerģiskās antropoloģijas pētījumos, kuri pēta filozofiskas un transdisciplināras koncepcijas tam, kā cilvēks redz otru cilvēku un kādus rezultātus var sasniegt ar atvērtību otram. Tā ir universāla paradigma, jo šodien antropoloģija kļūst par sociālā darba pamatu (*Horujy, 2021; Maksimova, Fedotova, 2017*). Pētījumi pierāda, ka klienta pieredze saskarsmē ar citiem nogulsņējas apziņā, summējas, arhivējas un veido savdabīgu “paša cilvēka rezumējumu par sevi”, tādu kā kvintesenci par sevi. To var saukt par klienta pašidentitātes pamatu, kas viņam iekšēji piemīt kā cilvēkam. No otras puses, katram cilvēkam ir raksturīga vajadzība pēc jēgpilnas komunikācijas, kam var būt liela nozīme viņa sociālās aktivitātes atmodināšanā – bet ar nosacījumu, ka profesionālis prot sinerģiski “atvērt” klientā “potenciālās personības” iespējas – tās, uz kurām balstās cilvēka pašidentitāte. Iespējama – citāda – klientā ir “tās iespējas, kas personībā ir it kā satītas tīstoklī” (*Делез, 1999*). Tas ir principiāls secinājums attieksmē pret darbu ar klientu, kas ir “*le singulier*” (franču val. – “neatkārtojamā”) atvēršanas prasme. Izrādās, klienta sociālo varēšanu vai nevarēšanu tieši izsaka attieksme pret viņu kā singularitāti jeb personības vienreizību. Klātbūtne atraisa enerģijas potenciālu cilvēkā.

“Būt kopā” ir prasme būt solidāram, kultūras fakts, jo liek cilvēkam apzināties savas personības vērtību. Turpretī formāli administrējoša pieeja cilvēkam pamodina viņā “nāvējošu vēlēšanos bēgt,” kā teicis Sīrijas Īzaks (*Ascetical Homilies*, 2011).

Sadarbībā ar klientu dialoga kvalitāte ir ļoti svarīga. Uz klientu orientētajā sociālajā darbā nav svarīga tikai sociālā iekļaušana, bet arī izpratne par patiesību. Protams, ja sociālais darbs notiek menedžerisma koncepcijā (*Ferguson, 2001; Jordan, Jordan, 2000; Lymbery, 2001; Lorenz, 2001; Dominelli, 1997*), kur valda empīriskā prakse un sistēmas menedžments, bieži klienta personības viedoklis, viņa dzīves vērtības un kultūra ir pakļauti unifikācijai, jo sociālā darba iespējas ir jāiekļauj fiksētās un standartizētās formulās (*Prabarkan, 2011*).

Svešais (grieķu val. – *ksenos*) ir saimnieks (latīņu val. – *hospes*): ētiskais paradokss darbā ar klientu

Grieķu valodā *ξενος*, *ksenos* – “svešais”, “marginālais” – ētiskajā jēgpilnībā ietver arī viesu un nama saimnieka nozīmes. Katrs, kas atnācis pēc palīdzības, ir viesis. Viesim ir jāparāda viesmīlība. Kā? Abi vārdi izsaka klātbūtnes paradoksālo saturu. Darbā ar marginālo personu ieguvējiem ir jābūt abiem – gan klientam, gan profesionālim. Vājākajam ir jāpamodina sirdsgudrība stiprākajā un otrādi (*Бажанов, 2007*).

Antiohijas antropologi uzskatīja, ka viesmīlību pret klientu var izmērīt nevis ar pieņemšanas stundu skaitu, bet ar cieņpilnu attieksmi un rūpēm. Sīrijas Teodorēts (393.–apm. 458/466.) norāda, ka Vecajā derībā nama saimnieks neuzticēja svešinieku vai nabagu satikt saviem kalpiem, bet pats devās viņu satikt personiski. *Filoksēnija* pirmkārt un galvenokārt ir atvērtība un godīgums pret klientu, pret svešo. Savstarpīgums un apmaiņšanās ar cerību dodošu solidaritāti. Praksē ir pierādīts, ka ētiskās protonormas profesionālajā attieksmē pret klientu atbrīvo viņu stratēģiskai rīcībai, iezīmējot virzienu sociālām pārmaiņām dzīvē.

Secinājumi

Sociālā darba kultūrai nevajadzētu atteikties no kultūras mantojuma, kas translē šodienas sociālā darba praksē ētikas pamatkodus un normas, kuras vēstures gaitā ir apliecinājušas sevi kā cilvēcīgas savstarpības aksiomas.

Pusotrs tūkstoš gadu mūs šķir no Antiohijas antropologu analītiskajām pārdomām par darbu ar klientu un ētisko protonormu svarīgumu. Svešvārdi *xenos*, *proksēnija*, *filoksēnija*, *mizoksēnija* skan svešādi mūsu ausīm, taču šie jēdzieni ir iegājuši Eiropas etnosu asinsritē un atstāj milzu iespaidu uz visu Eiropas sociālā darba profesionālo kultūru. Nepieciešams atgādināt, ka šie jēdzieni ir mūsdienu “savstarpības” (angļu val. – *mutuality, reciprocity*) un “solidaritātes” pamatā. Šī koncepcija var kļūt ētiski auglīga arī Latvijas sociālā darba paradigmā, jo, pirmkārt, norāda uz ētisku nepieļaujamību depersonalizēt cilvēku un unificēt subjektīvo viedokli.

Otrkārt, tā norāda uz savstarpību, apmainoties ar garīgās dāvanām: zināšanām, laiku, uzticēšanos, un savstarpēju bagātināšanos.

Treškārt, klātbūtne paredz abpusēju pienākumu un izslēdz ignoranci un augstprātību attieksmē pret klientu. Visbeidzot, tā ir apzināšanās, ka profesionāļa uzdevums ir nodrošināt solidāru brālību cilvēcības visdziļākajā nozīmē (angļu val. – *fraternity*).

Ētiskajās protonormās balstīta pieeja klientam rosina uz pārdomām par to, kā notiek saruna ar klientu, ejot dziļāk par viņa psiholoģisko identitāti. Cilvēks ir paradokšāls: klients zina, ka ir citāds, ir nonācis grūtībās, bet viņš ilgojas pēc drošības, savstarpības, pēc cieņpilnas attieksmes pret sevi. Viņš ir būtne, kas cieš, tāpēc viņu sociāli aktivēt palīdz klātbūtne un viesmīlība. Tām piemīt terapeitisks un sociāls saturs.

Izmantotie avoti:

1. *Ascetical Homilies of St. Isaac the Syrian*. London: Sebastian Brock, 2011.
2. **Buss A.** The Individual in the Eastern Orthodox Tradition. – In: *Archives de Sciences Sociales des Religions*. Annele, 1995, pp. 26–53.
3. *Case Management and Social Work Practice: Problem Solving and Beyond*. NY: White Plains, Longman. 1992. 392 p.
4. **Dominelli I.** *Sociology for Social Work*. London: Macmillan. 1997. 320 p.
5. **Di Fabio A., Pallazzeschi L.** Marginalization and Precariat: The Challenge of Intensifying Life Construction Intervention. – In: *Journal of Psychology University of Florence*, 2016, 30, Nr. 3, pp. 34–53.
6. **Emery G., O.P.** The Dignity of Being a Substance: Person, Subistence and Nature. – In: *Nova et Vetera, University of Freiburg*, Vol. 9, 2011, No 4, pp. 991–1001.
7. **Ferguson H.** Social Work, Individualization and Life Politics. – In: *British Journal of Social Work*, 2001, Nr. 31, pp. 41–55.
8. **Georg A., Meod H. Mind**, Self and Society. University of Chicago, 1934. 350 p.
9. **Hoffer M.** Conservation as a Protonorm for Moral Communication. – In: *Journal of Mass Media Ethics*, Vol. 29, 2014, Issue 4, pp. 36–51.
10. **Holdo M.** Marginalization and Riots: Rationalistic Explanation of Urban Unrest. – In: *Theory and Society, Hosing 2020*, Vol. 37, Issue 1, pp. 67–79.

11. **Homērs.** Iliāda. A.Giezena tulk. Rīga, Liesma, 1961. 649 lpp.
12. Horujy S., Acad. The project of synergic anthropology: spiritual practice as the basics for a new conception of man. – In: Orthodox Christian Network. February 3, 2021.
13. **Husserl E.** On the Phenomenology of Consciousness of Internal Time (1893–1917). – In: Husserl E. Collected Works, Vol. 4. Louvain: Springer, 1991.
14. Hymns and Homilies of St. Ephraim the Syrian. London: Sebastian Brock, 2012.
15. **Jordan B., Jordan C.** Social Work and the Third Way. – In: Tough Love As Social Policy. London, Sage, 2000, 34–56 pp.
16. **Katuvinec M.** Civic Responsibility in a Democracy of Values. Trnava, Konigswinter, 2007. 367 p.
17. **Lidell H.G., Scott R.** Greek – English Lexicon. Oxford: Clarendon Press, 1996. 760 p.
18. **Lisa R. Lattuca.** Creating Interdisciplinarity. – In: Verbi et University Press, Nashville, 2001, pp. 48–64.
19. **Lorenz K.** International Social Work: Themes and Perspectives. Ashgate: Aldershot, 1999. 250 p.
20. **Lymbery M.** Social Work at the Crossroads. – In: British Journal of Social Work, 2001, Nr. 31, pp. 369–384.
21. **Maksimova E., Fedotova N.** Philosophical Dialogue: M.Heidegger and Modern Russian Anthropology. – In: Journal of Siberian Federal University, Humanities and Social Sciences, 2017, Nr. 10, pp. 238–241.
22. **Michelson K., Doxtator M.** Oneida-English, English-Oneida Dictionary. 2002. 840 p.
23. **Nafpaktos Hierotheos,** Metrop. The Person in the Orthodox Tradition. Athens: Birth of Theotokos Monastery, 1998. 349 p.
24. **Burgess E., Park. R.** Introduction to the Science of Sociology. London: Library Of Alexandria, 1921. 490 p.
25. **Prabakaran M.** Praxis intervention: Towards a New Critical Social Work Practice. 2011. – SSRN Electronic Journal DOI: 102139/ssm/1765143/
26. **Rose S. M.** Reflections on Empowerment-Based Practice. – In: Social Work, 1985, Vol. 45, Nr. 5, pp. 403–412.
27. **Rotman J.** How to Restore Your Faith in Democracy. – In: The New Yorker, Nov. 2016.
28. **Sarukkai S.** “The Other” in Anthropology and Philosophy. – In: Economic and Political Weekly, Vol. 32, Nr. 24 (June 14–20, 1997), pp. 37–55.
29. **Schleicher A.** Equity, Excellence and Inclusiveness in Education Policy. Lessons from around the World. OECD, 2014. – <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264214033-en.pdf?expires=1612367883&id=d&accname=guest&checksum=DF6534696BDB08D11B90DDAB2EC89CEF>
30. **Shmally V., Fr.** Cosmology of the Cappadocian Fathers: A Contribution to Dialogue Between Science and Theology Today. – In: Faith and Philosophy: Journal of the Society of Christian Philosophers. 12.01.2005, pp. 22–41.
31. **Smith R., Smith J.** Compendious Syrian Dictionary. Oxford: Clarendon Press, 1957. 626 p.
32. **Аристотель.** Метафизика. – Сочинения в 4-х т. Москва, Наука, 1976.
33. **Бажанов М.В.,** прот. Св. Иоанн Златоуст и его пастырская деятельность в Антиохии. Православный собеседник. 1907, т. 2, с. 597–670.
34. **Бенвенист Э.** Словарь индоевропейских социальных терминов. Москва, Прогресс-Универс, 1995. 456 с.
35. **Вальдерфелс Б.** Ответ чужому: Основные черты респонзивной феноменологии. – В: Мотив чужого. Минск: Пропилен, 1999, 360.
36. **Делез Ж. М.** Турнье и мир без другого. – В кн.: Турнье М. Пятница и тихоокеанский лимб. Спб.: Амфора, 1999, с. 282–302.
37. **Леонов В.** Основы православной антропологии. Москва: МПР ПЦ, 2016.
38. **Лосский В.** По образу и подобию. Москва: Свято-Владимирское братство, 1995. 240 с.
39. **Платон.** Сочинения. Т. 1–3. Москва: Наука, 1968–1972.
40. Творения св. отца Иоанна Златоуста в русском переводе. Т. 9, кн. 2. Спб.: Духовная Академия, 1903, 1008 с.
41. **Пентковский А.** Антиохийская литургическая традиция в IV – V веках. – Журнал Московской Патриархии. 2002, Nr. 7, с. 73–87.

20 gadu sociālā darba prakse cilvēku tirdzniecības mazināšanā

Sandra Zalcmane, Mg. soc. darbs

Baltijas Starptautiskās akadēmijas vieslektore, Latvijas Sociālo darbinieku biedrības biedre

Rakstā tiek apskatīta sociālā darba prakses uzsākšana, attīstība un pilnveidošanās divdesmit gadu garumā – no brīža, kad Latvijā politikas veidošanas līmenī vispārīgi uzsāka runāt par cilvēku tirdzniecību, līdz apzinātai un konkrētai sociālā darbinieka lomai šodien, īstenojot sociālās rehabilitācijas pakalpojumu. Rakstā tiek atspoguļots sociālā darba praktiķa redzējums, kā sociālo darbinieku informētība un aktīva rīcība ietekmē problēmas aktualizēšanu un risināšanu. Ņemot vērā cilvēku tirdzniecības globālo raksturu, rakstā tiek aplūkota sociālā darbinieka pārrobežu sadarbības nepieciešamība un tās īstenošana, kā arī pētījumos balstīta informācija, vai un kā mainās cilvēku tirdzniecības tendences Covid-19 apstākļos. Raksts vērs lasītāju uzmanību uz Latvijā, Eiropā un pasaulē pazīstamajām cilvēku tirdzniecības formām, ļauj speciālistiem saskatīt, kā plānot un īstenot preventīvos pasākumus problēmas mazināšanai un novēršanai.

Cilvēku tirdzniecības tēmas pārzināšana ļaus dažādu līmeņu sociālā darba speciālistiem ieraudzīt savus personīgos un profesionālos resursus un plānot piemērotu rīcību, **lai Latvijā būtu iespējami mazāk to iedzīvotāju, kuru dzīves ietekmē nonākšana cilvēku tirdzniecības tīklos; lai Latvija būtu valsts, kura netiktu dēvēta par cilvēku tirdzniecības izcelsmes valsti; lai kopumā radītu šķēršļus cilvēku tirdzniecības izplatībai Latvijā.**

Raksts meklē atbildi arī uz jautājumu – vai preventīvie cilvēku tirdzniecības mazināšanā ietilpst sociālo darbinieku darba uzdevumos?

Ievadam

Divdesmit gadu laikā Latvijā ir panākts nozīmīgs progress cilvēku tirdzniecības mazināšanā. Uz to norāda pieņemtie normatīvie akti¹, tai skaitā izstrādāti jau otrie Ministru kabineta “Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri”², valsts līmenī ir izveidots praktisks Nacionālais starpinstitūciju sadarbības mehānisms cilvēku tirdzniecības

upuru atpazīšanai un identificēšanai, valsts un starptautiskajā mērogā īstenoti vairāki nozīmīgi sadarbības projekti un plaši veikti preventīvie pasākumi dažādām mērķa grupām.

Tomēr identificēto cilvēku tirdzniecības upuru skaitam ir tendence pieaugt – pēdējo 5 gadu laikā pat vairāk nekā četras reizes (2015. gadā – 11 personas, 2016. gadā – 19 personas, 2017. gadā – 25 personas, 2018. gadā – 23 personas, 2019. gadā – 39 personas, 2020. gadā – 48 personas). 2020. gadā Latvijā identificētie upuri izmantoti dažādās cilvēku tirdzniecības formās, un tie ir gan Latvijas, gan citu valstu valstspiederīgie.³

Kopš 2002. gada ASV Valsts Departaments (turpmāk – VD) novērtē Latvijas un citu pasaules valstu centienus cilvēku tirdzniecības novēršanā un apkarošanā, par pamatu ņemot ASV Kongresa izdotajā 2000. gada Cilvēku tirdzniecības aizsardzības likumā (*Trafficking Victims Protection Act 2000*) noteiktos minimālos standartus, lai apkarotu cilvēku tirdzniecību. Līdz šim Latvija tika ierindota VD ikgadējā ziņojuma par cilvēku tirdzniecības apkarošanu 2. līmenī, tādējādi uzskatot, ka Latvija veic pasākumus, lai uzlabotu esošo situāciju cilvēku tirdzniecības novēršanā un apkarošanā, un atbalsta sniegšanā cilvēku tirdzniecības upuriem, tomēr tie nav pietiekami.⁴

Ieraugot šādu statistiku un saņemot ārējo vērtējumu, nereti situācija tiek skatīta tikai tumšās krāsās, lai gan ir patiesi daudz paveikts un Latvijas institūcijas ir ieguldījušas atbilstošus resursus, lai cilvēku tirdzniecībā cietušo (angļu val. – *victim of human trafficking*) skaits samazinātos. Jautājums gan paliek – **kāpēc statistika to mums neparāda?**

VĒSTURISKĀ “SATIKŠANĀS” AR CILVĒKU TIRDZNICĪBĀ CIETUŠAJIEM

Termins “cilvēku tirdzniecība” (angļu val. – *human trafficking*) Latvijā ir zināms jau no pagājušā gadsimta deviņdesmitajiem gadiem, kad kriminogēnā situācija attiecībā uz sievietes tirdzniecību Latvijā bija saasinājusies. Galvenokārt fokuss tolaik bija vērsts uz medicīniska rakstura palīdzības nodrošināšanu sievietēm, kuras tika izmantotas seksuālo pakalpojumu sniegšanai.

¹ Iekšlietu ministrija. http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/flow_izmeklesanas_riks.pdf, 15.-17. lpp; un <http://cilvektirdznieciba.lv/lv/tiesibu-akti> (skatīts 15.12.2020.)

² <https://likumi.lv/ta/id/308253-noteikumi-par-kartibu-kada-cilveku-tirdzniecibas-upuri-sanem-socialas-rehabilitacijas-pakalpojumu-un-kriterijiem-personas-atzisanai-par-cilveku-tirdzniecibas-upuri> Pieņemts: 16.07.2019. Stājas spēkā: 20.07.2019. (skatīts 09.12.2020.)

³ Iekšlietu ministrija. <http://cilvektirdznieciba.lv/lv/parskats-par-cilveku-tirdzniecibas-noversanu-un-apkarosanu-latvija-2020gada/253> (skatīts 02.02.2021.)

⁴ ASV vēstniecība Latvijā. Cilvēku tirdzniecības apkarošana. <https://lv.usembassy.gov/lv/our-relationship-lv/policy-history-lv/trafficking-in-persons-lv/> (skatīts 02.02.2021.)

Par cilvēku tirdzniecību kā Latvijai maz zināmu un tobrīd neaktuālu problēmu plašāk sāka runāt ap 2000. gadu. Tā vairāk tika pasniegta kā aktualitāte, ar ko saskaras citas valstis, ne Latvija. Informācija galvenokārt nāca no starptautiskām organizācijām un izglītotājiem, piemēram, Starptautiskās Migrācijas organizācijas, ASV ekspertiem, jo tika uzskatīts, ka cilvēku tirdzniecībai ir pārrobežu raksturs. Dažas nevalstiskās organizācijas piesaistīja ārvalstu speciālistus un sniedza pirmo informāciju par to, kas tad īsti ir šis Latviju vēl nesasnējušais fenomens. Un varbūt tas arī nesasnēgs mūs, ja veiksīm atbilstošus preventīvus pasākumus? Kā biedrības “Resursu centrs sievietēm “Marta”” sociālā darbiniece, apmeklējot seminārus, iepazīnos ar dažādu valsts un nevalstisko institūciju profesionāļiem, kuri sākotnēji cilvēku tirdzniecību sasaistīja galvenokārt ar seksuālo pakalpojumu sniegšanu, jo to apliecināja pasaules mērogā atspoguļotā statistika. Jau tad bija skaidrs, ka cilvēku tirdzniecības problēmas risināšanā būs piesaistāmi **dažādu nozaru speciālisti un vienam ar otru būs jāsadarbojas.**

Tomēr jau 2002. gada nogalē mani, toreiz vēl SDSPA “Attīstība” bakalaura studiju pēdējā kursa studenti, sasniedza Starptautiskās Migrācijas organizācijas Rīgas biroja lūgums sniegt palīdzību divām jaunām sievietēm, kuras tika identificētas kā cilvēku tirdzniecības upuri. Tolaik sniedzu atbalstu mazaizsargātām sievietēm, un pieredzes darbam ar cilvēku tirdzniecībā cietušajiem man nebija. Vēršot skatu no šodienas uz vēsturisko laika posmu, esmu pateicīga apstākļu sakritībai, ka sociālais darbs mani ievirzīja palīdzības sniegšanā mērķa grupai, ar kuru neviens Latvijā kā sociālais darbinieks vēl nebija strādājis. Pieredze bija jāiegūst darot un radoši meklējot alternatīvas, jo nekādu rokasgrāmatu par darbu ar šo mērķa grupu nebija, valsts vai pašvaldības apmaksāti specifiski pakalpojumi nebija noteikti, vien bija pieejama neliela finansiāla palīdzība no ārvalstu organizācijām upura atgriešanai Latvijā un akūto vajadzību segšanai. Visnozīmīgākie manas pieredzes veidotāji bija paši cilvēku tirdzniecības upuri. Valsts finansējums sociālās rehabilitācijas pakalpojumam tika apstiprināts tikai daudz vēlāk – sākot ar 2006. gadu.

Informācija par pirmajiem oficiāli atpazītiem cilvēku tirdzniecības upuriem – Latvijas valstspiederīgajiem – tika saņemta no ārvalstīm. Tie bija ļoti sarežģīti un emocionāli smagi gadījumi, jo bija piesātināti ar nežēlību un vardarbību pret sievietēm. Vairākkārt toreiz sevi pieķēru pie domas par šo sieviešu izturību un vēlmi dzīvot, neskatoties uz pārdzīvoto vardarbību pret viņām. Par nepaklausību viņas bija saņēmušas ne tikai sitienus un izmantotas piespiedu seksuālo pakalpojumu sniegšanai, bet vienai no viņām bija injicēti medikamenti, kas vēlāk atstāja nopietnas sekas uz veselību, iegūstot invaliditāti uz visu mūžu. Viņai toreiz bija tikai 26 gadi...

Otra meitene bija vēl jaunāka – 21 gadu veca. Pēc nepilniem astoņiem gadiem viņa vēlreiz iekļuva cilvēku tirgotāju tīklos. Nonākot bezizejas situācijā ārvalstīs, viņu piespieda stāties fiktīvās laulībās, bet viņas patiesā vēlme bija būt mīlētai.

2007. gadā, dibinot biedrību “Patvērums “Drošā māja””, jau zināju, ka svarīgākais, ko es kā sociālā darbiniece varu darīt, ir nepieļaut šīs problēmas izplatību Latvijā, un ne tikai attīstīt

atbalsta pakalpojumus cilvēku tirdzniecībā cietušām personām, bet mērķtiecīgi izstrādāt un pilnveidot preventīvos pasākumus dažādām iedzīvotāju grupām.

Kas būtu šo preventīvo pasākumu mērķa grupas? Kādas būtu preventīvajos pasākumos izmantojamās metodes? To atspoguļotu tieši Latvijā veiktie pētījumi, diskusijas ar dažādu jomu speciālistiem, un to parādītu arī mērķa grupas pārstāvji. **Ko 20 gadu laikā bija “vieglāk” īstenot – atbalstu cilvēku tirdzniecībā cietušajiem vai preventīvus pasākumus?** Par to raksta turpinājumā!

KĀ SOCIĀLAIS DARBINIEKS VAR ZINĀT, KA TIEK RUNĀTS PAR CILVĒKU TIRDZNICĪBU?

Cilvēku tirdzniecība tiek raksturota no dažādiem skatupunktiem: kā cilvēktiesību pārkāpums, viens no ienesīgākajiem kriminālajiem biznesiem, pārrobežu noziedzīgs nodarījums, cita cilvēka ekspluatācija, mūsdienu verdzības forma un citi. Cilvēku tirdzniecības definīcijai ir būtiska nozīme, jo tā ļauj noteiktas darbības klasificēt un atzīt par noziegumu. Definīcija jāizprot pēc iespējas plašāk, ietverot visdažādākos apstākļus un darbības, līdz ar to tas atvieglo cilvēku tirdzniecības gadījumu identificēšanu un ļauj izvairīties no situācijas, kad gadījums nebūtu uzskatāms par noziegumu nepilnīgas definīcijas dēļ.

Cilvēku tirdzniecības definīciju atspoguļo vairāki starptautiskie^{5,6} un nacionālie tiesību akti. Latvijā šis jēdziens ir skaidrots Krimināllikuma 154.2 pantā⁷, tomēr prakse rāda, ka ir nepieciešams plašāks tēmas un normatīvo aktu skaidrojums, lai sociālā darba speciālistiem veidotos izpratne par šo sarežģīto fenomenu un lai sociālais darbinieks varētu veikt izmaiņas vidē un sniegt atbalstu cietušajiem.

Diemžēl ikdienā, strādājot šajā specifiskajā sociālā darba laukā, dzirdu, ka pat speciālisti, kuriem ir pietiekama pieredze darbā ar cilvēku tirdzniecībā cietušajiem, neprecīzi skaidro terminus, tādējādi radot neizpratni citos profesionāļos un sabiedrībā kopumā. Kā savas jomas profesionāļiem mums ir nepieciešamība runāt terminos un jēdzienos, kurus saprot visi gadījuma risināšanā iesaistītie un kas nerada nevajadzīgus pārpratumus, un tajā pašā laikā nerada atkārtotu cietušās personas viktimizāciju. Tas atvieglo savstarpējo komunikāciju un dod iespēju izmantot vienādu terminoloģiju mācībās, sarakstē un diskusijās ar citu nozaru speciālistiem.

⁵ ANO Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību Protokols par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to. https://ec.europa.eu/anti-trafficking/legislation-and-case-law-international-legislation-united-nations/united-nations-protocol-prevent_en

⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2011/36/ES (2011. gada 5. aprīlis) par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/ALL/?uri=CELEX:32011L0036> (skatīts 15.12.2020.)

⁷ <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums#p-530907> Pieņemts 17.06.1998. Stājās spēkā 01.04.1999. (skatīts 15.12.2020.)

Lai gan starptautiski tiek lietots termins “*victim of human trafficking*”, tulkojumos latviešu valodā tiek lietoti divi šī termina jēdzieni – “**cilvēku tirdzniecībā cietušais**” un “**cilvēku tirdzniecības upuris**”.

Pamatojoties uz spēkā esošajiem Ministru kabineta noteikumiem Nr. 344 “Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumu, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri”, persona var saņemt pakalpojumu, balstoties uz šādiem dokumentiem vai informāciju:

“6.1. personas vai tās likumiskā pārstāvja iesniegumu pakalpojuma sniedzējam ar lūgumu piešķirt pakalpojumu;

6.2. tiesībsardzības institūcijas izziņu vai pakalpojuma sniedzēja izveidotas speciālistu komisijas (turpmāk – komisija) personas novērtēšanas protokolu (1. pielikums), kurā noteikta personas atbilstība cilvēku tirdzniecības upura kritērijiem, vai latviešu valodā tulkotu ārvalsts tiesībsardzības institūcijas izziņu par kriminālprocesa uzsākšanu, vai personas rīcībā esošu citu informāciju, kas var būt par pamatu tam, lai komisija pieņemtu lēmumu, ka persona atbilst **cilvēku tirdzniecības upura** kritērijiem.”⁸

Kā sociālā darba speciālistiem mums būtu jāizprot šo divu terminu atšķirīgais vēstījums personai, kura ir tiesīga saņemt sociālās rehabilitācijas pakalpojumu par valsts budžeta līdzekļiem. Tieši sociālā darba prakse man parādīja, ka cilvēkam, kurš ticis izmantots jebkādā no cilvēku tirdzniecības formām, ir emocionāli grūti pieņemt identificēto statusu – **cilvēku tirdzniecības upuris**.

Tāpēc pirmās tikšanās vai sarunas laikā sociālajam darbiniekam ne tikai jārisina jautājumi, kas ir saistīti ar cilvēka drošu atgriešanos Latvijā vai citām operatīvām darbībām, bet jāskaidro, kāpēc viņš nepieciešamo sociālās rehabilitācijas pakalpojumu var saņemt tikai tad, ja dokumentāri tiek identificēts kā “cilvēku tirdzniecības upuris”. Bieži cilvēka pirmā reakcija ir: “Es neesmu upuris! Es nevēlos, ka mani tā sauc!” Tāpēc sociālajam darbiniekam ir jāskaidro normatīvajos aktos iekļautais formulējums un ka tieši tas dod tiesības **cilvēku tirdzniecībā cietušai personai** saņemt konkrētu pakalpojumu.

Arī pēc sociālās rehabilitācijas pakalpojuma saņemšanas, piemēram, klientam turpinot sadarbību ar pašvaldības sociālo darbinieku, tieši tolerantā attieksme pret klientu nodrošinās daudz veiksmīgāku cilvēku tirdzniecībā cietušās personas iekļaušanos sabiedrībā.

Balstoties uz personīgo pieredzi, turpmāk iezīmēšu galvenos atslēgvārdus un virzienus, kā sociālajam darbiniekam justies

komfortabli sarunās par cilvēku tirdzniecības tēmu ar citu jomu sadarbības partneriem.

CILVĒKU TIRDZNIECĪBAS KONTEKSTĀ LIETOTIE SVARĪGĀKIE TERMINI

- **Izcelsmes valsts** (angļu val. – *Country of origin*): valsts, kuras valstspiederīgais persona ir.⁹
- **Tranzīta valsts** (angļu val. – *Transit country*): valsts, caur kuru upuris tiek transportēts ceļā uz galamērķi, kur notiek ekspluatācija.
- **Mērķa valsts** (angļu val. – *Country of destination*): valsts, kurp persona tiek nogādāta ekspluatēšanas nolūkos.
- **Persona, kuru uzskata par cilvēku tirdzniecības upuri** (angļu val. – *presumed victim of human trafficking*): jebkura persona, kura izrāda pazīmes vai attiecībā uz kuru institūcijas pārstāvim pastāv pamatotas aizdomas par personas iespējami notikušu piespiešanu ekspluatācijai.
- **Cilvēku tirdzniecības upuris** (angļu val. – *victim of human trafficking*): jebkura persona, kas tikusi pakļauta cilvēku tirdzniecībai un ekspluatācijai, un procesa virzītājs vai pakalpojumu sniedzējs to formāli identificējis un piešķirjis cilvēku tirdzniecības upura statusu. **Tas ir juridisks jēdziens, nevis personas īpašība, stāvoklis vai pazīme.**¹⁰

Pieredzes stāsts: Strādājot uzņēmumā “DV” Latvijā (**izcelsmes valsts**), Elga (vārds mainīts) iepazinās ar puisī (**vervētājs**), kurš piedāvāja darbu (**vervēšana maldinot**) Vācijā. Elga piekrita darba piedāvājumam un kopā ar puisī devās uz autoostu iegādāties biļetes. Elga nopirka biļeti sev un puisim, kurš aizbildinājās, ka viņam tikai vēlāk draugi atvedīs naudu. Autobuss brauca caur Lietuvu un Poliju (**divas tranzīta valstis**), līdz pietāja kādā Vācijas pilsētā (**mērķa valsts**). Sagaidītāju nebija, solījās atbraukt pakaļ pēc dienas. Elga astoņas dienas kopā ar puisī pavadīja uz ielas. Lai iegūtu naudu pārtikai, puisis gāja zagāt dažādas preces veikalos un tās tirgoja. Tad viņš sāka pārmetēt Elgai, ka viņam ir Elga jāuztur, un piespieda arī viņu iet zagāt (**cilvēku tirdzniecības forma – piespiedu noziedzīgu nodarījumu veikšana**). Kad puisis redzēja, ka Elgai tas padodas, piespieda viņai to darīt regulāri. Kādu dienu policija pieķēra Elgu, zогot smaržas, un nogādāja policijā, kur viņa (**persona, kuru uzskata par cilvēku tirdzniecības upuri**) tika uzklaušāta. Sadarbībā ar Latvijas vēstniecību Vācijā, piesaistot sociālo pakalpojumu sniedzēju Latvijā, Elga atgriezās Latvijā, kur sociālo pakalpojumu sniedzējs viņu atzina par **cilvēku tirdzniecības upuri**.

⁸ <https://likumi.lv/ta/id/308253-noteikumi-par-kartibu-kada-cilveku-tirdzniecibas-upuri-sanem-socialas-rehabilitacijas-pakalpojumu-un-kriterijiem-personas-atzisanai-par-cilveku-tirdzniecibas-upuri> Pieņemts 16.07.2019. Stājas spēkā 20.07.2019. (skatīts 09.12.2020.)

⁹ https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/country-origin_en

¹⁰ http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/cbss_human_trafficking_lv_final.pdf (skatīts 07.01.2021.)

CILVĒKU TIRDZNIECĪBAS PROCESA NORISES POSMI VAI AKTIVITĀTES

- **Savervēšana** (angļu val. – *recruitment*): personas iesaistīšana cilvēku tirdzniecībā, veicot savstarpējās sarunas, arī izmantojot trešās personas, ievietojot darba piedāvājumu sludinājumus plašsaziņas līdzekļos u.tml.
- **Pārvadāšana un/vai personas aizvešana** (angļu val. – *transportation*): personas pārvietošana telpā no vienas vietas uz otru – pa sauszemi, gaisu vai ūdeni, izmantojot jebkādu transportlīdzekli; personas nogādāšana vajadzīgajā vietā, pavadot viņu vai arī palīdzot personai turp nokļūt.
- **Nodošana** (angļu val. – *transfer*): savervētās un ekspluatācijai nogādātās personas atstāšana vai atdošana kādai citai personai.
- **Izmitināšana** (angļu val. – *harbouring*): personas nodrošināšana ar vietu, kur uzturēties, realizējot kontroli par personas pārvietošanos.
- **Slēpšana** (angļu val. – *hiding*): personas turēšana tādā vietā, kuru citi nezina; tādu apstākļu radīšana, lai citi nevarētu šo personu atrast.
- **Saņemšana** (angļu val. – *receipt*): nogādātās (aizvestās) personas sagaidīšana un pieņemšana.

Pieredzes stāsts: Ina (stāstā visi vārdi ir mainīti) meklēja darbu. Viņas tēvocis Andrejs iepazīstināja Inu ar savu paziņu Taņu, kura iedvesmojoši stāstīja par darbu Spānijā, kur pati strādāja (**vervēšana**). Inas plānotais darbs būtu persiku un aprikožu ziedu vākšana, kas viņai no fotogrāfijās redzētā uzreiz iepatikās. Pēc trīs dienām sievietes devās ceļā (**pārvadāšana**). Par braucienu maksāja Taņa, jo Ina nevarēja uzreiz tādu naudas summu atrast (**iespējams, vēlāk var tikt definēta kā parādu verdzība**). Nonākot Spānijā, viņas sagaidīja divi spāņu vīrieši, no kuriem viens izrādījās Taņas draugs. Taņa pateica, ka Inai būs jādzīvo pie otra vīrieša, jo viņiem neesot tik liela māja, un apsolīja Inu apciemot (**nodošana/saņemšana**). Ienākot kopā ar svešo vīrieti mājās, viņš norādīja Inai uz gultu. Ina bija neizpratnē, bet vīrietis viņu ieņēma gultā. Ar celi Ina vīrieti atgrūda, izmuka pa durvīm un skrēja pa ceļu projām. Brauca kāda mašīna, bet diemžēl tajā sēdēja tas pats vīrietis, kurš aizveda Inu mājās un ieslēdza (**izmitināšana, slēpšana**). Ina sazinājās ar Taņu, kura apstiprināja, ka cita darba nebūs, lai pieņem situāciju un samierinās. Ina naktī vēlreiz bēga un atrada pajumti pie kādas ģimenes, kura viņu slēpa veselu mēnesi, jo Ina bija nobijusies, ka svešais vīrietis varētu viņu atrast. Uzņemošā ģimene palīdzēja Inai sazināties ar mammu, kura dzīvoja Latvijā, un tika noorganizēta atgriešanās Latvijā. Visu ceļojuma laiku Inai bija bailes, ka kāds viņu atpazīs un nogādās atpakaļ pie nepazīstamā vīrieša.

CILVĒKU TIRDZNIECĪBAS NORISES PRIEKŠNOSACĪJUMI

- **Kas tiek izdarīts?** Tiek veiktas **konkrētas darbības** (vervēšana, transportēšana, nodošana, slēpšana, saņemšana). Minētās darbības raksturo izdarītāja tiešs nodoms. Nav

iespējams veikt uz cilvēku tirdzniecību vērstas aktivitātes aiz neuzmanības, tas nozīmē, ka persona apzinās savas darbības kaitīgumu un to apzināti veic vai pieļauj un paredz nodarījuma kaitīgās sekas un vēlas to iestāšanos.

- **Kādi līdzekļi tiek izmantoti? Vardarbīgi** (draudi vai spēka pielietošana, vai citā veidā piespiežot, piemēram, psiholoģiskā, psihiskā (emocionālā), seksuālā, fiziskā vardarbība) vai **nevardarbīgi** (ar viltu, krāpjot, maldinot, ļaunprātīgi izmantojot varu vai personas ievainojamības stāvokli).
- **Kāds ir izmantošanas nolūks? Ekspluatācija**, kas nosaka kriminalizētus personas izmantošanas veidus (plašākā nozīmē kontroles pār upuru ķermeni vai psiholoģiskās brīvības zaudēšana), kas ir personu iesaistīšana seksuālās izmantošanas veidos, piespiešana veikt darbu vai sniegt pakalpojumus (ubagošana), turēšana verdzībā (tai līdzīgas formas), kalpībā, izmantošana noziedzīgās darbībās vai orgānu izņemšana.¹¹

CILVĒKU TIRDZNIECĪBĀ CIETUŠO REHABILITĀCIJA UN REINTEGRĀCIJA

Lai sniegtu mērķtiecīgu atbalstu cilvēku tirdzniecībā cietušajam, ir jāzina, kādā no cilvēku tirdzniecības formām tas ir ticis izmantots, jo sekas un izdarītais kaitējums var būt ļoti atšķirīgs pat tad, ja vienā un tajā pašā gadījumā ir cietuši atšķirīga vecuma vai dzimuma upuri. Atšķirīgas būs arī pieejas, ar kādām sociālais darbinieks strādās.

Uzskatu, ka sociālajam darbiniekam, strādājot nevalstiskajā sektorā un jo īpaši specifiskā sociālā darba laukā, kā tas ir atbalsta sniegšana konkrētai mērķa grupai, **ir zināmas priekšrocības** attiecībā pret sociālajā dienestā strādājošo sociālo darbinieku. Tā ir iespēja konkrētam klientam veltīt pietiekamu laiku un nedalītu uzmanību, būt klātesošam, pavadot cietušo uz dažādām institūcijām, kas ļauj iegūt klienta uzticēšanos īsākā laika posmā, tādējādi palīdzot daudz veiksmīgāk īstenot rehabilitācijas un reintegrācijas programmas. Taču ir arī **izaicinošs aspekts**, jo palīdzība šai mērķa grupai ir jāsniedz operatīvi, lai samazinātu cilvēku tirdzniecības ietekmi un sekas uz konkrēto cilvēku. Tas arī nozīmē operatīvi pieslēgties palīdzības sniegšanai neatkarīgi no tā, kad par gadījumu tiek paziņots. Personīgajā pieredzē ir gadījumi, kad ir bijusi jāveic steidzama cietušās personas glābšana no vervētāju mitekļa brīvdienu rītā, ir jāplāno steidzama repatriācija kopā ar Latvijas vēstniecībām ārvalstīs svētku dienās un upura sagaidīšana naktī, ir jāreaģē uz zvaniem vakara stundās, jo ar konkrēto valsti ir ievērojama laika starpība, ir jāplāno sociālā darbinieka lidojumi, lai Latvijā atgrieztu upuri un viņa trīs nepilngadīgos bērnus, ir jānodod kopā ar upuri uz tiesu ārvalstīs, uzņemoties ne tikai pavadošās personas lomu, bet arī palīdzot nodrošināt saziņu ar ārvalstu partneriem un tamlīdzīgi.

¹¹ Zalcmāne, S., Nazarovs, V. Ekspluatatīvo fiktīvo laulību mazināšana: multiplikatoru apmācības. Metodiskais materiāls, 2016. 51 lapa. 9.–12. lpp. Pieejams: http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/hestia_lv.pdf

Tieši šādos pārrobežu gadījumos sociālais darbinieks ir liela izaicinājuma priekšā, jo ir jāzina plaša informācija par ārvalstīs sniegtajiem pakalpojumiem, par institūcijām, kuras sniedz pakalpojumus, par informāciju, kuru var pieprasīt no ārvalstu iestādēm un kas ir jāpieprasa. Šādos gadījumos ļoti būtiskas ir arī svešvalodu zināšanas. Nozīmīga ir sociālā darbinieka pieejamība ikvienā brīdī, lai palīdzības posmos atbalstītu ārvalstu kolēģus un cietušo personu, kā arī spēja būt mobilam, ja to prasa situācijas attīstība, piemēram, gadījuma ietvaros operatīvi piesaistīt citu iestāžu speciālistus vai doties sagaidīt cietušo personu, kura jāpārved uz drošu vietu. Strādājot ar cilvēku tirdzniecībā cietušajiem, papildus pamatzināšanām un prasmēm ir jāapgūst specifiskas prasmes un zināšanas, piemēram, ir jāzina ārvalstu sadarbības partneru starpniecību sadarbības modelis¹², kas ļauj tieši vērsties pie institūcijas, kura uzņemas atbildību par cilvēku tirdzniecībā cietušo aizsardzību, rehabilitāciju un reintegrāciju.

Baltijas jūras valstu padome (angļu val. – CBSS) ir izveidojusi materiālu, kurā katra valsts (materiālā iekļautas kopumā 14 valstis) ir sniegusi informāciju par savā valstī izveidoto starpniecību sadarbības modeli. Tajā ir iekļauti institūciju kontakti, lai nodrošinātu sadarbību pārrobežu cilvēku tirdzniecības gadījumos,¹³ tomēr sociālajiem darbiniekiem der atcerēties, ka vienmēr būs jāstrādā ar visaktuālāko informāciju, tai skaitā institūcijām, kuras būs lūgušas palīdzību sakarā ar Latvijas valstspiederīgā situāciju ārvalstīs. Savukārt šobrīd mērķtiecīgi tiek strādāts ar ārvalstu vēstniecībām Latvijā. Pagājušajā gadā ir nosūtītas notas Uzbekistānas vēstniecībai Rīgā, Tadžikistānas vēstniecībai Minskā un Indijas vēstniecībai Stokholmā¹⁴, jo minēto valstu pilsoņi ir identificēti kā cilvēku tirdzniecības upuri Latvijā.

Šo gadu laikā ir mainījušās cilvēku tirdzniecības formas, kādai kļūstot aktuālākai konkrētā laika posmā, kādai ievērojami mainoties, kā arī ir mainījies veids, kur un kā cilvēki tiek vervēti. Savukārt kāda forma, kas kādreiz tika uzskatīta par pieņemamu praksi un par to zināja daudzi, šodien tiek uzskatīta par iespējamu cilvēku tirdzniecības veidu. Kā piemēru varu minēt Padomju Savienības pastāvēšanas laikā populārās laulības starp dažādu PSRS (Padomju Sociālistisko Republiku Savienības) valstu pilsoņiem, lai iegūtu pierakstu Rīgā vai Jūrmalā. Šodien mēs tās definējam kā fiktīvas laulības ar mērķi trešo valstu valstspiederīgajiem iegūt legālu uzturēšanos Latvijā. Taču, ja to slēgšanā ir kāds **cilvēku tirdzniecības norises priekšnosacījums**, tās jau tiek definētas kā ekspluatatīvas fiktīvas laulības.¹⁵

Kā galvenās cilvēku tirdzniecības formas, par kurām runāja pirms 20 gadiem, bija seksuālo pakalpojumu sniegšana un

piespiedu darbs. Cietušie bija Latvijas iedzīvotāji Latvijā, bet pēc izmaiņu veikšanas Krimināllikumā arī ārvalstīs cietušie mūsu valsts iedzīvotāji. Savukārt šobrīd Latvija sociālo rehabilitāciju nodrošina arī ikvienam ārvalstniekam¹⁶, kurš Latvijā ir identificēts kā cilvēku tirdzniecības upuris, jo Latvija diemžēl ir kļuvusi arī par mērķa valsti trešo valstu valstspiederīgajiem.

Aktuālas un atpazīstamas kļūst šādas formas: **cilvēku tirdzniecība seksuālās izmantošanas** (angļu val. – *trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation*) un **piespiedu darba nolūkā** (angļu val. – *for the purpose of forced labour*), **ekspluatatīvu fiktīvu laulību noslēgšanas** (angļu val. – *for the purpose of exploitative sham marriage*) un **piespiedu laulību nolūkā** (angļu val. – *for the purpose of forced marriage*), **piespiedu ubagošanas** (angļu val. – *for the purpose of forced begging*) un **piespiedu noziedzības nolūkā** (angļu val. – *for the purpose of forced criminality*), **orgānu izņemšanas nolūkā** (angļu val. – *for the purpose of organ removal*) un citas.

Liela uzmanība šobrīd, it īpaši Covid-19 laikā, tiek pievērsta interneta izmantošanai bērnu iesaistīšanai cilvēku tirdzniecībā¹⁷ un grūmingam.¹⁸

Salīdzinājumā ar sociālā pakalpojuma neesamību pirms daudziem gadiem šodien Latvijas valsts piedāvā konkrētai mērķa grupai specializētu pakalpojumu (programmas ilgums līdz 180 dienām), ko var pielāgot ikvienam cilvēku tirdzniecības upurim, sākot ar drošu atgriešanos Latvijā, nodrošinot mājvietu, sedzot speciālistu atbalstu un ikdienas vajadzības, pakalpojumu papildinot ar pārstāvību tiesā, ja upuris speciālistu pilnvaro, palīdzību tuviniekiem un piecu stundu atbalstu vēl arī pēc rehabilitācijas programmas noslēguma. Valstī ir arī divi pakalpojumu sniedzēji, kuri to nodrošina: biedrības “Patvērums “Drošā māja””¹⁹ un “Centrs MARTA”²⁰.

Lai arī šis sociālās rehabilitācijas pakalpojums ir visgarākais no valsts piešķirtajiem pakalpojumiem, pieredze rāda, ka no cilvēku tirdzniecības cietušai personai ir ļoti ilgs reintegrācijas periods, kura laikā tiek piedāvāts tikai brīvprātīgs speciālistu atbalsts. Vidēji tie ir 2–5 gadi. Manā praksē ir klienti, kuri uztur periodisku saziņu ar pakalpojuma sniedzēju vairāk nekā 15 gadus, kas nozīmē, ka cilvēku tirdzniecības sekas atstāj ļoti dziļas traumas, bieži vien visas dzīves garumā.

¹⁶ <https://likumi.lv/doc.php?id=152712> (skatīts 07.01.2021.)

¹⁷ Одинокова В.А. и цити. Профилактика вовлечения детей в сексуальную эксплуатацию и торговлю людьми онлайн. – NVO Stellit, Krievija. 67 lapas. Pieejams: <http://ngostellit.ru/publikacii/publikacii-dlja-specialistov/>

¹⁸ <https://www.tvnet.lv/7074165/svesinieka-rakstam-ticet-aizliegts-sak-kampanu-par-uzmaksanos-berniem-interneta>, Grūmings (angļu val. – grooming) – varmākas veikta apzināta rīcība, veidojot emocionālu saikni ar upuri interneta vidē, lai bērnu vai jaunieci padarītu izolētu no ierastās vides un cilvēkiem, atkarīgu no varmākas, viegli ievainojamu un vadāmu. Bērna uzticība tiek izmantota ļaunprātīgu mērķu sasniegšanai.

¹⁹ <https://patverums-dm.lv/lv/kontaktinformacija>

²⁰ <https://marta.lv/lv/kontakti/>

¹² Council of the Baltic Sea States, projekts HOF-BSR, 2019. <https://bsr-trm.com/>

¹³ Turpat.

¹⁴ Iekšlietu ministrija. http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/lv_thb_zinojums_2020.pdf, 13 .lp.

¹⁵ Zalcmāne, S., Nazarovs, V. Ekspluatatīvo fiktīvo laulību mazināšana: multiplikatoru apmācības. Metodiskais materiāls, 2016. 51 lapa. Pieejams: http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/hestia_lv.pdf

Paralēli tam arvien ir jādome par sociālā pakalpojuma pilnveidošanu, lai cilvēkiem, kuri ir izmantojuši valsts apmaksātu sociālās rehabilitācijas programmu, būtu pieejams nepieciešamais atbalsts arī turpmāk.

COVID-19 IETEKME UZ CILVĒKU TIRDZNICĪBU

2020. gada pavasarī un vasarā Eiropā tika veikts apjomīgs pētījums, kurā tika norādīts, ka ārkārtas situācijas, tai skaitā Covid-19 pandēmija, palielina cilvēku ievainojamību, kā rezultātā krīzes situāciju risināšana var izvērsties par nokļūšanu cilvēku tirgotāju tīklos, jo ir samazināta pieejamība riska grupām izolēšanās dēļ, samazinās preventīvo pasākumu daudzums un pieejamība, cilvēku informētība. Diemžēl vairākās valstīs ir samazinājusies iespēja palīdzēt cilvēku tirdzniecības upuriem.²¹

Iekšlietu ministrija “**Pārskatā par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu Latvijā 2020. gadā**” (turpmāk – Pārskats) ir norādījusi, ka “Latvijas iedzīvotāji, kuri zaudējuši darbu un ir psiholoģiski sagrauti Covid-19 pandēmijas laikā, lai spētu nodrošināt savas pamatvajadzības, dodas uz ārzemēm, rūpīgi neizvērtējot piedāvātos darba sludinājumus.” Tāpat Iekšlietu ministrijas Pārskatā ietvertā informācija norāda, ka “Pārskata periodā valstī un pasaulē ieviestie Covid-19 globālās pandēmijas ierobežošanas drošības un epidemioloģiskie pasākumi zināmā mērā negatīvi ietekmēja izglītojošo aktivitāšu īstenošanu.”²²

Lūkojoties ne tikai pagātnē un tagadnē, bet skatoties arī nākotnē, vēršu visu sociālā darba speciālistu uzmanību uz identificēto risku un aicinu pašiem proaktīvi interesēties par savu klientu labsajūtu, kā arī būt vērīgiem un atsaucīgiem, ja kādam ir vajadzīga palīdzība informācijas iegūšanā, kas varētu norādīt uz cilvēku tirdzniecības situāciju.

PREVENTĪVAIS SOCIĀLAIS DARBS CILVĒKTIRDZNICĪBAS MAZINĀŠANAI – TĀ NOZĪME UN FAKTISKĀ SITUĀCIJA

Esmu pārliecināta, ka sociālā darba speciālisti var dot nozīmīgu ieguldījumu preventīvajā darbā, pievēršot pastiprinātu uzmanību personām, kuras ir riska grupā un kurām pastāv augsti riski tikt pakļautām cilvēku tirdzniecībai (**potenciālie cilvēku tirdzniecības upuri** (angļu val. – *potential victims*)), īpaši, ja šādas personas gatavojas doties uz ārzemēm darba meklējumos vai izbraukt no valsts citu iemeslu dēļ. Tomēr, daudzus gadus vadot seminārus par šo tēmu, bieži esmu saskārusies ar sociālo darbinieku jautājumiem: “Vai tiešām tas mums arī ir jādara? Kas tieši mums būtu jādara? Kur ir rakstīts, ka mums tas jādara?”

Un patiesi – Latvijā nav īstas noteiktības, kāds uzdevums cilvēku tirdzniecības mazināšanas kontekstā būtu jāveic sociālajam darbiniekam. Lai gan jaunajā “**Sociālā darbinieka profesijas standartā**”²³ kā viens no profesionālās darbības pamatzdevumiem ir norādīts, ka “Sociālais darbinieks identificē un analizē indivīda, ģimenes, grupas, kopienas un sabiedrības sociālās problēmas, sekmē to prevenciju”, kā arī, īstenojot sociālo darbu kopienā, kā viena no kompetencēm ir atzīmēta “spēja īstenot sociālo problēmu prevenciju kopienā, izmantojot agrīnas ietekmes mazināšanas pieejas un metodes”, tomēr nekur vēl joprojām nav definēts prevences jēdziens tā, lai, strādājot ar ikvienu mērķa grupu, sociālais darbinieks saprastu, ko no viņa šajā posmā sagaida.

Profilakse ir viens no Sociālās drošības sistēmas darbības pamatprincipiem²⁴, tomēr 1995. gadā pieņemtais likums neskaidro to, kas ar šo terminu praksē strādājošiem sociālā darba speciālistiem būtu jāsaprot.

Jau 2014. gada aprīlī RSU Zinātniskajā konferencē kā aktualitāte tika piedāvāta tēma “**Preventīvā sociālā darba vieta sociālās drošības sistēmā**”.

Galvenās atziņas, ko autori M. Moors un I. Gorohova pauž par preventīvā darba jēdzienu, izpratni par trīs līmeņiem un to saturu, kas varētu būt par pamatu turpmākām diskusijām par šo terminu ieviešanu un lietošanu sociālajā darbā, ir šādas:

1. Kaut arī Latvijā sociālās drošības sistēmu reglamentējošos normatīvajos aktos tiek lietots gan profilakses, gan prevences jēdziens, saskaņā ar teorētiskajā literatūrā lietoto terminoloģiju sociālā darba kontekstā pareizāk būtu lietot jēdzienu ‘**preventīvais sociālais darbs**’.
2. Teorētiskajā literatūrā **preventīvais sociālais darbs tiek sadalīts trīs līmeņos**, pirmais no kuriem ir vērsts uz paredzamo problēmu novēršanu, bet otrais un trešais – uz problēmu attīstības aizkavēšanu un to seku mazināšanu.
3. Preventīvajam sociālajam darbam ir kopīgas pazīmes: nepārtrauktība, kontrole, darbības ar problēmu cēloņiem, problēmas attīstīšanas aizkavēšana vai novēršana. Kā arī katram līmenim ir specifiskās pazīmes. **Primāram līmenim**: informatīvs raksturs, riska faktoru identificēšana, risku novēršana; **sekundāram līmenim**: ātra diagnosticēšana, izplatīšanas mazināšana un apturēšana; **terciāram līmenim**: rehabilitējošs, neietekmējošs uz apkārtējiem.
4. Pašvaldību sociālajiem dienestiem, kas Latvijas sociālās drošības sistēmā ir atbildīgā iestāde par sociālā darba veikšanu ar sociāli mazaizsargātajiem iedzīvotājiem,

²¹ Addressing Emerging Human Trafficking Trends and Consequences of the COVID-19 Pandemic. – OSCE, Organization for Security and Co-Operation in Europe, 2020. 7.–8. lpp. 146 lappas. Pieejams: <https://www.osce.org/odihr/human-trafficking-COVID-19-report>

²² <http://cilvektirdznieciba.lv/lv/parskats-par-cilveku-tirdzniecibas-noversanu-un-apkarosanu-latvija-2020gada/253>, 3. lpp. un 11. lpp. 20 lappas

²³ Labklājības ministrija. Sociālā darbinieka profesijas standarts. Saskaņots Profesionālās izglītības un nodarbinātības trīspusējās sadarbības apakšpadomes 2020. gada 14. oktobra sēdē. <https://www.lm.gov.lv/lv/sociala-darbinieka-profesijas-standarts> (skatīts 09.12.2020.)

²⁴ <https://likumi.lv/ta/id/36850-par-socialo-drosibu> (skatīts 09.12.2020.)

nav noteikts pienākums veikt preventīvo sociālo darbu primārās prevences līmenī. No tā var secināt, ka faktiski Latvijas sociālās drošības sistēmā **nav noteikta par primāro prevenci sociālajā darbā atbildīga struktūra.**

5. Sociālie darbinieki par preventīvo sociālo darbu uzskata tādas aktivitātes, kas teorētiskajā literatūrā tiek attiecinātas uz primāro prevences līmeni – izglītojošas – informatīvas darbības, problēmu aizkavēšana vai attīstības novēršana, problēmu kontrole, darbības, kas novērš riskus, starpinstitucionālo sadarbību – ar skolām, bērnudārziem, kur tie spētu informēt vecākus un bērnus par sociālā dienesta darbību un pieejamiem pakalpojumiem. Tas nozīmē, ka **sociālie darbinieki sociālo darbu mikrolīmenī**, sociālo gadījumu vadīšanu, kas saskaņā ar likumdošanu ir pašvaldības galvenais pienākums, **nesaista ar preventīvo sociālo darbu.**²⁵

Lai arī iepriekš rakstītais ir ļoti nozīmīgs jautājums, tomēr šī raksta mērķis saistībā ar cilvēku tirdzniecību ir skaidri parādīt, kur un kā sociālais darbinieks var nodrošināt prevenci, lai viņa klientu vidū nebūtu neviena cilvēku tirdzniecības upura. Savukārt, ņemot vērā, ka sociālais darbinieks dzīvē pilda arī citas lomas, piemēram, tēvs, kaimiņiene, studiju biedrs, māsa, krusttēvs un tamlīdzīgi, dot iespēju izmantot iegūtās zināšanas un prasmes saskarsmē ar citiem sabiedrības locekļiem, lai Latvijā kopumā mazinātu cilvēku tirdzniecību.

Izstrādātajos *“Metodiskos ieteikumus pašvaldību sociālajiem dienestiem par darbu ar cilvēku tirdzniecības upuriem”*²⁶ sadaļā “Sociālajiem darbiniekiem un sociālā darba speciālistiem nepieciešamās zināšanas, prasmes, iemaņas darbā ar cilvēku tirdzniecības upuriem” ir uzskaitītas veicamās darbības, kas palīdzētu sociālajam darbiniekam atpazīt jau cietušu personu, tomēr pats būtiskākais ir **nepieļaut cilvēku tirdzniecības situācijas izveidošanos.**

Tam ir nepieciešama ikviena sociālā darba speciālista iesaiste:

- 1) pirms cilvēka iekļūšanas cilvēku tirgotāju redzeslokā;
- 2) vervēšanas laikā;
- 3) tad, kad cilvēks ir nonācis cilvēku tirgotāju rokās.

Tieši tāpat, kā tas bija vairāk nekā pirms 15 gadiem, arī šodien uzskatu, ka **regulāri** veikti preventīvi pasākumi, kas domāti sabiedrībai kopumā, ir nepieciešami un būtiski, lai mazinātu problēmas pieaugumu un izplatību. Diemžēl tieši finansējuma trūkums ierobežo šo darbu veikt nepārtraukti, savukārt nenodrošināta sabiedrības informēšana un izglītošana var palielināt cilvēku tirdzniecības riskus. Strādājot nevalstiskajā

sektorā, lai īstenotu kādu pret cilvēktirdzniecību vērstu kampaņu vai pasākumu, vispirms ideja ir jāpārverš projektā, tad jāgaida, kamēr projekta finansētājs atzīs ideju par vērtīgu un piešķirs finansējumu, bet tas ne vienmēr tā notiek. Nereti ideja paliek tikai idejas līmenī vai tā tiek īstenota ar brīvprātīgu ieguldījumu, tomēr visu mūsu kopīgais mērķis arvien paliek viens un tas pats – **lai Latvijā samazinātos cilvēku tirdzniecības upuru skaits un sabiedrība būtu informēta par cilvēku tirdzniecības riskiem!**

Atbilstoši iepriekš minētajiem preventīvā sociālā darba trīs līmeņiem piedāvāju mērķtiecīgāk palūkoties, kā sociālais darbinieks var nodrošināt to īstenošanu un ko tieši varētu darīt, lai ietekmētu cilvēku tirdzniecības problēmas ierobežošanu un mazināšanu.

PRIMĀRAIS PREVENČES LĪMENIS

Esmu pārliecināta, ka tieši šobrīd preventīvais sociālais darbs ir vislabāk veicams tieši individuālajā līmenī, dodot sociālajam darbiniekam iespēju atrast personīgu pieeju katram cilvēkam, kuram ir svarīgi saņemt atbildes uz saviem jautājumiem, tai skaitā par drošu darbu ārzemēs, tomēr tikpat būtiski ir apzināt potenciālās mērķa grupas, kuras varētu tikt vervētas izmantošanai dažādās cilvēku tirdzniecības formās.

Latvijas Republikas tiesībsarga izstrādātajā mācību materiālā *“Cilvēku tirdzniecības upuru atpazīšana izraidīšanas procesā”* īpaša uzmanība pievērsta mērķa grupai **jaunieši.** Jāņem vērā, ka “nabadzība, sociālā atstumtība, nelabvēlīga ģimenes vide, vienlīdzīgu iespēju trūkums, diskriminācija vai atstumtība, bērna nonākšana ārpusģimenes aprūpē, garīgās un fiziskās attīstības traucējumi, kara sekas, pieprasījums pēc lēta vai bezmaksas darbaspēka vai darbaspēka, kuru var viegli kontrolēt un piespiest iesaistīties noziedzīgās darbībās, ir vēl papildu riska faktori bērna kļūšanai par cilvēku tirdzniecības upuri.”²⁷ Vēršu sociālo darbinieku uzmanību, ka minētie riska faktori lielākoties būs identificējami arī citās mērķa grupās, piemēram, bezdarbnieki un darba meklētāji, personas, kurām ir zemi ienākumi vai kredītsaistības, un citas.

Uzskatu, ka cilvēku tirdzniecības mazināšanas primārajam prevences līmenim **būtu jāpiešķir visaugstākā prioritāte un jānovirza pietiekami un regulāri finanšu līdzekļi.** Veiktais preventīvais sociālais darbs šajā posmā ir visnozīmīgākais ikvienam sabiedrības loceklim, jo pasargā no smagām un neprognozējamām cilvēku tirdzniecības sekām. Diemžēl sociālā darba prakse rāda, ka speciālistiem trūkst iemaņu, prasmju un zināšanu, kādā veidā, kad un kāda preventīvā informācija būtu sniedzama. **Primārā līmeņa prevence būtu veicama nepārtraukti un izmantojot dažādas preventīvā sociālā darba metodes.**

²⁵ Moors, M., Gorohova, I. Preventīvā sociālā darba vieta sociālās drošības sistēmā. RSU ZINĀTNISKĀ KONFERENCE, 2014. gada 10. un 11. aprīlī. Tēzes. 421.lpp.

²⁶ Labklājības ministrija. https://www.lm.gov.lv/sites/lm/files/data_content/met_ctu_080520151.pdf, 9.lp., 15 lapas

²⁷ Latvijas Republikas tiesībsargs. Cilvēku tirdzniecības upuru atpazīšana izraidīšanas procesā. Mācību materiāls, 2020. 20. lpp., 49 lapas. Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/news/lv/tiessaistes-apmacibas-cilveku-tirdzniecibas-upuru-atpazisana-izraidisanas-procesa>

Galvenās sociālā darbinieka darbības primārajā preventences līmenī tiek veiktas jau **pirms cilvēka iekļūšanas cilvēku tirgotāju redzeslokā:**

- identificējot iespējamus cilvēku tirdzniecības riskus, pamatojas uz aktuālāko informāciju, piemēram, tiek saņemta informācija, ka vietējā skolā ir parādījusies informācija par piedāvājumu vasarā strādāt, novācot ražu ārpus Latvijas, vai veiktais pētījums norāda uz kādu jaunu mērķa grupu vai cilvēku tirdzniecības formas izplatību;
- novēršot šos riskus, piemēram, tiek veiktas pārrunas, diskusijas, veidotas pēcpusdienas ar skolu jauniešiem, atklājot dažādus iespējamus cilvēku tirdzniecības riskus;
- informējot iespējamus sadarbības partnerus par identificētajiem riskiem.

Sociālā darbinieka pienākums un atbildība ir sniegt klientam informatīvu un izglītojošu atbalstu, lai klients var pieņemt pārdomātu lēmumu savas situācijas uzlabošanai un apzinās iespējamus cilvēku tirdzniecības riskus. Kā informatīvie līdzekļi var tikt izmantoti LR Iekšlietu ministrijas “Valsts informatīvais resurss par cilvēktirdzniecības mazināšanas tēmu un aktualitātēm Latvijā”,²⁸ specializēto sociālo pakalpojumu sniedzēju informācija mājaslapās un pa Uzticības tālruņiem, citu valsts un pašvaldību iestāžu veidotie materiāli, atsauces uz kuriem ir norādītas šajā rakstā.

SEKUNDĀRAIS PREVENES LĪMENIS

Sociālā darbinieka darbības šajā preventences līmenī pieprasa **ātru reaģēšanu** uz iegūto informāciju, **apturot situācijas negatīvu attīstības modeli.**

Galvenās sociālā darbinieka darbības sekundārajā preventences līmenī tiek veiktas tad, kad klients informē par steigā pieņemtu lēmumu, piemēram, plānojot izbraukšanu no Latvijas dažu dienu laikā, vai sociālais darbinieks saņem informāciju no citas personas vai institūcijas par klienta rīcību, kas norāda uz neizsvērtu risku, piemēram, jauniets ir piekritis uzaicinājumam pavadīt brīvdienas ārpus Latvijas kopā ar nesen iepazītu personu.

Lai gan Latvijas Republikas tiesībsarga 2017. gadā veiktais pētījums “Latvijas pašvaldību sociālo dienestu, bāriņtiesu un Nodarbinātības valsts aģentūras filiāļu loma cilvēku tirdzniecības upuru identificēšanas procesā” atklāj, ka “reģionos problēmai nepievērš prioritāru nozīmi, kas savukārt mazina speciālistu izpratni par sadarbības mehānismu konkrētā jautājuma risināšanai”²⁹, tomēr šādos gadījumos sociālajam darbiniekam ir pēc iespējas operatīvi jāpārliciecinās par iegūto informāciju, iespēju robežās jākontaktējas

²⁸ <http://cilvektirdznieciba.lv/>

²⁹ Latvijas Republikas tiesībsargs. Pētījums “Latvijas pašvaldību sociālo dienestu, bāriņtiesu un Nodarbinātības valsts aģentūras filiāļu loma cilvēku tirdzniecības upuru identificēšanas procesā”, 2017. 34. lpp., 51 lapa. Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/pilsoniskas-un-politiskas-tiesibas/cilvektirdznieciba>

personīgi ar konkrēto personu, kura varētu būt pakļauta vervēšanas riskam, nepieciešamības gadījumā jāpiesaista citas sadarbības iestādes.

TERCIĀRAIS PREVENES LĪMENIS

Sociālajam darbiniekam atbalsts klientam ir jānodrošina tajos gadījumos, kad cilvēks ir nonācis cilvēku tirgotāju rokās vai viņam ir nepieciešama sociālā rehabilitācija kā cilvēku tirdzniecībā cietušajam.

“Lai atbilstoši “novirzītu” personu turpmākās palīdzības saņemšanai, institūcijai ir jāspēj atpazīt potenciālais upuris, tādējādi speciālistiem ir jābūt pietiekamām zināšanām par cilvēku tirdzniecības pazīmēm, lai institūcijas darbiniekiem vispār rastos aizdomas par iespējamo cilvēku tirdzniecības gadījumu, kas pats par sevi ir pietiekams iemesls starpinstiūciju sadarbības uzsākšanai.”³⁰

Galvenās sociālā darbinieka darbības terciārajā preventences līmenī, strādājot, piemēram, sociālajā dienestā, var būt pamatotas uz Ministru kabineta noteikumos Nr. 344 iekļauto 2. pielikumu “Cilvēku tirdzniecības upura identificēšanas kritēriji”, tādējādi identificējot klientu sociālās rehabilitācijas pakalpojuma saņemšanai un novirzot klientu pie specializētā sociālo pakalpojumu sniedzēja.

“Vērtējot būtiskākos apstākļus, kas var ietekmēt nepieciešamās palīdzības sniegšanu institūcijas darbinieku saskarsmē ar cilvēku tirdzniecības jautājumu, jāatzīmē:

- 1) institūcijas darbinieku izpratne par cilvēku tirdzniecības būtību un spēja atpazīt iespējamās cilvēku tirdzniecības pazīmes un riskus saskarsmē ar institūcijas klientiem;
- 2) institūcijas darbinieku izpratne par cilvēku tirdzniecības upuru aizsardzības mehānismiem, starpinstiūciju sadarbību personai nepieciešamās palīdzības saņemšanai;
- 3) institūcijas darbinieka izpratne un interese par cilvēku tirdzniecības riskiem konkrētās pašvaldības teritorijā, klientu uzticības iegūšana un aktivitāte klientu informēšanā par cilvēku tirdzniecības riskiem.”³¹

Diemžēl, aplūkojot statistiku par to, **cik finansējuma tiek novirzīts upura rehabilitācijai, bet cik preventīvi**, tā nav iepriecinoša. Eiropas Komisijas (EK) veiktajā pētījumā par 2016. gadā identificētajiem upuriem kopumā visās Eiropas Savienības valstīs (27 valstīs) tiek atspoguļota turpmāk aprakstītā aina.³²

³⁰ Turpat, 29.-30.lp.

³¹ Latvijas Republikas tiesībsargs. Pētījums “Latvijas pašvaldību sociālo dienestu, bāriņtiesu un Nodarbinātības valsts aģentūras filiāļu loma cilvēku tirdzniecības upuru identificēšanas procesā”, 2017. 10. lpp., 51 lapa. Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/pilsoniskas-un-politiskas-tiesibas/cilvektirdznieciba>

³² Study on the economic, social and human costs of trafficking in human beings within the EU, 2020. 24.-25. lpp., 218 lapas

Specializēto pakalpojumu izmaksu apjoms uz vienu identificētu cilvēku tirdzniecības upuri ir 11 355 EUR, taču cilvēku tirdzniecības mazināšanai (koordinācijai un prevencei) izmaksu apjoms ir 2 949 EUR uz vienu identificētu cilvēku tirdzniecības upuri. Pēdējā cipara aprēķinā ir iekļauts arī pašas EK finansējums, kas tiek novirzīts projektu īstenošanai.

No šiem skaitļiem izriet būtisks secinājums – Eiropas Savienībā kopumā ir labi attīstīta sociālā atbalsta sistēma upuriem un valstis ir gatavas tajā ieguldīt nozīmīgus finanšu līdzekļus, lai gan upuru skaits ir salīdzinoši neliels uz kopējo iedzīvotāju skaitu, taču problēmas mazināšanai un prevencei, kura izmaksā mazāk un kura sasniedz daudzreiz lielāku mērķa grupu, neesam gatavi novirzīt pietiekamu un regulāru finansējumu.

Kopējais secinājums – preventīvais sociālais darbs primārās prevences līmenī ir efektīvākais veids, kā mazināt cilvēku tirdzniecības riskus, tomēr tā īstenošana sociālā darba jomā notiek nepietiekami vai nenotiek nemaz. Lielākie finanšu līdzekļi tiek tērēti cilvēku tirdzniecībā cietušo personu sociālajai rehabilitācijai, tādējādi finansējums tiek novirzīts palīdzības nodrošināšanai jau konkrētai individuālai personai un atspoguļo sociālā darbinieka atbalstu terciārajā prevences līmenī.

Raksta sākumā uzdevu jautājumu – Latvija ir daudz ieguldījusi cilvēku tirdzniecības mazināšanā, **kāpēc statistika to neparāda?** Kāpēc piecu gadu laikā pieaug identificēto upuru skaits? Atbildot uz jautājumu, esmu apkopojusi šādas atbildes:

- 1) Latvijā parādās jaunas mērķa grupas, kas tiek identificētas kā cilvēku tirdzniecības upuri (piemēram, trešo valstu valstspiederīgie);
- 2) upurus identificējošās iestādes atpazīst Latvijai jaunas cilvēku tirdzniecības formas (piemēram, ārvalstnieku piespiedu nodarbināšana);
- 3) par cilvēku tirdzniecības upuriem vienā atklātā gadījumā ir kļuvuši uzreiz vairāki cilvēki (personu grupa);
- 4) ir nepietiekams un neregulārs finansējums preventīvo pasākumu īstenošanai.

Savukārt sociālā darba speciālisti norāda, ka:

- 1) konkrētā problēma nav aktuāla, un šādu klientu skaits ir ļoti neliels, tāpēc speciālistiem nav vēlmes iegūt jaunas zināšanas un palielināt savu darba noslodzi ar jaunu mērķa grupu;
- 2) sociālie darbinieki uzskata, ka pamatzināšanas par tēmu ir jāsaņem, apgūstot profesionālo izglītību;
- 3) no cilvēku tirdzniecības cietušās personas ir vienkāršāk nosūtīt pie specializētajiem pakalpojumu sniedzējiem, tādējādi sociālie darbinieki netieši atzīst, ka neveic primāro prevenci, bet priekšroku dod sekundārajai un terciārajai prevencei;

4) uzsvars tiek likts uz augsto sociālā darba speciālistu mainību, kuras dēļ nav iespējams nodrošināt visu speciālistu informētību par konkrēto tēmu, kā arī uz nespēju saskatīt savu lomu prevences veikšanā visos trijos līmeņos;

5) savukārt tie speciālisti, kuri ir snieguši atbalstu cilvēku tirdzniecībā cietušajiem, norāda uz nepietiekamām iespējām turpināt atbalsta sniegšanu šiem klientiem ilgstošā laika posmā.

Vēlos sniegt atbildi arī uz jautājumu: **ko 20 gadu laikā bija “vieglāk” īstenot – atbalstu cilvēku tirdzniecībā cietušajiem vai preventīvus pasākumus?**

■ Emocionāli vieglāk ir veidot interaktīvus preventīvus pasākumus, un tos īstenot dažādām mērķa grupām, – seminārus dažādu nozaru speciālistiem, vizuālos materiālus plašākai sabiedrībai, realitātes spēles profesionāļiem un jauniešiem un tamlīdzīgi, jo tajos brīžos varu dalīties ar informāciju, tai skaitā ar personīgo pieredzi, kas pasargā ikvienu no cilvēku tirdzniecības riskiem, varu atbildēt uz jautājumiem, kuri palielina informētību, un kopumā ir jāiegulda daudz mazāk laika un finanšu līdzekļu, rēķinot sasniegtās auditorijas apjomu, nekā darbā ar jau cietušiem cilvēkiem. Taču jāatzīst, ka nodrošināt regulāri prevenci man neizdevās finansējuma trūkuma dēļ. Iepriekš ieguldītais darbs nākamajā reizē bija jāšak atkal no jauna, meklējot arvien citas preventīvā darba metodes. Ir jāatzīst, ka preventīvo pasākumu veidošana ir nepārtraukta sevis pilnveidošana un izaicinājums radošumam.

■ Ja ir pietiekams valsts finansējums cilvēku tirdzniecībā cietušo personu rehabilitācijai, ir nepieciešama tikai profesionāla komanda, kura ir spējīga nodrošināt pakalpojumu, taču visa komanda (dažos gadījumos pievienojās arī citi piesaistītie speciālisti) strādā ar konkrētu individu, mazinot cilvēku tirdzniecības izraisītās sekas. 2020. gadā divas biedrības Latvijā nodrošināja šādu individuālu atbalstu 48 cilvēkiem. Kā sociālajam darbiniekam, kurš ilgstoši Latvijā strādāja ar šo mērķa grupu, svarīgākais bija apzināties profesionālās robežas un savas iespējas palīdzēt cietušajiem, taču tajā pašā laikā saglabāt visaptverošu cilvēkmīlestību, iejūtību, empātiju un spēju atsaukties tad, kad cietušajam esi nepieciešams gan kā speciālists, gan kā cilvēks.

NOSLĒGUMA VIETĀ

Atspoguļotajos pieredzes stāstos mērķtiecīgi nenorādīju cietušo vecumu, tautību, izglītību, dzīves vietu, iepriekšējo dzīves pieredzi, lai nepastiprinātu sabiedrībā pastāvošos stereotipus, jo šajā rakstā nepieskāros apstākļiem, kas veicināja konkrētām situācijām labvēlīgu augsni.

Atmiņās pāršķirstot daudzo klientu stāstus un sniegto palīdzību 20 gadu laikā, vēlreiz guvu apliecinājumu tam, ka sociālais darbs ir patiesi misijas darbs, jo konkrētā brīdī esmu varējusi ar savām zināšanām, prasmēm, attieksmi un citām personības kvalitātēm sniegt atbalstu tiem, kuri bija neaizsargāti, apmulsuši, nezinoši, nobijušies, bet ar drosmi

uzticēties un uzticēt visu, kas ar viņiem ir noticis, un meklēt palīdzību.

Tikai mēs katrs sev varam atklāti atbildēt, kā mēs būtu rīkojušies viņu vietā, vai kā mēs būtu rīkojušies, ja šāds klients vērstos pie mums pēc atbalsta un palīdzības. Tāpēc mans novēlējums ikvienam sociālajam darbiniekam – būt zinošam šajā jomā, sekot līdzi sociālā darba attīstībai un jaunākajām tendencēm, dalīties iegūtajās zināšanās ar kolēģiem un citiem apkārtējiem, būt atvērtam citādi pieredzei, attīstīt prasmi būt radošam un cienīt savu izvēlēto profesiju.

Noslēgumā mana pateicība ikvienam kolēģim un daudzu citu nozaru speciālistiem un sociālā darba entuziastiem Latvijā un citās valstīs, kuri šajos gados mani ir atbalstījuši, mudinājuši turpināt uzsākt, jo īpaši īstenojot jaunus preventīvos pasākumus³³, snieguši man nepieciešamo informāciju kvalitatīva pakalpojuma attīstīšanā un cilvēciski uzklaušījuši, kad man ir šķitis, ka atbalsta sniegšana ir prasījusi pārāk lielu personisko resursu ieguldījumu.

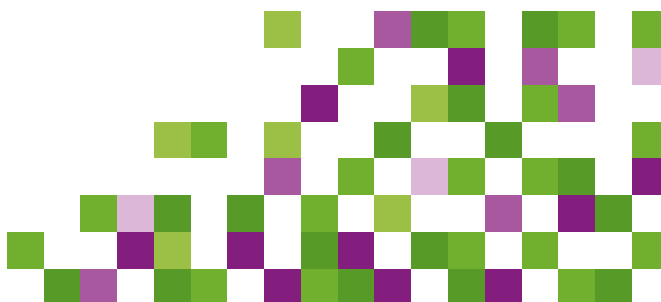
Kā sociālais darbinieks varu apliecināt, ka sociālās rehabilitācijas pakalpojums cilvēku tirdzniecībā cietušajiem, pateicoties daudzu profesionāļu iesaistei, šo 20 gadu laikā ir attīstīts un pilnveidojies, un arī turpmāk vēlos redzēt, ka ikviens sociālais darbinieks pārzina jautājumus, kas skar cilvēku tirdzniecības jomu, un ir spējīgs nodrošināt informācijas nodošanu gan klientiem, gan sabiedrībai kopumā.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. Addressing Emerging Human Trafficking Trends and Consequences of the COVID-19 Pandemic. – OSCE, Organization for Security and Co-Operation in Europe, 2020. 146 lapas. Pieejams: <https://www.osce.org/odihr/human-trafficking-COVID-19-report>
2. Baltijas jūras valstu padome (CBSS). Pieejams: <https://bsr-trm.com/>
3. Council of the Baltic Sea States, Polatside, V., Mujaj, E., Högling, M., Human Trafficking – Baltic Sea Region Round-Up report – CBSS, 2020. 156 lapas.

³³ Preventīvi pasākumi: Latvijā pazīstamu mūziķu kopdarbs – īpaši cilvēktirdzniecības tematikai veltīta dziesma un videoklips "Meitene sapni zīmē", pieejams <https://www.youtube.com/watch?v=VwdZRYCAXb0>; precilvēktirdzniecības informatīvajā treilerī ir aplūkojama īpaša ekspozīcija, kas atspoguļo vairākas cilvēku tirdzniecības formas, kuras ir izplatītas Latvijā un pasaulē. Ikvienam tā apmeklētājam tiek nodrošināta iespēja iegūt vizuālo informāciju, lai radītu priekšstatu par problemātikas mērogu. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=x-VjCE1WTo0>. Izstāde "Kāpnes augšup" – 12 cilvēktirdzniecības īstenības mirkļi, kas atainotas fotokanvās, pieejams: <https://patverums-dm.lv/lv/starts-jaunai-dzivei>

4. **Авдеева, В.П., Руппель, А.Ф., Слюсарева, М.Г.,** Одинокова В.А. un citi. Профилактика вовлечения детей в сексуальную эксплуатацию и торговлю людьми онлайн. – NVO Stellit, Krievija., 2020. 67 lapas. Pieejams: <http://ngostellit.ru/publikacii/publikacii-dlja-specialistov/>
5. ASV vēstniecība Latvijā. Cilvēku tirdzniecības apkarošana. Pieejams: <https://lv.usembassy.gov/lv/our-relationship-lv/policy-history-lv/trafficking-in-persons-lv/>
6. Iekšlietu ministrija. Pārskats par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu Latvijā 2020. gadā. 20 lapas. Pieejams: http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/lv_thb_zinojums_2020.pdf
7. Iekšlietu ministrijas uzturētā mājaslapa: Pieejams: <http://www.cilvektirdznieciba.lv>
8. Latvijas Republikas tiesībsargs. Cilvēku tirdzniecības upuru atpazīšana izraidīšanas procesā. Mācību materiāls, 2020. 20. lpp., 49 lapas. Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/news/lv/tiessaistes-apmacibas-cilveku-tirdzniecibas-upuru-atpazisana-izraidisanas-procesa>
9. Latvijas Republikas tiesībsargs. Pētījums "Latvijas pašvaldību sociālo dienestu, bāriņtiesu un Nodarbinātības valsts aģentūras filiāļu loma cilvēku tirdzniecības upuru identificēšanas procesā", 2017. 10. lpp., 51 lapa. Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/pilsoniskas-un-politiskas-tiesibas/cilvektirdznieciba>
10. **Moors, M., Gorohova, I.** Preventīvā sociālā darba vieta sociālās drošības sistēmā. RSU ZINĀTNISKĀ KONFERENCE, 2014. gada 10. un 11. aprīlī. Tēzes. 421. lpp.
11. **Polatside, V.** ar **Antonija Džeja (Anthony Jay)** ieguldījumu. Glosārijs: cilvēku tirdzniecība. Darba grupa cīņai pret cilvēku tirdzniecību (CBSS), 2019. gada maijs. 44 lapas. Pieejams: http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/cbss_human_trafficking_lv_final.pdf
12. **Zalcmāne, S., Nazarovs, V.** Eksplolatīvo fiktīvo laulību mazināšana: multiplikatoru apmācības. Metodiskais materiāls, 2016. 51 lapa. Pieejams: http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/hestia_lv.pdf

Ģimeņu ar bērnu ar funkcionāliem traucējumiem vajadzību izpētē balstīts atbalsta pakalpojums

Mārtiņš Moors, Mg. sc., Mg. iur.

RSU lektors, Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētāja vietnieks

Juris Osis, Mg. soc. darbs

RD Labklājības departamenta Sociālās pārvaldes Nodarbinātības, sociālā darba un prakses pētījumu nodaļas vadītājs

Dace Samete, Mg. soc. darbs

RD Labklājības departamenta Sociālās pārvaldes Nodarbinātības, sociālā darba un prakses pētījumu nodaļas galvenā speciāliste – eksperte

2020. gadā kā viena no aktualitātēm gan speciālistu vidū, gan sabiedrībā kopumā izskanēja ģimeņu ar bērnu ar funkcionāliem traucējumiem grūtā situācija un vajadzības pēc sociālā atbalsta profesionāla pakalpojuma veidā. Rīgas domes Labklājības departaments 2020. gadā veica pētījumu par šādu ģimeņu vajadzībām, lai, balstoties uz tām, izveidotu tādu sociālā atbalsta pakalpojumu, kas būtu profesionāls, ģimenes kā sistēmas vajadzībās balstīts un sniegtu reālu atbalstu, kuru kā adekvātu novērtē arī paši vecāki. Rakstā tiks atspoguļotas teorētiskās atziņas, pētījuma metodoloģija, galvenie secinājumi, vecāku un potenciālo pakalpojuma sniedzēju līdzdalība jaunā sociālā atbalsta pakalpojuma izveidē, jaunā pakalpojuma koncepts un ietvars.

Atslēgas vārdi: vajadzību izvērtējuma pētījums, ģimenes ar bērniem ekosistēma, uz ģimeni centrēta aprūpe pakalpojumu nodrošināšanā, agrīna iejaukšanās, funkcionāli traucējumi, normalizācija

Tēmas aktualitāte

Ģimenes ar bērnu ar funkcionāliem traucējumiem ir ģimeņu kategorija, kurām raksturīgs tas, ka sakarā ar bērna vajadzībām ir nepieciešams īpašs atbalsts gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi. Bērnam augot, rodas īpašas vajadzības salīdzinājumā ar tām ģimenēm, kuras audzina bērnu bez funkcionāliem traucējumiem. Visacīmredzamākās ir vajadzības pēc pastiprinātas veselības aprūpes pakalpojumu pieejamības; arī pēc atbalsta bērnu dārza pakalpojuma saņemšanā un izglītības pieejamībā, kā arī dažāda veida asistēšanas. Daudz ko šādiem bērniem nodrošina vecāki, tomēr nereti bērnam nepieciešamā atbalsta nodrošināšana ir grūti savienojama vai pat nesavienojama ar sociāli ekonomisko aktivitāti (nodarbinātību, regulāriem sociālajiem kontaktiem un personisko laiku). Tas, savukārt, ilgtermiņā var radīt citas problēmas pašiem vecākiem, kā, piemēram, problēmas vēlāk iekļauties darba tirgū, kā arī psiholoģiska rakstura problēmas.

Kaut arī ir neapstrīdami, ka bērna ar funkcionāliem traucējumiem audzināšana prasa vairāk personisko un materiālo resursu nekā citām ģimenēm, tomēr šīm ģimenēm

nepieciešamā atbalsta tematikai uzmanība tiek pievērsta salīdzinoši maz. Izņēmums bija 2019. gada beigas un 2020. gads, kad šai tēmai – ģimeņu ar bērniem ar funkcionāliem traucējumiem vajadzības un pieejamais valsts un pašvaldību sniegtais atbalsts – medijos un sabiedrībā kopumā tika pievērsta pastiprināta uzmanība. Piemēram, ziņu portālā lsm.lv tika izveidota īpaša sadaļa “Mūžīgie bērni”¹, kurā tika atspoguļoti tādi jautājumi kā ziedojumi bērniem ar īpašām vajadzībām, finansējuma palielināšana valsts asistenta pakalpojumam, iekļaujošā izglītība, vecāku un publiskās pārvaldes pārstāvju sadarbība risinājumu meklējumos un citi.

Daļēji šādu ģimeņu vajadzības pēc sociālajiem pakalpojumiem un veselības aprūpes speciālistu pieejamības risina Deinstitutionalizācijas projekts, kura ietvaros visā Latvijā plānots paplašināt sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu klāstu un pieejamību. Tomēr uzreiz jāsaprot, ka šie pakalpojumi nav pieejami visiem bērniem ar funkcionāliem traucējumiem, bet gan tikai tiem bērniem, kuriem ir noteikta invaliditāte. Bērniem ar invaliditāti ir pieejams arī valsts asistenta pakalpojums², tomēr arī šis pakalpojums tiek nodrošināts tikai tiem bērniem, kuriem ir invaliditāte, ir nepieciešama īpaša kopšana un kuri ir vecumā no pieciem līdz 18 gadiem. Var teikt, ka šobrīd pastāvošā sociālo pakalpojumu un cita veida atbalsta pieejamība ģimenēm ar bērnu ar funkcionāliem traucējumiem ir fragmentēta un savstarpēji nekoordinēta (piemēram, tiek izvērtētas tikai bērna vajadzības, neskatot tās ģimenes vajadzību kontekstā; tiek vērtēta bērna atbilstība noteiktam pakalpojumam, nereti lietojot dažādus izvērtēšanas instrumentus), kā arī ar dažādiem atbilstības kritērijiem.

Rīgas pašvaldībā jau daudzus gadus ir pieeja, ka sociālo pakalpojumu mērķa grupa netiek ierobežota ar bērna

¹ <https://www.lsm.lv/temas/muzigie-berni/>

² Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumi Nr. 942 “Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā, augstskolā un koledžā”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253781>

invaliditātes faktu. Proti, tiek veidoti sociālie pakalpojumi, kuru mērķa grupa ir bērni ar funkcionāliem traucējumiem, kas tiek uzskatīts par pietiekamu iemeslu, kāpēc ģimenei un bērnam nepieciešams atbalsts sociālā pakalpojuma veidā. Pie šādas pieejas Rīgas domes Labklājības departamenta (turpmāk – RD Labklājības departaments) speciālisti ir nonākuši tāpēc, ka ne visiem bērniem, kuriem ir funkcionāli traucējumi, tiek noteikta invaliditāte, tomēr funkcionālie traucējumi un no tiem izrietošas vajadzības pēc atbalsta pastāv.

Savā mērķa grupas vajadzību izvērtējuma pētījumā esam izvēlējušies lietot jēdzienu “bērns ar funkcionāliem traucējumiem”, jo šāds jēdziens (funkcionāls traucējums) tiek lietots Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā. Tomēr ir jāatzīst, ka šī jēdziena skaidrojums, kāds tas ir dots Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā³, ir ļoti tuvs jēdziena “bērns ar īpašām vajadzībām” skaidrojumam, kāds tiek lietots Bērnu tiesību aizsardzības likumā⁴. Tomēr par labu izvēlei lietot pirmo variantu nosliecāmies tāpēc, ka faktiski jau bērniem vajadzības visiem ir vienādas. Atšķirība ir nepieciešamajā atbalstā un sociālās un fiziskās vides piemērotībā, lai šīs vajadzības apmierinātu. Savukārt funkcionālie traucējumi ir medicīniski konstatējams stāvoklis, kad ir traucēta kāda ķermeņa fiziskās funkcijas veikšana, kas attiecīgi rada nepieciešamību pēc atbalsta.

Pētījuma teorētiskais pamatojums

Mūsdienu attīstīto valstu sociālās politikas ierasta sastāvdaļa ir sociālie pakalpojumi un cita veida sociālais atbalsts ģimenēm ar bērnu ar funkcionāliem traucējumiem. Reizēm tas tiek piesaistīts invaliditātes statusam, bet ir arī atbalsta formas, kas izriet no bērna vajadzību izvērtējuma. Tas nozīmē, ka sabiedrībā kopumā tiek atzīts, ka bērna ar funkcionāliem traucējumiem aprūpe prasa lielāku laika, personisko un materiālo resursu ieguldījumu nekā “vesela” bērna audzināšana un aprūpe. Lai gan pilnīgi dabiski galvenais fokuss dažādu speciālistu sadarbībā ar šādu bērnu vecākiem ir uz bērnu un viņa vajadzībām, kuras izriet no funkcionālo traucējumu radītiem ierobežojumiem, tomēr zinātniskajā literatūrā tiek akcentēta **ģimenes kā sistēmas nozīme** visā atbalsta plānošanā un īstenošanā.

Dažādos pētījumos un zinātniskajā literatūrā ir norādīts, ka bērna ar funkcionāliem traucējumiem ienākšana ģimenē ietekmē visu ģimeni, visus ģimenes locekļus. Lielākoties māte ir tā, kas uzņemas galvenos aprūpes pienākumus, tāpēc pastāvīgie aprūpes pienākumi un arī ierobežotā vide (piemēram, ilgstoša “piespiedu” atrašanās dzīvesvietā) rada

būtisku stresu. Tas padara māti īpaši viegli ievainojamu. Tēvu reakcijas un iesaistīšanās (vai neiesaistīšanās) bērna aprūpē – vai viņi velta savas rūpes bērnam, vai arī veic tikai praktiskos, saimnieciskos, ar aprūpi tieši nesaistītus darbus, – arī būtiski ietekmē mātes rīcību. Zinātniskajā literatūrā ir vispārāzīts, ka bērna ar funkcionāliem traucējumiem esamība ģimenē var radīt nevēlamu ietekmi uz brāļiem un māsām. Brālim vai māsai var parādīties uzvedības izmaiņas, palielināta atbildības vai – tieši otrādi – novārtā pamešanas sajūta. Rūpes par bērnu ar funkcionāliem traucējumiem ne tikai ietekmē atsevišķus ģimenes locekļus, bet arī rada ģimenei sociālas, finansiālas un emocionālas sekas. Literatūrā bieži tiek atzīmēta sociālās izolācijas tēma. Šī izolācija var būt mājas medikalizācijas⁵ rezultāts, kas attiecīgi apdraud ģimenes intimitāti, drošību un mājas dzīves komfortu, savukārt profesionāļu regulāra klātbūtne var veicināt ģimenes privātuma trūkumu. Šo situāciju var saasināt aukles trūkums, tādējādi ierobežojot ģimenes aktivitātes ārpus mājas. Brīvības trūkumam var būt finansiāla ietekme uz ģimeni, jo viens no vecākiem, parasti māte, atteiksies no darba, lai rūpētos par bērnu ar funkcionāliem traucējumiem. Ģimenei var rasties papildu finansiālas izmaksas, kas ir lielākas par bērna bez funkcionāliem traucējumiem kopšanu, ieskaitot tehniskos palīglīdzekļus un mājas pielāgošanu, palielinātu veļas mazgāšanu un papildu aprīkojumu. Līdz ar to bērna ar funkcionāliem traucējumiem esamība kopā ar sociālajām un finansiālajām sekām var palielināt ģimenes emocionālo slogu.⁶

No iepriekš minētā var secināt, ka bērna ar funkcionāliem traucējumiem ienākšana ģimenē nenovēršami ietekmē ģimeni kā sistēmu, līdz ar to arī sociālo pakalpojumu attīstīšanai šai mērķa grupai ir jābūt centrētai uz visu ģimenes sistēmu, jo bērna ar funkcionāliem traucējumiem vajadzības ietekmē arī citu ģimenes locekļu vajadzības. Uz ģimeni vērsta atbalsta mērķis ir nodrošināt pēc iespējas labākus rezultātus gan bērniem, gan viņu ģimenēm.

Lai sasniegtu šo mērķi, atbalsta process un sociālo pakalpojumu sniegšana ir jābalsta sadarbības attiecībās, kuru pamatā ir savstarpēja cieņa un atklāta komunikācija ar visiem ģimenes locekļiem. Kad tiek izveidotas šādas uz ģimeni vērstas attiecības, ģimenes redz profesionāļus kā partnerus, kuri elastīgi risina problēmas un sniedz konstruktīvu atgriezenisko saikni.⁷ Vairāki pētījumi ir parādījuši, ka uz ģimeni centrēta

³ Funkcionālais traucējums – slimības, traumas vai iedzimta defekta izraisīts fiziska vai garīga rakstura traucējums, kas ierobežo personas spējas strādāt, aprūpēt sevi un aprūpināt personas iekļaušanos sabiedrībā”. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. 1. panta 4. punkts <https://likumi.lv/ta/id/68488>

⁴ “Bērns ar īpašām vajadzībām ir bērns, kuram sakarā ar slimības, traumas vai iedzimta defekta izraisītiem orgānu sistēmas funkciju traucējumiem ir nepieciešama papildu medicīniskā, pedagoģiskā un sociālā palīdzība neatkarīgi no tā, vai likumā paredzētajā kārtībā ir noteikta invaliditāte”. Bērnu tiesību aizsardzības likums. 53. pants. <https://likumi.lv/ta/id/49096>

⁵ Medikalizācija ir process, saskaņā ar kuru esošās cilvēka problēmas (arī nemedicīniskas) tiek skatītas un risinātas kā galvenokārt medicīniskas problēmas, t.i., liekot lielu uzsvāri uz stāvokļa izmaiņām ar medicīnisku līdzekļu palīdzību, mazāku uzmanību pievēršot citiem faktoriem (piemēram, pašu iesaistīto atbildība un iespējas, attiecības ar citiem cilvēkiem, emocionālā labklājība, sociālā vide un mijiedarbība u.c.). Medikalizācijai ir daudzas sociālās sekas, tostarp cilvēku atšķirību patoloģizācija un cilvēku problēmu individualizēšana, vienlaikus samazinot sociālo un politisko kontekstu. (Skatīt: <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/medicalization>)

⁶ Warner, H. Meeting the needs of children with disabilities: Families and professionals facing the challenge together. – London: Routledge, 2006. P.129-131

⁷ Batshaw, M. L., Roizen, N. J., & Pellegrino, L. Children with disabilities. – Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing, 2019. P. 749

prakse, kas ietver attiecīgu organizācijas kultūru un mikroklimatu (piemēram, adekvātu lietu skaitu un sociālo darbinieku aktivitāti, supervīziju un personāla apmācību), pakalpojumu pieejamību, sociālo darbinieku emocionālu atbalstu, informācijas nodrošinājumu un palīdzību ģimenes vajadzību identificēšanā, kā arī aizstāvību un pakalpojumu koordināciju, uzrādīja labākus rezultātus gan bērniem ar funkcionāliem traucējumiem, gan arī ģimenei kopumā.⁸ Citi autori to sauc par “ģimenes ekoloģiju” un norāda, ka izpratne par ģimenes ekoloģiju (piemēram, kāds ir ģimenes sastāvs, kāds atbalsts un resursi ir pieejami ģimenes locekļiem, ko viņi dara, kas viņiem patīk) ir būtisks elements, lai izstrādātu jēgpilnu un atbilstošu iejaukšanos. Ģimenes mikrosistēmā saskaņā ar ekoloģisko sistēmu modeli ietilpst vecāki, brāļi un māsas, draugi un vienaudži, paplašinātā ģimene, skolotāji un atbalsta personāls, ģimenes resursi un individuālās vajadzības, kā arī ģimenes uzskatu sistēma.⁹ Tā kā bērniem katram ir unikāla pieredze, ko veido viņu ikdienas ritms un ģimenes apstākļi, intervencei ir jāatbilst ne tikai bērna vajadzībām, bet arī jāņem vērā bērna ģimenes unikālā situācija. Saskaņā ar ekoloģiskās sistēmu teorijas galvenajām atziņām vienmēr pastāv arī noteikta vides ietekme. Skaidrs, ka vecākiem vai citiem dabiskajiem aprūpētājiem, kuri vairāk laika pavada kopā ar bērnu, ir vislielākā iespēja tieši ietekmēt bērna attīstību.

Pēdējos gados uzmanība zināmā mērā tiek pārvirzīta no attīstību veicinošu pakalpojumu sniegšanas tikai bērnam uz atbalsta sniegšanu un koordinēšanu bērna dzīvē nozīmīgiem cilvēkiem.¹⁰ Tas nozīmē **uz ģimeni centrētas pieejas īstenošanu** sociālo pakalpojumu attīstīšanā. Tas, savukārt, attiecībā ar ģimenēm ietver viņu izglītošanu par bērna stāvokli, informējot viņus par pieejamajiem resursiem un tiesībām un palīdzot viņiem izskatīt dažādas risinājumu alternatīvas. Ir pierādījies, ka ģimenes, kuras pārzina pieejamos resursus un ir uzstājīgas attiecībā uz sava bērna tiesību īstenošanu, parasti labāk spēj apmierināt sava bērna vajadzības.¹¹

Respektīvi, lai nodrošinātu vislabāko atbalstu bērnam, nepietiek pārzināt tikai bērna esošo attīstības līmeni un vajadzības. Bērna situācija ir jāskata visas ģimenes kontekstā. Tāpēc sociālo pakalpojumu veidošanas fokuss ir jāvirza ne tik daudz uz bērnu, cik uz ģimeni un citiem cilvēkiem, kam ir svarīga ietekme bērna dzīvē.

Pamatojoties uz iepriekš minētajām atziņām, iecerētais pētījuma fokuss tika veidots nevis tikai uz bērna ar funkcionāliem traucējumiem vajadzībām, bet arī uz visas ģimenes vajadzībām.

Otrs aspekts papildus uz ģimeni centrētai pieejai sociālo pakalpojumu attīstīšanā, par ko norāda vairāki zinātniskās literatūras avoti, ir **agrīnas iejaukšanās pieejas nodrošināšana**. Agrīna iejaukšanās ir politikas, sistēmu, programmu, pakalpojumu un atbalsta kopums, kas tiek nodrošināts maziem bērniem un viņu ģimenēm, lai uzlabotu bērna attīstību. Agrīnas iejaukšanās koncepts nozīmē, ka: (1) rīkojoties agrāk, rodas nozīmīgi rezultāti, kas netiek sasniegti, ja darbība ir novēlota, un (2) ir nepieciešama rīcība, kas pārsniedz tipiski pieejamo atbalstu, un kuras pamatā ir izpratne par īpašiem apstākļiem un bērna un ģimenes unikālajām pazīmēm.¹² Agrīnās intervences galvenie mērķi ir uzlabot zīdaiņu un mazuļu attīstību un līdz minimumam samazināt attīstības kavēšanos, atbalstot ģimeni, lai veicinātu bērna optimālu attīstību un atvieglotu bērna līdzdalību ģimenes un citās aktivitātēs. Tas nozīmē, ka agrīnās intervences pieeja koncentrējas uz ģimeņu aktīvas līdzdalības veicināšanu sociālo pakalpojumu nodrošināšanā bērnam ar funkcionāliem traucējumiem.

Lai nodrošinātu agrīnās intervences pieeju pakalpojumu sniegšanā, tiem jābūt:

- 1) uz ģimeni un tās specifisko pieredzi centrētiem;
- 2) attīstību veicinošiem, balstītiem ģimenes stiprajās pusēs un bērna līdzdalību veicinošiem (bērna dabiskajā vidē);
- 3) visaptverošiem, koordinētiem un balstītiem komandas darbā;
- 4) individualizētiem, elastīgiem un atsaucīgiem attiecībā uz bērna un ģimenes mainīgajām vajadzībām;
- 5) pierādījumos balstītiem.¹³

Pēdējos 30 gados veiktie pētījumi parāda, ka agrīna intervence dod gan tūlītējus, gan ilgtermiņīgus attīstības ieguvumus. Šie ieguvumi ir ne tikai attiecināmi uz bērna veselības stāvokli, bet arī ietaupa naudu gan ģimenei, gan sabiedrībai. Džeimss Hekmans (*James Heckman*), Nobela prēmijas laureāts, ekonomists, ir pierādījis, ka augstas kvalitātes agrīnās bērniības programmas nelabvēlīgā situācijā esošiem bērniem var dot ieguldījumu atdevi 13% apmērā. Daudzi zinātniski pierādījumi liecina, ka agrīnās iejaukšanās programmas¹⁴ rada būtiskas priekšrocības gan maziem bērniem, kuriem ir invaliditātes risks, gan tiem, kuriem ir noteikta invaliditāte. Daudzi pētījumi arī ir atklājuši, ka attīstības lejuplīdi var novērst vai vismaz mazināt, nodrošinot visaptverošas agrīnās iejaukšanās programmas.

Iepriekš minētais norāda uz to, ka sociālo pakalpojumu plānošanā un nodrošināšanā bērniem ar funkcionāliem

⁸ Batshaw, M. L., Roizen, N. J., & Pellegrino, L. Children with disabilities. – Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing, 2019. P. 750

⁹ Turpat, P. 738

¹⁰ Jung, L.A. Identifying Families' Supports and Other Resources. In: McWilliam, R. A. Working with families of young children with special needs. – New York: Guilford, 2010. P.9

¹¹ Batshaw, M. L., Roizen, N. J., & Pellegrino, L. Children with disabilities. – Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing, 2019. P. 740

¹² Groark, C. J. Early childhood intervention: Shaping the future for children with special needs and their families. – Santa Barbara, CA: Praeger, 2011. P.1

¹³ Batshaw, M. L., Roizen, N. J., & Pellegrino, L. Children with disabilities. – Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing, 2019. P. 640

¹⁴ Turpat, P. 640

traucējumiem un viņu ģimenēm agrīnas intervences pieejas īstenošanai ir jāpievērš nozīmīga uzmanība. Turklāt **atbalsts arī sociālo pakalpojumu veidā ir jāorientē uz iespējami agrīnāku bērna vecumu.**

Savukārt, agrīnās intervences pieeja ir cieši saistīta ar ģimenes ekoloģijas izziņāšanu, jo ģimenes ekoloģijas izpratne ir tikpat svarīga atbalsta plānošanā kā bērna attīstības izpratne.¹⁵ Lai rūpīgi izstrādātu atbalsta risinājumus, kas piemēroti ģimenes dzīvei, profesionāļiem, kuri lieto agrīnās iejaukšanās pieeju, ir nepieciešama izpratne par ģimeni, tās neformālajiem un formālajiem resursiem un sociālajiem tīkliem, kā arī izpratne gan par bērna ar funkcionāliem traucējumiem, gan ģimenes kopējām vajadzībām.

Bērnu un ģimenes vajadzības

Kā jau iepriekš minēts, ģimenes un bērna vajadzības ir jāskata vienlaikus, individuāli izvērtējot un pielāgojot atbalstu, kāds nepieciešams konkrētā gadījumā. Ģimenēm var būt dažāda kapacitāte un adaptēšanās spējas, lai sadzīvotu ar grūtībām, dažāds formālā un neformālā atbalsta tīkls, kā arī atšķirīga personisko resursu kapacitāte. Jo ģimene ir gatavāka emocionāli, fiziski un finansiāli bērna ienākšanai ģimenē, jo lielāka daļa ģimeņu var tikt galā ar prieka un stresa apvienojumu, kas saistīts ar bērna audzināšanu. Tomēr neprognozējami apstākļi, kas saistīti ar mazuļa veselību, ģimenes ekonomisko un psiholoģisko stāvokli, kā arī tuvāko sabiedrību un vidi, kurā dzīvo ģimene, var izraisīt stresu un raizes uzreiz pēc bērna piedzimšanas un bērna agrīnā vecumā.¹⁶ Neparedzētas problēmas var iedarbināt reakciju ķēdi, kā rezultātā vecāki nav gatavi tikt galā ar nenovēršamajiem pienākumiem, kas saistīti ar jaunā mazuļa aprūpi vai mainīto personīgo situāciju. Tomēr daudzām ģimenēm ir arī raksturīgas milzīgas pielāgošanās spējas, par ko liecina fakts, ka, neskatoties uz visiem šķēršļiem, kas kavē vecāku un bērnu piesaistes veidošanos bērna invaliditātes gadījumā, lielākā daļa vecāku tomēr jūt spēcīgu piesaisti saviem bērniem.¹⁷

Lai labāk izprastu kopīgo un atšķirīgo situācijā, kad ģimeņu adaptācijas spējas ir tik dažādas, kā arī izprotot bērnu vajadzību universālo būtību, sociālā pakalpojuma plānošanai ir svarīgi teorētiski sadalīt un raksturot, kādas ir bērnu kopīgās vajadzības, bērnu ar funkcionāliem traucējumiem vajadzības un ģimenes vajadzības.

Bērna vajadzības

Bērnu pamatvajadzības ietver ēdināšanu, atsaucīgu attieksmi, situācijas paredzamību, atbalstu un aprūpētāju uzmanību. Šo vajadzību nodrošināšanai nepieciešams vismaz viens gādīgs pieaugušais, kurš uzņemas atbildību par aktīvu klātbūtni

bērna dzīvē. Laika gaitā starp bērnu un aprūpētāju izveidojas piesaistes attiecības, un šīm attiecībām ir izšķiroša loma tajā, kā bērns nākotnē reaģēs uz citiem cilvēkiem. Ja bērna agrīnā attiecību pieredze netiek pienācīgi veidota, ir aizskaroša vai traumatiska, tas vēlāk bērna dzīvē var izraisīt ilgstošas emocionālas, kognitīvas, sociālas un uzvedības problēmas.¹⁸ Mīnētās pamatvajadzības ir raksturīgas jebkuram bērnam, bet ir saprotams, ka funkcionālie traucējumi rada arī citas vajadzības, kuras var apzīmēt kā papildu jeb īpašas vajadzības, kuras ietekmē vai rada funkcionālo traucējumu esamību.

Saskaņā ar zinātniskajā literatūrā norādīto bērna ar funkcionāliem traucējumiem vajadzības ietver:¹⁹

- 1) **Sabiedrības attieksmi un izpratnes vairošanu sabiedrībā** attiecībā uz funkcionāliem traucējumiem un invaliditāti. Nereti tieši sociālās vides faktori, sabiedrības noraidoša attieksme un bailes no nepierastā rada barjeras, kuras ir grūti gan fiziski, gan emocionāli pārvarēt.
- 2) **Iekļaujošas izglītības pieejamību.** Izglītības apguve ir vērtējama divējādā nozīmē. Tā ne tikai veicina bērna intelektuālo attīstību, bet ir arī nozīmīgs socializācijas pamats. Tāpēc bērna ar funkcionāliem traucējumiem iespējas mācīties kopā ar citiem bērniem, t.sk. tādiem, kuriem nav funkcionālo traucējumu, ir nozīmīgs sabiedrības uzdevums. Izglītības pieejamība personām ar funkcionāliem traucējumiem nozīmē to, kādā mērā viņiem ir pieeja tādām pašām izglītības iespējām kā citām personām bez funkcionāliem traucējumiem.²⁰
- 3) **Veselības aprūpes pieejamību.** Papildus objektīvai nepieciešamībai pēc biežākiem veselības aprūpes speciālistu apmeklējumiem, šādiem bērniem raksturīgi biežāki stacionēšanas gadījumi.²¹
- 4) Vienu vai vismaz **vienotu individuālo vajadzību izvērtējumu.**²² Daudzu izvērtējumu veikšana var vairost to stresu, kurš bērnam un vecākiem ir sakarā ar bērna īpašo stāvokli.
- 5) **Vajadzību pēc fiziskās drošības.** Bērniem ar funkcionāliem traucējumiem un invaliditāti ir tādas pašas tiesības uz aizsardzību kā visiem bērniem, taču pētījumi liecina, ka šādi bērni ir vairāk pakļauti vardarbībai nekā bērni, kuriem invaliditātes nav. Īpaši, ja vecāki aprūpes pakalpojumu

¹⁸ Webb, N. B. Social work practice with children. – New York, NY: The Guilford Press, 2019. P.22

¹⁹ Warner, H. Meeting the needs of children with disabilities: Families and professionals facing the challenge together. – London: Routledge, 2006. P.4-11

²⁰ Mittler, P. The concept of normalisation as a principle of educational theory and practice. International Journal of Rehabilitation Research. 1988. 11(3), P.263.

²¹ Warner, H. Meeting the needs of children with disabilities: Families and professionals facing the challenge together. – London: Routledge, 2006. P.7

²² O'Loughlin, M., & O'Loughlin, S. Social work with children and families. – London: Learning Matters, an imprint of SAGE Publications, 2016. P.83

¹⁵ Jung, L.A. Identifying Families' Supports and Other Resources. In: McWilliam, R. A. Working with families of young children with special needs. – New York: Guilford, 2010. P.10

¹⁶ Webb, N. B. Social work practice with children. – New York, NY: The Guilford Press, 2019. P.22

¹⁷ Warner, H. Meeting the needs of children with disabilities: Families and professionals facing the challenge together. – London: Routledge, 2006. P.25

saņemšanas laikā neatrodas kopā ar bērnu,²³ piemēram, saņemot sociālās vai veselības aprūpes pakalpojumus ar izmitināšanu.

- 6) **Vajadzību pēc brīvā laika aktivitātēm.** Bērniem ar funkcionāliem traucējumiem dažādu šķēršļu dēļ var nebūt tādas pašas brīvā laika pavadīšanas iespējas kā bērniem bez tiem. Spēļu laukumi var nebūt pieejami bērniem ar kustību traucējumiem, bērnam ar dzirdes traucējumiem var būt nepieciešams komunikators, vai arī pieejama transporta trūkums var nozīmēt, ka vecākiem ir jāved bērns uz brīvā laika pavadīšanas iespējām, kas ne vienmēr ir iespējams. Attālumš līdz draugu mājām, bērni apmeklē īpašas skolas, nepieejamas ēkas vai personīgo asistentu trūkums var būt iemesls, kādēļ viņi nevar piedalīties brīvā laika aktivitātēs kopā ar draugiem.²⁴ Pirmsskolas vecumā bērnam ar funkcionāliem traucējumiem būtiska ir iekļaujoša vide un interaktīvas, rotaļās balstītas sadarbības veidošana ar citiem. Bērna mijiedarbība rotaļu laikā ar ģimenes locekļiem un vienaudžiem kalpo kā pamats tālākai iekļaušanai skolas vidē. Būtiska ir arī bērnudārza apmeklēšana un citu atbalsta pakalpojumu saņemšana. Šis process vecākiem tomēr var būt nogurdinošs, tāpēc vēlams, lai viņi cieši sadarbojas ar pakalpojumu koordinatoru vai sociālo darbinieku starpdisciplinārā komandā.²⁵

Neskatoties uz bērnu ar funkcionāliem traucējumiem iepriekš minētajām vajadzībām, vecāki nereti neizmanto savu bērnu kā bērnu ar invaliditāti, bet gan kā bērnu ar īpašiem izaicinājumiem un ierobežojumiem, kas izriet no viņu fiziskajiem traucējumiem.²⁶ Prakse rāda, ka nereti vecākiem ir ļoti augsta motivācija darīt visu, lai nodrošinātu sava bērna attīstību. Tomēr sociālajiem darbiniekiem un sociālo pakalpojumu attīstītājiem ir jāapzinās tie izaicinājumi un uzdevumi, ar ko šādas ģimenes saskaras, lai laicīgi piedāvātu adekvātu atbalstu un palīdzētu noturēt motivāciju un vecāku kapacitāti.

Ģimenes izaicinājumi un vajadzības

Vašingtona universitātes profesors Marks Batšovs (*Mark L. Batshaw*) un citi norāda uz šādiem ģimenes ar bērnu ar funkcionāliem traucējumiem **uzdevumiem**, ar kuriem tām jātiek galā. Šīs problēmas, kuras nereti ir jārisina vienlaicīgi ar sliktu finansiālo situāciju, var tieši ietekmēt gan bērna, gan ģimenes labklājību.²⁷

²³ O'Loughlin, M., & O'Loughlin, S. Social work with children and families. – London: Learning Matters, an imprint of SAGE Publications, 2016. P.86-87

²⁴ Turpat, P.87

²⁵ Batshaw, M. L., Roizen, N. J., & Pellegrino, L. Children with disabilities. – Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing, 2019. P. 744

²⁶ Warner, H. Meeting the needs of children with disabilities: Families and professionals facing the challenge together. – London: Routledge, 2006. P.26

²⁷ Batshaw, M. L., Roizen, N. J., & Pellegrino, L. Children with disabilities. – Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing, 2019. P. 740

- 1) Vecāki saskaras ar **intelektuāla rakstura stresu**, jo viņiem var būt nepieciešams integrēt milzīgu daudzumu informācijas par fizioloģiju, ārstēšanas laiku un veidu, ārstēšanas pieeju pamatojumu un iespējamām nelabvēlīgām sekām un ar to saistītām turpmākām darbībām. Ģimenes arī bieži saskaras ar stresu, kas saistīts ar tīri praktisku uzdevumu risināšanu (informatīvais, materiālais atbalsts u. tml.).
- 2) Ģimenes arī saskaras ar **emocionālu stresu**. Nenoteiktība vai neskaidrība par bērna diagnozi un turpmākās attīstības prognozi var radīt negatīvu stresu, jo vecāki saprot, ka nespēs kontrolēt notiekošo. Šo sajūtu var pastiprināt situācijas, ja parādās bērna uzvedības traucējumi. Vecāki, kuru bērniem ir reti izplatīti traucējumi, var justies īpaši izolēti, jo var nebūt ģimeņu ar līdzīgu pieredzi, kā rezultātā nav arī neformālā atbalsta no cilvēkiem, kas jau ir saskārušies ar šādām grūtībām.
- 3) **Bērna vajadzību finansēšana**. Specializētie medicīniskie/terapeitiskie pakalpojumi un aprīkojums, pielāgotas rotaļlietas un apģērbs, kā arī izmaiņas mājāsaimniecības vidē var radīt ievērojamu finansiālu slogu, kas bieži tiek ignorēts, kamēr tas neparādās jau kā krīzes situācija.
- 4) Iepriekš **nepazīstamu jautājumu un atbalsta veidu izziņāšana** un izmantošana, piemēram, Latvijā tādi būtu jautājumi par veselības aprūpes pakalpojumiem, materiālo atbalstu un atbalsta pakalpojumiem bērniem ar funkcionāliem traucējumiem, bērna invaliditātes formālā statusa jautājumi, iestāžu kompetence, valsts un pašvaldības atbildības jomas, dažādu speciālistu profesionālie uzdevumi un citi.
- 5) **Darba un pienākumu organizēšana un dalīšana ģimenes iekšienē**, lai nodrošinātu bērnam ar funkcionāliem traucējumiem aprūpi, vienlaikus veicot mājāsaimniecības darbus un rūpējoties par citu ģimenes locekļu vajadzībām.

Merilendas universitātes asociētais profesors Maikls Vūlijs (*Michael E. Woolley*) iedala **bērna un ģimenes kopīgās vajadzības** šādās grupās:

- 1) Ekonomiskās: ienākumi, mājoklis, pārtika, apģērbs, transports.
- 2) Sociālās un emocionālās: attiecības un mijiedarbība ar vienaudžiem, atpūta.
- 3) Izglītības vajadzības: atbilstoši skolas pakalpojumi.
- 4) Medicīniskās: veselības aprūpe, medikamenti.
- 5) Sociokulturālās: tulks, specifisks kultūras atbalsts, kopiena, aizstāvība.
- 6) Juridiskās: juridiskā pārstāvība un aizstāvība, t.sk. tiesā.²⁸

Izaicinājumi, ar kuriem saskaras vecāki un visa ģimene papildus iepriekš minētajām ģimeņu un bērnu vajadzībām, rada

²⁸ Holosko, M. J., Dulmus, C. N., & Sowers, K. M. Social work practice with individuals and families evidence-informed assessments and interventions. – Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2013. P.13

arī citas vajadzības, kuras ir jāņem vērā sociālo pakalpojumu plānotājiem un mērķa grupas vajadzību pētniekiem.

- 1) **Vajadzība pēc informācijas** par bērna diagnozi, funkcionāliem traucējumiem un invaliditāti. Tas ietver vajadzību pēc iesaistošas komunikācijas, pēc iesaistīšanas lēmumu pieņemšanā, kas attiecas uz ģimeni un bērnu. Sociālajiem darbiniekiem un citiem profesionāļiem, kuri strādā ar bērniem ar funkcionāliem traucējumiem, jānodrošina, ka viņi regulāri iesaista arī bērnus novērtēšanas un lēmumu pieņemšanas procesā.²⁹ Vecāku konsultēšana vienmēr ir bijusi būtiska sastāvdaļa darbā ar bērniem.³⁰
- 2) **Vajadzība pēc mājokļa ar atbilstošu platību.** Tas ietver ne tikai vietu bērniem ar kustību traucējumiem, lai pārvietotos ratiņkrēslā, bet arī vietu aprīkojumam, pietiekamu vietu bērniem ar izaicinošu uzvedību vai miega problēmām, kā arī viņu brāļiem un māsām. Bērni ar invaliditāti vēlas izmantot virtuvi un koplietošanas telpas.³¹
- 3) **Vecāku psiholoģiskā atbalsta vajadzība.** Nenoteiktība, ko rada bērna nākotnes dzīves kvalitātes neprognozējamība, vecākiem var radīt psiholoģiska rakstura problēmas (piemēram, regulāras sāras, skumjas un dusmas). Vecāku pašapziņu un spēju tikt galā var mazināt profesionāļu skepse, nevienošānās par lomām un nepietiekama informācijas sniegšana.³²
- 4) **Vecāku “atelpas” vajadzība.** Pakalpojumu veidotāju izaicinājums ir attīstīt pakalpojumus, kas bērnu redz kā vērtību un strādā kopā ar vecākiem arī mainīgo bērna vajadzību apstākļos. Lai vecāki gūtu labumu no “atelpas brīža”, viņiem ir jāzina, ka viņu bērni ir laimīgi. Vecāki novērtē iespēju saņemt elastīgu pakalpojumu, kas ietver bērnu pieskatīšanu, dienas aktivitātes, aprūpi ģimenes mājās vai ar nakšņošanu.³³ Ģimenēm ir nepieciešams atelpas laiks un atbilstošs pakalpojums, kas dod iespēju atgūt enerģiju un just atbalstu no citiem, lai pēc tam atkal pievērstu uzmanību saviem bērniem. Pretējā gadījumā pastāv augsts risks, ka tiek aizņemtas vietas jau tā noslogotajās slimnīcu nodaļās, jo atelpas iespēju neesamība veicina šādu vecāku rīcību (bērnu ievietošana stacionārā).³⁴ Ir svarīgi atcerēties, ka bērna ģimenei ir nepieciešams atbalsts, it īpaši, ja bērns

atrodas slimnīcā. Vecākiem, īpaši vientuļām mātēm, var būt raksturīga nespēja atteikties no aprūpes pienākuma pat tādos gadījumos, kad atbalsts tiek piedāvāts.³⁵ Tāpēc ir nepieciešams informatīvs un psiholoģisks atbalsts un profesionāļu iedrošinājums izmantot “atelpas” pakalpojumus tā, lai vecāki neizjūt nepamatotu vainas sajūtu.

- 5) **Brāļu un māsu vajadzības,** kas ietver informāciju un izpratni par brāļa vai māsu ar funkcionāliem traucējumiem diagnozi un emocionālās vajadzības. Sakarā ar brāļa vai māsu ar funkcionāliem traucējumiem īpašajām aprūpes vajadzībām un laiku, ko vecāki viņam vai viņai velta, brāļi un māsu var domāt, ka viņu vecāki mīl brāli vai māsu ar funkcionālajiem traucējumiem vairāk nekā viņus. Tā rezultātā brāļi un māsu var rīkoties neadekvāti, lai pievērstu uzmanību, vai arī – tieši otrādi – viņi var norobežoties, lai netraucētu pārslogotajiem vecākiem.³⁶ Šāda nesamērīga reakcija ilgtermiņā var radīt citas problēmas “veselo” brāļu un māsu dzīvē. Brāļu un māsu grūtības it īpaši ietekmē vecāku reakcijas, prasmes tikt galā ar grūtībām un citi ģimenes faktori (ģimenes sociāli ekonomiskais stāvoklis, stresa pārvarēšanas prasmes, ģimenes ikdienu un laika plānojums, ģimenes locekļu savstarpējais atbalsts un attiecību stabilitāte, problēmu risināšanas un komunikācijas prasmes). Šie faktori brāļu un māsu pielāgošanās spējas ietekmē pat vairāk nekā pašu pieredzi ar stresu un tā pārvarēšanu. Brāļus un māsu nedrīkst arī pārslogot ar aprūpes pienākumiem.³⁷ Tas norāda uz nepieciešamību veltīt atsevišķu uzmanību brāļiem un māsām ģimenes un vecāku kontekstā, proti, izlīdzinot vecāku rīcību un uzmanību tā, lai atbalsts un uzmanība tiktu veltīta gan bērniem ar funkcionāliem traucējumiem, gan bērniem bez tiem. Īpaša uzmanība jāpievērš tam, lai vecāki atklāti runā par brāļa vai māsu funkcionālajiem traucējumiem, izskaidro to, kā arī velta laiku veselā brāļa vai māsu vajadzību apmierināšanai. Informācijai par brāļa vai māsu funkcionālajiem traucējumiem ir jābūt balstītai uz faktiem un ticamu informācijas avotu, lai nepalielinātos minējumi un nepareizi pieņēmumi.
- 6) Izteikta ir arī **vajadzība pēc uzmanīgiem un atbalstošiem profesionāļiem,** kas neizsaka nepārdomātus apgalvojumus vai pieņēmumus, bet ir gatavi uzklaut vecākus, ņemt vērā vecāku viedokli un ģimenes kontekstu (resursus, vēsturi, vērtības u.c.).³⁸
- 7) **Vajadzība pēc starpprofesionāļu un starpdisciplinārās sadarbības un koordinācijas.** Bērnu ar funkcionāliem traucējumiem aprūpē parasti ir iesaistīti vairāki speciālisti

²⁹ O'Loughlin, M., & O'Loughlin, S. Social work with children and families. – London: Learning Matters, an imprint of SAGE Publications, 2016. P.85

³⁰ Webb, N. B. Social work practice with children. – New York, NY: The Guilford Press, 2019. P.29

³¹ O'Loughlin, M., & O'Loughlin, S. Social work with children and families. – London: Learning Matters, an imprint of SAGE Publications, 2016. P.88

³² Warner, H. Meeting the needs of children with disabilities: Families and professionals facing the challenge together. – London: Routledge, 2006. P.10

³³ O'Loughlin, M., & O'Loughlin, S. Social work with children and families. – London: Learning Matters, an imprint of SAGE Publications, 2016. P.88

³⁴ Warner, H. Meeting the needs of children with disabilities: Families and professionals facing the challenge together. – London: Routledge, 2006. P.129

³⁵ Turpat, P.10

³⁶ Batshaw, M. L., Roizen, N. J., & Pellegrino, L. Children with disabilities. – Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing, 2019. P. 744

³⁷ Turpat, P. 744

³⁸ Warner, H. Meeting the needs of children with disabilities: Families and professionals facing the challenge together. – London: Routledge, 2006. P.10

un pakalpojumi, tāpēc ir īpaši svarīgi uzturēt atvērtu un regulāru komunikāciju viņu starpā. Ir svarīgi arī atcerēties, ka vecāki ir eksperti sava bērna aprūpē, kas turklāt var daudz ko iemācīt profesionāļiem, tāpēc starpprofesionāļu komandai viņi ir jāuztver kā vienlīdzīgi partneri.³⁹ Daudzi vecāki ir norādījuši uz ieguvumiem, ja ir viens “galvenais” darbinieks, kas viņiem palīdz tikt galā ar sarežģīto pakalpojumu tīklu, kurā viņi ir iesaistīti.⁴⁰ Ja tas nav formāli nekur noteikts, tad nereti sociālais darbinieks kļūst par “pašieceltu” lietu koordinātoru, kurš atvieglo informācijas apmaiņu starp dažādiem speciālistiem, lai veicinātu profesionāļu sadarbību bērna interesēs. Ir jāņem vērā, ka dažādās situācijās var atšķirties kārtība, kā tiek piesaistīti speciālisti, kā arī katrai organizācijai un speciālistam var būt sava kārtība, kā novērtēt bērna vajadzības. Komandas pieeja atbalsta sniegšanā bieži ir bērna un ģimenes interesēs, jo katra speciālista kompetence parasti dod ieguldījumu pilnīgākai bērna situācijas izpratnei.⁴¹ Šīs vajadzības risināšana ir cieši saistīta ar uz ģimeni centrētu pieeju, saskaņā ar kuru starpdisciplinārā sadarbība ir būtiska bērnu ar funkcionāliem traucējumiem ģimeņu labklājībai, jo funkcionālie traucējumi ietekmē gan bērna attīstību, gan viņa ģimenes funkcionēšanu visa mūža garumā.⁴² Profesionāļu komandai ir svarīgi uz klausīt ģimeņu tūlītējās un ilgtermiņa vajadzības.

Vecākiem pielāgoties dzīvei ar bērnu ar funkcionāliem traucējumiem palīdz arī profesionāļu izvairīšanās no tikai negatīviem aizspriedumiem, to aizstāšana ar dažādas pieredzes atziņām, kas seko funkcionālo traucējumu vai invaliditātes diagnozei. Ir pētījumi, kas parāda, ka vecāki bieži ir spējīgi saskatīt pozitīvo savā bērņā un attiecībās ar viņu.⁴³ Ģimenes noturības un adaptācijas veicināšana ir viens no galvenajiem mērķiem, sniedzot atbalstu bērnu ar funkcionāliem traucējumiem ģimenēm.⁴⁴ Izvērtējot ģimenes vajadzības, ir jāpievērš uzmanība gan ģimenes tūlītējām vajadzībām, gan arī plašākiem aspektiem, piemēram, ģimenes locekļu zināšanām, izglītības līmenim un izpratnei. Izvērtējums galvenokārt attiecas uz ģimenes vajadzību un stipro pušu oficiālo novērtējumu, kas ietver arī jautājumus par ģimenes resursiem, attiecībām un bērna aprūpi.⁴⁵ Ja bērns dzīvo

viena vecāka ģimenē, tad ir ļoti grūti sabalansēt ekonomiskās vajadzības, lai nopelnītu iztiku, un atrast laiku, lai rūpētos par mājas pienākumiem, kā arī uzturēt un attīstīt mīlošas attiecības ar zīdaiņiem un mazu bērnu.⁴⁶ No iepriekš minētā var secināt, ka, iespējams, ir nepieciešams ģimenes sastāva raksturojumu ņemt vērā ģimenes un bērna vajadzību izvērtēšanā un atbilstoša atbalsta apmēra noteikšanā.

Labas ģimenes adaptācija ietver esošās situācijas pieņemšanu, labas attiecības starp ģimenes locekļiem, brīvību izteikt jūtas ģimenē un problēmu neesamību vai tikai nelielu problēmu esamību ar bērna aprūpi. **Slikta ģimenes adaptācija** ietver konfliktus ģimenē, atšķirīgu vecāku attieksmi pret savu bērnu ar funkcionāliem traucējumiem un pret veselajiem brāļiem un māsām, un ģimenes problēmas aprūpēt bērnu. Vecāki, kuriem ir adaptācijas grūtības, norāda uz nepietiekamu tuvinieku un profesionāļu emocionālo un praktisko atbalstu. Lai ģimenes varētu rūpēties par savu bērnu ar funkcionāliem traucējumiem mājās, ir svarīgi nodrošināt atbilstošus atbalsta pakalpojumus. Atelpas brīža nodrošināšana ir viens no šādiem pakalpojumiem.⁴⁷ Tas nozīmē, ka vecāku prasmju apmācība, ģimenes situācijas un ģimenes locekļu attiecību kvalitāte, emocionālais atbalsts un sociālās aprūpes pakalpojumi, t.sk. tādi, kas dod iespēju atpūsties no aprūpes pienākumiem, ir būtiski priekšnoteikumi (vajadzības), lai vecāki varētu labāk adaptēties, tikt galā ar radušos situāciju ilgtermiņā un sniegt bērnam labāko aprūpi.

Sociālo pakalpojumu nozīme atbalsta sistēmā ir pietiekami vienkārša – sabiedrībai ir jāpalīdz tās locekļiem ar aprūpes vajadzībām. Tomēr pakalpojumu sniegšanas veidam ir jābūt vērīgam uz vajadzību apmierināšanu, nevis cilvēku pieskaņošanu pieejamajiem resursiem.⁴⁸ Šo atziņu varētu arī dēvēt par pamata pārliecību pieņēmumiem pirms mērķa grupas vajadzību pētījuma veikšanas. Pētījuma mērķis ir tieši tāds – nefokusējoties uz iespējamiem dažāda veida ierobežojumiem, noskaidrot, ko paši mērķa grupas pārstāvji redz kā savas vajadzības un tam atbilstošu atbalstu. Tas arī varētu veidot pamatu jauna sociālā pakalpojuma satura izstrādei.

Tomēr Latvijas sociālo pakalpojumu attīstībai var ņemt vērā arī citu valstu un pētnieku pieredzi sociālā atbalsta veidošanā. Saskaņā ar Kentuki universitātes Speciālās izglītības un rehabilitācijas konsultāciju centra profesores Lī Annas Džangas (*Lee Ann Jung*) doto iedalījumu, **atbalsta formas var iedalīt trīs kategorijās** (bet katru no tām vēl arī formālajā un neformālajā atbalstā):

- 1) **Emocionālais atbalsts** – gan profesionāli organizēts atbalsts kā atbalsta grupas vai psiholoģiskie pakalpojumi, gan arī līdzcilvēku atbalsts (ģimenes ar līdzīgu pieredzi atbalsts).

³⁹ Warner, H. Meeting the needs of children with disabilities: Families and professionals facing the challenge together. – London: Routledge, 2006. P.10

⁴⁰ O’Loughlin, M., & O’Loughlin, S. Social work with children and families. – London: Learning Matters, an imprint of SAGE Publications, 2016. P.86

⁴¹ Webb, N. B. Social work practice with children. – New York, NY: The Guilford Press, 2019. P.33

⁴² Batshaw, M. L., Roizen, N. J., & Pellegrino, L. Children with disabilities. – Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing, 2019. P. 735

⁴³ Warner, H. Meeting the needs of children with disabilities: Families and professionals facing the challenge together. – London: Routledge, 2006. P.27

⁴⁴ Batshaw, M. L., Roizen, N. J., & Pellegrino, L. Children with disabilities. – Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing, 2019. P. 739

⁴⁵ Holosko, M. J., Dulmus, C. N., & Sowers, K. M. Social work practice with individuals and families evidence-informed assessments and interventions. – Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2013. P.242

⁴⁶ Webb, N. B. Social work practice with children. – New York, NY: The Guilford Press, 2019. P.22

⁴⁷ Warner, H. Meeting the needs of children with disabilities: Families and professionals facing the challenge together. – London: Routledge, 2006. P.131

⁴⁸ Burke, P. Disability and impairment: Working with children and families. – London: Jessica Kingsley, 2008. P.16

- 2) **Praktiskais (materiālais) atbalsts** – finansiāls un fizisks atbalsts saistībā ar ģimenes vajadzību apmierināšanu (pamatvajadzību nodrošināšana, kā arī aprūpes pakalpojumu nodrošināšana).
- 3) **Informatīvais atbalsts** – ģimenes vajadzība pēc “zināt un saprast”. Tā ir informācija par:
 - a. bērna funkcionālajiem traucējumiem un invaliditāti,
 - b. pieejamajiem pakalpojumiem,
 - c. bērna vispārējo attīstību,
 - d. stratēģijām, kā šīs zināšanas pielietot attiecībā uz savu bērnu.⁴⁹

Var secināt, ka dotais iedalījums saskan ar iepriekš sniegto ģimenes un bērna vajadzību raksturojumu, sniedzot attiecīgu atbalsta virzienu grupējumu. Sociālā atbalsta pasākumiem ir jāietver informatīvā, emocionālā un fiziskā atbalsta pasākumi asistēšanai un bērna aprūpei.

Normalizācija

Mūsdienās par vispārīgi saprotamu ir kļuvis apgalvojums, ka bērnu ar funkcionāliem traucējumiem vecākiem arī ir tiesības dzīvot pēc iespējas normālu dzīvi, ņemot vērā arī viņu viedokli, kam viņi dod priekšroku. Tai skaitā arī, kādu atbalsta formu izvēlas. Ir vecāki, kuri vēlas, lai atbalsts tiktu nodrošināts viņu dzīvesvietā un dažādi speciālisti apmeklē bērnu ģimenes mājvietā. Bet citi var dot priekšroku ģimenes privātuma saglabāšanai, izvēloties nepieciešamos pakalpojumus saņemt lielākoties ārpus dzīves vietas. Tomēr ir jāatzīst, ka šāda izpratne ir bijusi ne vienmēr. Sākotnēji normalizācijas princips tika attiecināts uz personu ar intelektuāla rakstura traucējumiem un bija dominējošais spēks sociālajā un izglītības politikā attiecībā uz šo mērķa grupu. Pēdējās desmitgadēs vairāk tiek runāts par iekļaujošiem pakalpojumiem.⁵⁰ Normalizācijas ideja pirmo reizi tika formulēta Dānijā 1959. gada likumā par sociālajiem pakalpojumiem, kura preambulā bija ierakstīts likuma mērķis ļaut personām ar garīga rakstura traucējumiem dzīvot apstākļos, kuri ir “pēc iespējas tuvāki normāliem”. Kopš tā laika normalizācija ir veidojusies kā ideju kopums ar kopīgu izcelsmi, bet atšķirīgām niansēm. Normalizācijas idejas attīstību veidoja arī pēckara priekšstati par cilvēktiesībām un to attiecināja ne tikai uz personām ar intelektuāla rakstura traucējumiem, bet arī citām minoritāšu grupām.⁵¹ Gan normalizācijas, gan iekļaušanas idejai kopīga ir izpratne par jaunu pieeju pakalpojumu un izglītības nodrošināšanas praksē un organizēšanā. Tas nozīmē tādu sistēmisku izmaiņu procesu, kas palielinātu pakalpojumu pieejamību un mērķa grupas līdzdalību, samazinot atstumtību no parastajiem sabiedrībā ierastajiem apstākļiem un sabiedrības kopumā.

Iekļaušana nozīmē cieņu, vienlīdzību un kolektīvās piederības sajūtu.⁵²

Bengts Nirje (*Bengt Nirje*), Zviedrijas Upsalas universitātes Invaliditātes pētījumu centra direktors, 1993. gadā noformulēja normalizācijas principu un tā raksturojumu. Viņš ne tikai vēlējas, lai cilvēka dienas ritms saskanētu ar “vidusmēra” cilvēka ritmu atbilstoši dzimumam, vecumam un kultūrai, saglabājot personīgo uzvedību un īpašības, viņš arī vēlējas, lai sabiedrība vairāk pieņem cilvēkus ar intelektuālās attīstības traucējumiem, t.sk. akceptējot viņu atšķirības. Viņš noteica tos normālas dzīves apstākļu aspektus jeb elementus, uz kuriem būtu tiesības personām ar invaliditāti:

1. normāls dienas ritms;
2. normāls nedēļas ritms;
3. normāls gada ritms;
4. cilvēka dzīves ciklam atbilstoša pieredze;
5. normāla cieņa un pašnoteikšanās tiesības;
6. normāli seksuālās uzvedības modeļi, kas atbilst indivīda kultūras videi;
7. normāli ekonomiskie un tiesību modeļi, kas atbilst tās valsts likumdošanai, kurā cilvēks dzīvo;
8. normālas vides standarta prasības, kas atbilst sabiedrībai, kurā cilvēks dzīvo.⁵³

Normalizācija var būt labs pamats kopienā balstītu sociālo pakalpojumu attīstībai, ja to neizolē kā tikai atsevišķu konceptu, bet skata to kopā ar citiem svarīgiem aspektiem kā līdzdalība, individuālās atšķirības un to respektēšana, nabadzība un resursu problēmas.⁵⁴ Tas nozīmē, ka, plānojot sociālos pakalpojumus, pakalpojuma saturā un darba organizācijā ir jāņem vērā ne tikai tuvināšanās “vidusmēra” tipiskajam dzīves ritmam, bet jārod iespēja vecākiem un (atbilstoši vecumam) bērnam ar funkcionāliem traucējumiem izteikt vēlmes un ietekmēt atbalsta saņemšanu. Skatu punktam nepieciešams būt ne tikai normatīvam, bet transformatīvam, t.i., tādām, kas maina pakalpojumu sniegšanas sistēmu, uzlabo to arī citiem sistēmas dalībniekiem.⁵⁵ Tas nozīmē, ka sociālā pakalpojuma saturam un procesam jābūt tādām, kas spēj pielāgoties ģimenes ekoloģijai un individuālajām vajadzībām.

Nobeidzot teorētisko apskatu par bērnu ar funkcionāliem traucējumiem un viņu ģimeņu vajadzībām, var sniegt šādu kopsavilkumu. Sociālo pakalpojumu attīstība šai mērķa grupai ir jābalsta uz ģimeni centrētā un uz agrīnu intervenci orientētā pieejā, kas nozīmē skatīt bērna vajadzības kontekstā ar sociālo vidi un ģimenes ekoloģiju, kurā bērns dzīvo. Ģimenes konteksts sociālo pakalpojumu attīstīšanā bērniem ar funkcionāliem traucējumiem sola labākus rezultātus gan bērna, gan ģimenes

⁴⁹ Jung, L.A. Identifying Families' Supports and Other Resources. In: McWilliam, R. A. Working with families of young children with special needs. – New York: Guilford, 2010. P.11

⁵⁰ Culham, A., & Nind, M. Deconstructing normalisation: Clearing the way for inclusion. Journal of Intellectual & Developmental Disability. 2003. 28(1), P.65.

⁵¹ Flynn, R. J., & Lemay, R. A. A quarter-century of normalization and social role valorization: Evolution and impact. – Ottawa: University of Ottawa Press, 1999. P.24

⁵² Culham, A., & Nind, M. Deconstructing normalisation: Clearing the way for inclusion. Journal of Intellectual & Developmental Disability. 2003. 28(1), P.66.

⁵³ Flynn, R. J., & Lemay, R. A. A quarter-century of normalization and social role valorization: Evolution and impact. – Ottawa: University of Ottawa Press, 1999. P.17

⁵⁴ Culham, A., & Nind, M. Deconstructing normalisation: Clearing the way for inclusion. Journal of Intellectual & Developmental Disability. 2003. 28(1), 65-78.

⁵⁵ Turpat, P. 73

kopumā labklājībai gan īstermiņā, gan ilgtermiņā. Bez bērna vajadzībām ir jāpievērš uzmanība gan vecāku vajadzībām pēc informācijas, emocionāla atbalsta, "atelpas" iespējām un materiālā atbalsta, gan arī brāļu un māsu vajadzībām pēc vecāku uzmanības, informācijas un atbalsta pasākumiem. Sociālā pakalpojuma dizains jāveido, balstoties uz normalizācijas un iekļaušanas idejām, pēc iespējas ļaujot ģimenei ar bērnu ar funkcionāliem traucējumiem saglabāt "vidusmēra" ģimenes dienas, nedēļas, gada ritmu, veicinot ģimenes iesaistīšanos un līdzdalību vajadzību izvērtēšanā un atbalsta plānošanā. Nozīmīgs izaicinājums ir tāda sociālā pakalpojuma dizaina izveide, kurā noteiktas robežas (finansialās, aprūpes apjoma, darba organizācijas u.c.) tiktu harmonizētas ar mainīgajiem ģimenes apstākļiem un individuālām preferencēm.

Ģimeņu ar bērniem ar funkcionāliem traucējumiem vajadzību izpēte

Saskaņā ar Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas (turpmāk – VDEĀVK) datiem, 2019. gada decembrī Rīgā dzīvoja 2455 bērni ar invaliditāti.⁵⁶ Kā minēts iepriekš, šo bērnu dzīves kvalitāti ietekmē apstākļi, kas saistīti ar īpašo vajadzību apmierināšanu, un tas attiecināms ietekmē ģimeni kā sistēmu kopumā. Savukārt Rīgas sociālā dienesta (turpmāk – RSD) redzeslokā 2019. gadā bija 1245 bērni ar funkcionāliem traucējumiem, sociālā darba pakalpojumus nodrošināja 11 RSD sociālie darbinieki, kuri specializējušies darbā ar ģimenēm, kurās ir bērns ar funkcionāliem traucējumiem, un 299 personas saņēma sociālos pakalpojumus ģimenēm ar/un bērniem ar funkcionāliem traucējumiem.⁵⁷ Rīgas pašvaldība kopā ar sadarbības partneriem dotajai mērķa grupai nodrošina četrus sociālos pakalpojumus – iespēju 45 dienas gadā atstāt bērnu profesionālu uzraudzībā institūcijā, sagatavot un īstenot sociālās rehabilitācijas programmu, saņemt aprūpi mājās un jēgpilni pavadīt laiku dienas aprūpes centrā. Pieejams arī valsts sniegtais atbalsts ģimenēm, kurās aug bērns ar funkcionālajiem traucējumiem – psihologa konsultācijas bērnam, kuram noteikta pirmreizējā invaliditāte, kā arī bērna vecākiem vai to likumiskajiem pārstāvjiem; asistenta pakalpojums pašvaldībā bērniem no 5 līdz 18 gadu vecumam ar invaliditāti, kuriem ir izsniegts VDEĀVK atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību; asistenta pakalpojums izglītības iestādē bērniem no 5 līdz 18 gadu vecumam ar ļoti smagu invaliditāti, kuriem izsniegts VDEĀVK atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību; surdotulka pakalpojumi bērnam ar dzirdes invaliditāti izglītības programmas apguvei un saskarsmes nodrošināšanai; tehniskie palīgīdzekļi; citi pakalpojumi, kuri tiek nodrošināti veselības aprūpes un izglītības sistēmā. Protams, nevar neminēt arī papildu atbalstu, kā, piemēram, bezmaksas veselības aprūpe bērnam ar invaliditāti, bezmaksas starppilsētu sabiedriskais transports bērnam ar invaliditāti un bērnu pavadošai personai, atbrīvojums no transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa, ja apgādībā ir bērns ar invaliditāti,

elektroenerģijas maksas atvieglojumi mājāsaimniecībai, kurā aug bērns ar invaliditāti, kā arī sociālo palīdzību pabalstu un apdrošināšanas pakalpojumu veidā. Tomēr, neskatoties uz pieejamiem pašvaldības un valsts nodrošinātiem pakalpojumiem, gan Rīgas iedzīvotāju, gan profesionāļu un pašvaldības speciālistu vidū pastāvēja **pieņēmums, ka sniegtais atbalsts ģimenēm, kurās aug bērns ar īpašām vajadzībām, nav pietiekams vai neatbilst šo ģimeņu vajadzībām un dzīves kvalitātes nodrošināšanai.**

Šī pieņēmuma pārbaudei **RD Labklājības departaments laika posmā no 2019. gada februāra līdz jūnijam veica pētījumu ar mērķi noskaidrot bērnu ar funkcionālajiem traucējumiem un viņu ģimeņu vajadzības, kā arī izstrādāt sociālā pakalpojuma konceptu**, kas atbilstu bērnu un viņu ģimeņu īpašajām vajadzībām. Vajadzību izvērtējuma pētījums (angļu val. – *needs assessment*) ir viens no lietišķā pētījuma veidiem, kura mērķis ir pamatot risināmās problēmas pastāvēšanu, noskaidrot, vai un kādas vajadzības, kuras būtu jārisina ar sociālā pakalpojuma palīdzību, mērķa grupai pastāv, kā arī formulēt provizorisko risinājumu. Viens no vajadzību izvērtējuma pielietojumiem ir pamatot sākotnējo nepieciešamību pēc pakalpojuma, t.sk. identificējot jau esošos risinājumus, iespējamus pakalpojuma klientus, pakalpojumu saņemšanas barjeras un problēmas nerisināšanas iespējamās sekas.⁵⁸ Parasti šāds pētījums ir aprakstošs, t.i., tāds, kuru primāri interesē pats pētāmais fenomens.⁵⁹

Pētījuma veikšanai tika izvēlēta jauktā pētījumu stratēģija un triangulācijas jauktais pētījumu dizains, proti, tika izmantotas divas dažādas metodoloģijas, lai apstiprinātu un savstarpēji validētu pētījuma atklājumus. Kvalitatīvo un kvantitatīvo datu vākšana notika secīgi, un iegūtie dati tika integrēti rezultātu interpretācijas posmā, transformējot kvalitatīvus datus kvantitatīvajos un otrādi. Šādas pētījuma stratēģijas izvēle paredzēja iegūt datus par bērnu ar funkcionālajiem traucējumiem un viņu ģimeņu vajadzībām gan no tām mērķa grupām, kuras diendienā strādā ar šo vajadzību apmierināšanu, respektīvi, sociālo pakalpojumu sniedzējiem, gan no šo vajadzību nesējiem jeb bērnu ar funkcionāliem traucējumiem vecākiem, turklāt pēdējie tika iedalīti divās grupās – tie, kuri saņem atbalsta pakalpojumus, un tie, kuri tādos nesaņem.

Pētījuma kvalitatīvās izpētes gaitā tika veiktas daļēji strukturētas **intervijas ar ekspertiem**, kuri pārstāvēja sociālo pakalpojumu sniedzējus bērniem ar funkcionāliem traucējumiem un viņu ģimenēm (Invalīdu un viņu draugu apvienība "Apeirons", nodibinājums "Caritas Latvija", Bērnu paliatīvās aprūpes dienests, biedrība "Rīgas pilsētas Rūpju bērns", rehabilitācijas centrs "Mēs esam līdzās", biedrība "Latvijas bērniem ar kustību traucējumiem"), kā arī daļēji strukturētas **intervijas ar vecākiem**, kuri saņem Invalīdu un viņu draugu apvienības «Apeirons» un labdarības organizācijas Ziedot.lv piedāvāto atbalstu «Mīļā auklīte»

⁵⁶ Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas publiskais pārskats 2019. <https://www.vdeavk.gov.lv/lv/publikācijas-un-parskati>

⁵⁷ Rīgas domes Labklājības departamenta GADAGRĀMATA "Sociālā sistēma un veselības aprūpe 2019. gadā", 63. lpp. https://ld.riga.lv/files/Gadagramatas/GG_2019.pdf (skatīts 10.01.2021.)

⁵⁸ Ginsberg, L. H. Social work evaluation: Principles and methods. – Boston: Allyn and Bacon, 2001. P.134-137

⁵⁹ Marlow, C. Research methods for generalist social work. – Belmont, CA: Brooks/Cole, 1998. P.39, 75, 337

bērniem ar smagu invaliditāti. Kvantitatīvās izpētes gaitā ar mērķi dziļāk un vispusīgāk izprast ģimeņu, kurās aug bērns vai bērni ar funkcionāliem traucējumiem, vajadzības pēc atbalsta sadarbībā ar Bērnu īpašās aprūpes un attīstības fondu tika veikta šo **ģimeņu aptauja**. Ņemot vērā Covid-19 pandēmiju un valstī noteikto ārkārtas stāvokli, aptauja tika organizēta elektroniskā veidā ar e-anketēšanas palīdzību. Elektroniskās anketas izsūtīšanā respondentiem tika iesaistītas 26 nevalstiskās organizācijas (turpmāk – NVO), kuras sniedz atbalstu vai sociālos pakalpojumus mērķa grupas ģimenēm, un kopumā aptaujas rezultātā tika iegūts 355 ģimeņu viedoklis, no kurām 139 bija Rīgā dzīvojošas ģimenes ar bērnu ar funkcionāliem traucējumiem.

Pētījuma rezultāti ļauj ieskicēt **ģimeņu, kurās aug bērns ar funkcionāliem traucējumiem, portretu**. Jāpiezīmē, ka tālāk minētie dati nevar tikt uzskatīti par absolūti reprezentatīviem, jo pielietotā e-aptaujas metodoloģija paredzēja pašizlasi, respektīvi, pilnīgu brīvību bērnu ar funkcionāliem traucējumiem ģimeņu locekļiem lēmuma pieņemšanā par dalību aptaujā vai nē. Tādējādi ir pieļaujams pieņēmums, ka aptaujā mazāk piedalījās viena vecāka ģimenes jau tāpat esošās pārslodzes un laika trūkuma dēļ. Tomēr iegūtie dati ļauj papildināt iepriekš analizētās teorētiskās atziņas un raksturo tās vajadzības, kuras pastāv Rīgas ģimenēm ar bērniem ar funkcionāliem traucējumiem.

- Puse vecāku (49%) ir vecumā no 35 līdz 44 gadiem, 26% – 25 līdz 34 gadi, 24% – pārsniedz 45 gadus.
- Vairāk kā pusei vecāku ir augstākā izglītība (61%).
- Vairāk kā 2/3 aptaujāto ģimeņu (71%) bērnu audzina abi vecāki.
- 85% ģimeņu kāds no vecākiem neveic algotu darbu, jo ir jāaprūpē bērns ar funkcionāliem traucējumiem.
- 93% aptaujātajās ģimenēs aug viens bērns ar funkcionāliem traucējumiem, 6% – 2 bērni.
- Pusē no aptaujāto ģimenēm aug divi bērni, no kuriem viens bērns ir ar funkcionāliem traucējumiem.
- 40% bērnu ir sākumskolas vecumā (7–11 gadi), 24% pirmsskolas vecumā (4–6 gadi), 20% vecumā 12–18 gadi, bet 16% ir 0–3 gadu vecumā.
- Vairāk nekā pusei bērnu (62%) ir garīga rakstura traucējumi, mazāk nekā pusei (45%) fiziskās attīstības traucējumi, 37% – sensorie traucējumi, 16% – dzirdes/redzes traucējumi, kas nozīmē, ka vairumā gadījumu vecāki audzina bērnus ar vairākiem funkcionālās attīstības traucējumiem vienlaikus.
- Pusei bērnu (56%) nepieciešama īpaši pielāgota aprūpe, nedaudz mazākam skaitam (45%) nepieciešams emocionāls atbalsts, bet 32% – speciālie palīg līdzekļi, kas nozīmē, ka vairumā gadījumu vecāki audzina bērnus ar vairākām īpašām atbalsta vajadzībām vienlaikus.

Īpaša atbalsta un īpaši pielāgotas aprūpes nepieciešamību uzsver ne tikai vecāki, bet arī pētījuma gaitā intervētie eksperti. Visu ekspertu redzes lokā ir bērni ar funkcionāliem traucējumiem, atšķirīga ir traucējumu amplitūda – no viegliem līdz ļoti smagiem funkcionāliem traucējumiem. Vienojoši ir tas, ka **visiem šiem bērniem ir nepieciešama pastāvīga uzraudzība vai aprūpe**, atšķiras tikai aprūpes intensitāte. Eksperti atzīst, ka ne visiem bērniem, kuriem ir smagi funkcionāli traucējumi, nepieciešama aprūpe mājās. Situācijās, kad bērnam ir iespēja apmeklēt izglītības iestādi, ģimenes sadzīve un funkcionēšana ir relatīvi līdzsvarota – kamēr bērns atrodas izglītības iestādē, vecāki var veikt algotu darbu, veltīt laiku sev, citu bērnu un ģimenes vajadzību apmierināšanai un citām nodarbēm. Tas pats attiecas uz bērniem un jauniešiem, kuri apmeklē dienas aprūpes centrus (turpmāk – DAC). Kā uzsver intervētie speciālisti, ja bērniem un jauniešiem nebūtu iespēja apmeklēt DAC, tad, lai vecāki varētu veikt algotu darbu, būtu nepieciešama aprūpe mājās jeb persona, kas nodrošinātu uzraudzību un sniegtu atbalstu. Daudzos gadījumos eksperti runā par atbilstoši apmācīta asistenta pakalpojumu. Faktiski **bērniem, kuriem veselības stāvoklis pieļauj apmeklēt izglītības iestādes, ir nepieciešams adekvāts asistenta pakalpojums**, proti, profesionālis, kurš bērnu pavada uz izglītības, rehabilitācijas iestādēm un kopā ar bērnu sagaida pārnākam vecākus no darba. Jāvērš uzmanība, ka arī profesionālās prasības asistentiem būs dažādas: atšķirsies prasības asistentam bērniem ar kustību traucējumiem no asistenta bērnam ar autiskā spektra traucējumiem.

Otra grupa bērnu, kuriem **nepieciešama aprūpe mājās**, ir bērni ar smagiem multipliem funkcionāliem traucējumiem. Lai arī viennozīmīgi to nevar nodalīt, nereti tie ir bērni, kuri atrodas paliatīvajā aprūpē. Saskaņā ar ekspertu teikto Rīgā 2020. gada sākumā paliatīvo aprūpi saņēma aptuveni 200 bērni. Visiem šiem bērniem ir nepieciešama aprūpe mājās, un reti kurā ģimenē var atļauties strādāt abi vecāki.

Eksperti uzsver, ka, nesaņemot atbalsta pakalpojumu ikdienā – aprūpe mājās vai asistents –, **vecākiem rodas izmaiņas psihoemocionālajā stāvoklī**. Mainās arī vecāku socializācijas iespējas, nereti draugi un tuvinieki taktiski novēršas, kā arī vecākiem nav iespēju piedalīties sabiedriskās aktivitātēs. Ģimenes ir pakļautas iziršanas riskam pārlietu lielās emocionālās spriedzes dēļ, kā arī vecākiem nav iespēju pašrealizēties, tai skaitā iegūt izglītību vai strādāt algotu darbu. Pēc ekspertu teiktā 80% ģimeņu, kurās ir bērni ar funkcionāliem traucējumiem, izirst. Vienmēr bērni paliek kopā ar māti, tēvi veido citas ģimenes. Šajos gadījumos eksperti runā par vainas apziņu, ko izjūt māte par slimo bērnu. Adekvāts un profesionāls atbalsta pakalpojums, kurš būtu piešķirams sākot jau no bērna diagnozes noteikšanas, daudzos gadījumos, iespējams, novērstu ģimeņu iziršanu. Jāņem vērā arī tāds aspekts, ka tās NVO, kuras sniedz atbalstu ģimenēm ar bērniem un kuru mērķauditorija ir bērni ar funkcionāliem traucējumiem, nereti organizē atbalsta grupas vecākiem, bet daudzi vecāki tās nevar apmeklēt, jo nav atbalsta personas bērna pieskatīšanai grupu nodarbību laikā. Tiek veidotas dažādas atbalsta un izglītojošās grupas, vecākiem tiek piedāvāti psihologa un citi atbalsta pakalpojumi, kuri faktiski ir nepieciešami, bet rezultātā to apmeklējums ir zems vai vispār netiek izmantots tieši tā paša

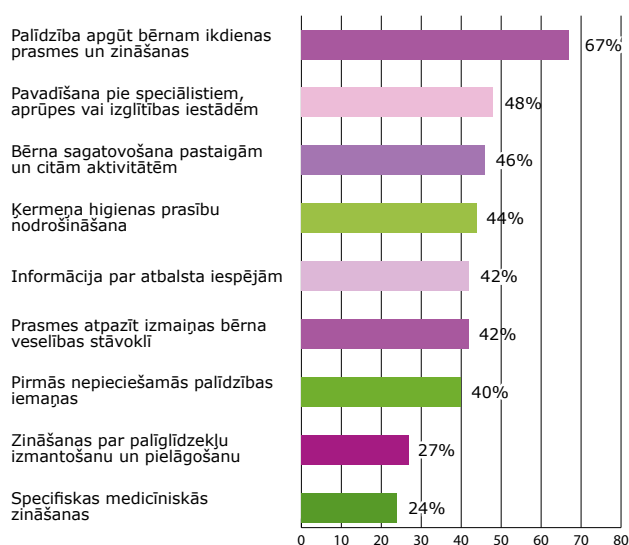
iemesla dēļ – nav pieejama profesionāla atbalsta persona, kura uzraudzītu bērnu vecāku prombūtnes laikā.

Adekvāts atbalsta pakalpojums veicinātu arī vecāku nodarbinātību, kas vērtējama gan kā iespēja rūpēties par savu finansiālo drošību, gan kā vecāku pašrealizācijas un socializēšanās iespēja. Īpaši nozīmīgi tas ir ģimenēs, kurās aug vairāki bērni. Kā atzīst eksperti, viņu redzeslokā **ir tikai neliels skaits vecāku, kuri nevēlas veikt algotu darbu**, līdztekus audzinot bērnu ar funkcionāliem traucējumiem. Tomēr ir jāatzīst, ka vecāku dalību darba tirgū pamatā nosaka bērna veselības stāvoklis un funkcionalitāte. Saņemot atbilstošu individuālu atbalstu (asistents, aprūpe mājās, pavadonis u.c.), vecāki izmantotu iespēju iesaistīties darba tirgū. Savukārt pētījuma rezultāti liecina, ka vecākiem, kuri atbalsta trūkuma dēļ ilgstoši vai nekad nav strādājuši, iesaistīšanās darba tirgū, nesaņemot psihoemocionālu atbalstu un izglītošanās iespējas, praktiski nav iespējama.

Kā ļoti būtiska grupa, kas izjūt nozīmīgu spriedzi, ir bērna ar funkcionāliem traucējumiem brāļi un māsas. Kā uzsvēr eksperti, **brāļi un māsas uz bērnu ar funkcionāliem traucējumiem fona bieži tiek psihoemocionāli apdalīti**, jo īpaši tad, ja māte bērnus audzina viena. Šis aspekts īpaši aktualizējas laikā, kad Covid-19 pandēmijas dēļ ir slēgtas skolas, interešu izglītība, un nav iespēju viesoties pie draugiem. Šādā situācijā ģimenes locekļiem (brāļiem, māsām) nav pieejams atelpas brīdis un nav iespēju būt ārpus slimā brāļa vai māsas enerģētiskās telpas. Saskaņā ar ekspertu novērojumiem **ģimenēs, kurās aug vairāki bērni un kurām ir pieejams atbalsta pakalpojums, galvenie ieguvēji ir bērna ar funkcionāliem traucējumiem brāļi un māsas**.

Mīnētais saskan arī ar anketēto vecāku viedokļiem par to, kādu atbalstu viņi sagaida no atbalsta personas.

Kādu atbalstu sagaida no atbalsta personas

1. att. Vecāku aptaujā sniegtās atbildes par nepieciešamo atbalstu

Kā redzams 1. attēlā, liels skaits vecāku – 67% – atzīmē nepieciešamību pēc atbalsta dažādu sadzīves un ikdienas prasmju apguvē bērnam, kas izkristalizējas kā jautājuma pirmā aktualitāte. Nākamā būtiskā grupa, kas saņem salīdzinoši līdzīgu atbilžu skaitu amplitūdā no 40 līdz 48%, skar bērna aprūpi: pavadīšanas funkcijas, sagatavošana pastaigām un aktivitātēm, higiēnas nodrošināšana, izmaiņu atpazīšana bērna veselība stāvoklī, pirmās palīdzības sniegšana un spēja sniegt informāciju par jautājumiem, kas skar bērnu ar īpašām vajadzībām. Kā trešā grupa pēc nozīmīguma ierindojas “Specifiskas medicīniskās zināšanas” – 24% atbilžu, un “Zināšanas par palīg līdzekļu izmantošanu un pielāgošanu” – 27%. Varam secināt, ka pēc svarīguma izkristalizējas trīs vecāku ekspektāciju grupas:

1. prasmju attīstīšana;
2. sociālā aprūpe – fiziskā aprūpe, emocionālā aprūpe, pavadona funkcijas, drošība, informācija;
3. medicīniskā aprūpe – specifiskas zināšanas un prasmes medicīnisko palīg līdzekļu izmantošanā; veselības stāvokļa krīžu atpazīšana un pirmās palīdzības sniegšana.

Ņemot vērā nepieciešamā un sagaidāmā atbalsta daudzpusīgumu, gan vecāki, gan eksperti uzsvēr **nepieciešamību pēc atbalsta sniedzēja specifiskām zināšanām un prasmēm**. Eksperti uzskata, ka atbalsta personas profesionālajai izglītībai (noteiktai formālai kvalifikācijai) nav būtiskas nozīmes. Svarīga ir **fiziskā izturība**, jo tas ir smags fizisks darbs, **emocionālā noturība**, jo šāds pakalpojums ietver ne tikai bērna ar funkcionāliem traucējumiem fizisku un emocionālu aprūpi, bet arī intensīvu emocionālu vecāku atbalstu, un specifiskas zināšanas. Intervijās atklājas divi virzieni, kas iespēju robežās, veidojot pakalpojumu, būtiski uzlabotu tā kvalitāti. Bērniem ar autiskā spektra traucējumiem vai garīga rakstura traucējumiem būtu vēlama atbalsta persona ar pedagoģiskām zināšanām, savukārt atbalsta personai bērniem ar kustību traucējumiem un īpašās kopšanas vajadzībām būtu vēlamas medicīniskās zināšanas. Pamatā atbalsta personai ir nepieciešamas zināšanas pirmās palīdzības sniegšanā, jābūt attīstītām komunikācijas prasmēm, kā arī jāapgūst specifiskas, ar aprūpi saistītās jomas.

Vajadzību izpētes pētījuma secinājumi

Apkopojot pētījumā iegūtos rezultātus, var izdarīt šādus secinājumus.

- Vecāki, kuri audzina bērnus ar funkcionāliem traucējumiem, **visbiežāk audzina bērnus ar vairākiem, smagiem, multipliem funkcionāliem traucējumiem**.
- Bērniem ar smagiem funkcionāliem traucējumiem nepieciešama diennakts uzraudzība un aprūpe, **kas ģimenei rada augstu emocionālo un fizisko risku būt pakļautiem pārmērīgai psiholoģiskai spriedzei, motivācijas zudumam un depresijas riskam**.
- Saņemot **regulāru atbalsta pakalpojumu**, provizoriski

mazinās vecāku emocionālā spriedze un uzlabojas fiziskā labsajūta, stiprinās vecāku, brāļu un māsu savstarpējās attiecības, kā arī kopumā tiek paaugstināta ģimenes kapacitāte. **Nesaņemot atbalsta pakalpojumu, ģimenes pakļautas iziršanas riskam** pārlieku lielās emocionālās spriedzes dēļ.

- **Ģimenes**, kurās aug bērni ar smagiem funkcionāliem traucējumiem, neatbilstošu pakalpojumu vai to trūkuma dēļ **ar izteiktām grūtībām saskaras pirms un pēc bērna pamata izglītības apguves vecuma.**
- Vecāki iespēju robežās izvēlētos **jebkuru atbalsta formu** (DAC, aukle, aprūpe mājās), lai varētu atgriezties un iesaistīties darba tirgū.
- Nepieciešama **sistēmiska, vienota profesionāļu sadarbība viena pakalpojuma ietvaros**, sākot ar diagnosticēšanu un saņemot rehabilitācijas pakalpojumus.
- Ģimenēm, kurās aug bērni ar funkcionāliem traucējumiem, nepieciešams **individuāls atbalsts**. Atbalsta forma (aukle, asistents, aprūpe mājās, pavadonis, DAC), pakalpojuma un atbalsta **intensitāte atkarīga no bērna un ģimenes funkcionalitātes.**
- **Izglītojot atbalsta personas**, nepieciešams dot zināšanas pirmās palīdzības sniegšanā, jāattīsta komunikācijas prasmes un jāapgūst specifiskas, ar aprūpi saistītās jomas. Ņemot vērā, ka ģimeņu situācijas, kā arī slimā bērna īpatnības un vajadzības ir kardināli atšķirīgas, nepieciešamās prasmes bērna aprūpē vēlams apgūt vai nostiprināt ģimenē ar vecāku palīdzību.
- Ņemot vērā, ka ģimenes, kurās aug bērni ar funkcionāliem traucējumiem, sistemātiski saskaras ar paaugstinātu emocionālo spriedzi, nozīmīgi sniegt psiholoģisku atbalstu tiem **brāļiem un māsām**, kuri dzīvo kopā ar bērnu ar funkcionāliem traucējumiem.
- Adevkāts atbalsta pakalpojums **veicinātu vecāku nodarbinātību**, kas vērtējams gan kā iespēja vecākiem pildīt savas sociālās lomas, gan kā iespēja rūpēties par savu finansiālo drošību.
- Ģimenēs, kurās aug vairāki bērni, **galvenie ieguvēji**, ja ir pieejams atbalsta pakalpojums, ir **bērna ar funkcionāliem traucējumiem brāļi un māsas.**
- Nepieciešama un ieteicama **vienkopus atrodama informācija** saistībā ar bērnam nepieciešamiem pakalpojumiem, rehabilitācijas un izglītības iespējām un citiem ar bērna labklājību saistītiem jautājumiem.

Pētījuma rezultātu praktiskais pielietojums

Saskaņā ar pētījuma mērķi iegūtie rezultāti tika izmantoti, lai izstrādātu konceptu jaunam sociālajam pakalpojumam, kurš atbilstu bērnu un viņu ģimeņu īpašajām vajadzībām. Šeit jāpaskaidro, ka kopš 2017. gada RD Labklājības departaments jauna sociālā pakalpojuma izveidei lieto

Sociālā pakalpojuma apraksta matricu, kura sastāv no divām daļām – Koncepta daļas un Satura (uzdevumi, aktivitātes, process) daļas. Koncepta daļa apraksta tādas jomas kā sociālā pakalpojuma risināmās problēmas definējums un problēmas pazīmes, pakalpojuma mērķa grupas un klientu raksturojums, vajadzības, uz kuru apmierināšanu ir vērsti pakalpojums, klientu atlases process, pakalpojuma mērķi un to raksturojums, un pakalpojuma teorētiskais pamats. Savukārt matricas Satura daļa definē pakalpojuma specifiskos mērķus, pakalpojuma īstenošanas aktivitātes, t.sk. klienta rīcības un pienākumus, sasniedzamos rezultātus, pakalpojuma novērtēšanas un laika plānu.

Pētījuma gaitā iegūtā informācija ļāva definēt vairākas **problēmu jomas, kuras ir jāadresē jaunajam atbalsta pakalpojumam** ģimenēm ar bērniem ar funkcionāliem traucējumiem, proti:

1. grūtības nodrošināt bērna vajadzības vecāku prombūtnē (fizioloģiskās vajadzības, sadzīves prasmes, drošība);
2. grūtības nodrošināt izglītības iestāžu apmeklēšanu un atbalstu tajā;
3. grūtības veikt algotu darbu un gūt finansiālu drošību;
4. grūtības attīstīt profesionālo izaugsmi un pašaplicināšanos;
5. grūtības nodrošināt nedalītu uzmanību citiem bērniem, dzīvesbiedram un laiku personiskām vajadzībām;
6. vecāku un citu ģimenes locekļu informētība un zināšanas par jautājumiem, kas saistīti ar bērna labklājību – informācija par pakalpojumiem, aprūpes iespējām, izglītības iespējām, ārstēšanās iespējām u.c.;
7. grūtības rast un nodrošināt socializācijas un komunikācijas iespējas.

Sekojojot klasiskai teorētiskai un praksē plaši lietotai atziņai, ka sociālās problēmas ir universālas, respektīvi, tās ir attiecināmas uz daudzām mērķa grupām, bet tieši vajadzības šīs problēmas padara specifiskas konkrētai mērķa grupai, jaunā sociālā pakalpojuma koncepta izstrādē īpaša uzmanība tika veltīta vajadzību definējumam un strukturējumam. Lai to varētu izdarīt, tika **definētas atbalsta pakalpojuma mērķa grupas:**

1. ģimenes, kurās aug bērni ar funkcionāliem traucējumiem;
2. ģimenes, kurās aug bērni ar VDEĀK noteiktu invaliditāti;
3. ģimenes, kurās aug bērni ar VDEĀK noteiktu invaliditāti un atzinumu par īpašās kopšanas nepieciešamību.

Pētījuma gaitā gūtās atziņas ļāva šīs mērķa grupas padarīt specifiskākas:

1. Ģimenes ar bērniem līdz 3 gadu vecumam:
- ja bērnu audzina viens vecāks,

- ja bērnam nepieciešama 24/7 uzraudzība,
 - ja pēc bērna kopšanas atvaļinājuma vecākiem, kuri audzina bērnu, nav iespējams apvienot algota darba veikšanu ar bērna aprūpi.
2. Ģimenes ar bērniem no 3 līdz 7 gadu vecumam (dalās 2 grupās atkarībā no tā, vai bērns apmeklē vai neapmeklē pirmsskolas izglītības iestādi (turpmāk – PII):
- ja bērnu audzina viens vecāks,
 - ja bērnam nepieciešama 24/7 uzraudzība,
 - ja bērnam funkcionālo traucējumu dēļ nav iespējams apmeklēt PII,
 - ja vietu trūkuma dēļ vai bērna vecuma dēļ (pamatoti apstākļi) nav pieejama PII,
 - ja vecākiem, kuri audzina bērnu, nav iespējams apvienot algotu darbu ar bērna aprūpi.
3. Ģimenes ar bērniem no 7 līdz 18 gadu vecumam vai līdz pamata/vispārējās izglītības iegūšanai (dalās 2 grupās atkarībā no tā, vai bērns apmeklē vai neapmeklē izglītības iestādi):
- ja bērnu audzina viens vecāks,
 - ja bērnam nepieciešama 24/7 uzraudzība,
 - ja bērnam funkcionālo traucējumu dēļ nav iespējams apmeklēt pamata/vispārējo izglītības iestādi,
 - ja vecākiem, kuri audzina bērnu, nav iespējams apvienot algotu darbu ar bērna aprūpi.

Attiecīgi katrai mērķa grupai tika definētas vajadzības, uz kuru apmierināšanu jāorientē **jaunā Atbalsta pakalpojuma**⁶⁰ **aktivitātes**, turklāt katrā mērķa grupā nodalītas bērnu ar funkcionāliem traucējumiem, viņu vecāku (ieskaitot audžuvecākus, aizbildņus un adoptētājus, ja attiecināms), brāļu un māsu vajadzības. Tā, piemēram, ģimenes ar bērniem 3–7 gadu vecumā, kur bērni neapmeklē pirmsskolas izglītības iestādi, identificētās vajadzības klasificētas šādi:

Bērns ar funkcionāliem traucējumiem	Fizioloģiskās vajadzības Drošība Sadzīves prasmju apguve Socializēšanās
--	--

Vecāki (ieskaitot audžuvecākus, aizbildņus un adoptētājus, ja attiecināms)	Informācija par jautājumiem, kas saistīti ar bērna labklājību Psihoemocionāls atbalsts Fizisks atbalsts Laiks personiskajām vajadzībām un atpūtai Laiks citiem ģimenes locekļiem Palīdzība krīzes situācijās Darbs Profesionālās prasmes un zināšanas Socializēšanās
Brāļi un māsas	Psihoemocionāls atbalsts Nedalīta vecāku uzmanība

Savukārt, lai būtu nepārprotami skaidrs, kas jāsaprot ar katru no nosauktajām vajadzībām, tās ir papildus “atšifrētas” jeb paskaidrotas, piemēram:

Fizioloģiskās vajadzības – higiēniskā aprūpe, uzturs, miegs, atpūta, kustības, elpošana, izvade, komforts u.c.

Sadzīves prasmju apguve – podiņa lietošana, karotes lietošana, roku mazgāšana, sviestmaizes pagatavošana u.c.

Drošība – pārvietojoties uz izglītības iestādi un no tās, apmeklējot ārstus un rehabilitāciju, pēc skolas sagaidot pārnākam vecākus, pieskatot bērnu vecāku prombūtnes laikā u.c.

Socializēšanās:

- bērniem – pastaigas, sarunas, kultūras pasākumu apmeklēšana u.c.,
- vecākiem – darbs, tikšanās ar draugiem, kultūras pasākumu apmeklēšana, iepirkšanās u.c.

Šāda pieeja jaunā atbalsta pakalpojuma koncepta izstrādē ļāva ļoti precīzi nodefinēt pakalpojuma vispārīgos un specifiskos mērķus, kā arī noteikt pakalpojuma īstenošanā sasniedzamos rezultātus. Ja **Atbalsta pakalpojuma vispārīgais mērķis** ir *Radīt ģimenes sociālajai funkcionēšanai labvēlīgus apstākļus ģimenēm, kurās aug bērns ar funkcionāliem traucējumiem*, tad šī pakalpojuma **specifiskie mērķi** ir:

- Mazināt/novērst fiziskā un garīgā izsīkuma stāvokli vecākiem, īpaši, ja bērnu audzina viens vecāks.
- Nodrošināt nepārtrauktu, sistemātisku un pilnvērtīgu bērna ar funkcionāliem traucējumiem aprūpi, izglītību, rehabilitāciju un socializāciju.
- Harmonizēt, līdzsvarot ģimenes locekļu savstarpējās attiecības.
- Stiprināt ģimenes finansiālo kapacitāti, vecākiem iesaistoties darba tirgū.

Saprotams, ka minēto specifisko mērķu sasniegšanai ir nepieciešamas specifiskas aktivitātes, kuras veido Atbalsta

⁶⁰ Šobrīd pētījuma autoru un jaunā pakalpojuma apraksta izstrādātāji vēl nav pilnīgi pārliecināti, kā labāk nosaukt jauno pakalpojumu, tāpēc tas tiek saukts vienkārši par Atbalsta pakalpojumu.

pakalpojuma saturu. Lai šādu aktivitāšu un pakalpojuma saturs atbilstu gan potenciālo sociālo pakalpojumu sniedzēju iespējām, gan pakalpojumu saņēmēju gaidām, 2020. gada septembrī un oktobrī RD Labklājības departaments uzaicināja Rīgas sociālā dienesta darbiniekus, esošos sociālo pakalpojumu sniedzējus, kā arī to ģimeņu locekļus, kurās aug bērni ar funkcionāliem traucējumiem, uz vairākkārtējām diskusijām un darba sanāksmēm. Šī kopīgā darba rezultātā izkristalizējās jau konkrētas **Atbalsta pakalpojuma pilotprojekta administratīvās aprises**, proti,

- pakalpojuma saņēmēji būs ģimenes ar bērniem ar funkcionāliem traucējumiem vecumā no 1,5 gadiem līdz 4 gadiem,
- pakalpojuma piešķiršanai nav nepieciešama ne invaliditāte, ne VDEĀVK atzinums par īpašo kopšanu,
- piešķiršana balstās uz individuālu bērna sociālās funkcionēšanas izvērtējumu un ģimenes vajadzībām,
- pakalpojums tiek piešķirts līdz 1 gadam un līdz 40 stundām nedēļā,
- pakalpojuma sniedzējs nevar būt kāds no vecākiem, bet gan īpaši apmācīts darbinieks.

Kopīga darba rezultātā tika izstrādātas pakalpojuma groza aktivitātes apjomā līdz 40 stundām nedēļā. Šajā apjomā ietilpst aktivitātes gan vecākiem, gan bērnam, gan citiem ģimenes locekļiem. Piemēram:

Bērnam šis grozs paredz tādas aktivitātes kā

- bērna fizioloģisko vajadzību nodrošināšana un uzraudzība (līdz 16h),
- pašaprūpes prasmju uzturēšana un attīstība (līdz 7h),
- sociālo prasmju attīstīšana (līdz 10h),
- bērna pavadīšana uz institūciju un no tās, un atbalsts tajā (līdz 20h),
- saturīga brīvā laika pavadīšana (līdz 14h).

Vecākiem –

- fiziska atpūta (līdz 6h),
- socializēšanās iespējas un funkcionēšana sabiedrībā (līdz 12h),
- dalība citu ģimenē esošo bērnu audzināšanā un aprūpē (līdz 12h),
- nodarbinātības vajadzības un iespēju apzināšana (līdz 4h),

- nodarbinātību veicinošo aktivitāšu īstenošana (līdz 4h).

Brāļiem un māsām –

- ģimenes (brāļi un māsas) attiecību harmonizācija – saiknes veidošana un uzturēšana (līdz 14h),
- informatīvu, izglītojošu un terapeitisku atbalsta pasākumu apmeklēšana (līdz 4h);
- pašpalīdzības un atbalsta grupas (līdz 4h).

Šāds pakalpojuma groza modelis ļauj izvērtēt katru ģimeni individuāli un atbilstoši konkrētās ģimenes situācijai noteikt tādu pakalpojuma aktivitāšu apjomu, kurš vislabāk atbilst gan šīs ģimenes bērnam, gan vecākiem, gan bērna brāļiem un māsām. Turklāt tas dod iespēju mainīt pakalpojuma atsevišķu aktivitāšu apjomu atbilstoši izmaiņām ģimenes situācijā un vajadzību dinamikai.

Jāpiebilst, ka darbs pie pakalpojuma satura vēl turpināsies un minētās aktivitātes un to apjoms jāuztver kā indikatīvs, jo RD Labklājības departaments ir ieplānojis 2021. gadā īstenot jaunā Atbalsta pakalpojuma ģimenēm ar bērnu ar funkcionāliem traucējumiem pilotprojektu. Pētījuma rezultāti un jaunā pakalpojuma koncepts 2020. gada 28. oktobrī tika prezentēti Rīgas domes Sociālo jautājumu komitejas deputātiem (sēde Nr. 3) un guva deputātu atzinību un atbalstu iekļaušanai 2021. gada Rīgas pašvaldības budžeta projektā. Raksta publicēšanas brīdī Rīgas pašvaldības budžets 2021. gadam ir pieņemts un jaunā Atbalsta pakalpojuma pilotēšanai ir paredzēti 272000 eiro, kas ļaus to nodrošināt vismaz 20 ģimenēm. Tas nozīmē, ka jau 2022. gada sākumā varēs spriest par pakalpojuma rezultātiem, ar kuriem žurnāla lasītāji, visdrīzāk, tiks iepazīstināti.

Noslēdzot rakstu par jauna Atbalsta pakalpojuma izstrādes gaitu, jāpiezīmē, ka RD Labklājības departaments jau ilgstoši izmanto komunikatīvās stratēģijas esošo pakalpojumu pilnveidei vai jaunu pakalpojumu izveidošanai un regulāri sadarbojas gan ar pakalpojumu sniedzējiem, gan pakalpojumu saņēmējiem, lai iegūtu atgriezenisko saiti par iespējām uzlabot vai nepieciešamību izveidot sociālu pakalpojumu. Departaments savā darbībā balstās uz pārbaudītām un arī inovatīvām teorētiskajām atziņām, veicot pētījumus un attīstot uz pierādījumiem balstītu sociālā darba praksi. Tomēr jāuzsver, ka šajā rakstā aprakstītais Atbalsta pakalpojuma izveides process ir pirmais mēģinājums Rīgas pašvaldībā jauna pakalpojuma modeļa izstrādi balstīt ne tikai uz teorētiskām atziņām un empīriskā pētījuma rezultātiem, bet pakalpojuma satura izstrādē iesaistīt vienlaicīgi gan pakalpojuma potenciālos sniedzējus, gan saņēmējus, gan administrētājus. Domājams, ka šāds jaunu sociālo pakalpojumu attīstības veids Rīgā tuvākajā laikā būs pastāvīga prakse.

Izmantotā literatūra

1. **Batshaw, M. L., Roizen, N. J., & Pellegrino, L.** Children with disabilities. – Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing, 2019.
2. **Burke, P.** Disability and impairment: Working with children and families. – London: Jessica Kingsley, 2008.
3. **Culham, A., & Nind, M.** Deconstructing normalisation: Clearing the way for inclusion. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*. 2003. 28(1): P.65–78. doi:10.1080/1366825031000086902
4. **Emersons, E.** Kas ir normalizācija? – Rīga : Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība", 2001. 63 lpp.
5. **Flynn, R. J., & Lemay, R. A.** A quarter-century of normalization and social role valorization: Evolution and impact. – Ottawa: University of Ottawa Press, 1999. P. 571
6. **Ginsberg, L. H.** Social work evaluation: Principles and methods. – Boston: Allyn and Bacon, 2001. P.308
7. **Groark, C. J.** Early childhood intervention: Shaping the future for children with special needs and their families. – Santa Barbara, CA: Praeger, 2011. P.922
8. **Holosko, M. J., Dulmus, C. N., & Sowers, K. M.** Social work practice with individuals and families evidence-informed assessments and interventions. – Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2013. P.338
9. **Jung, L.A.** Identifying Families' Supports and Other Resources. In: McWilliam, R. A. Working with families of young children with special needs. – New York: Guilford, 2010. P.9–26
10. **Marlow, C.** Research methods for generalist social work. – Belmont, CA: Brooks/Cole, 1998. P.353
11. **Mittler, P.** The concept of normalisation as a principle of educational theory and practice. *International Journal of Rehabilitation Research*. 1988. 11(3), 261–268. doi:10.1097/00004356-198809000-00006

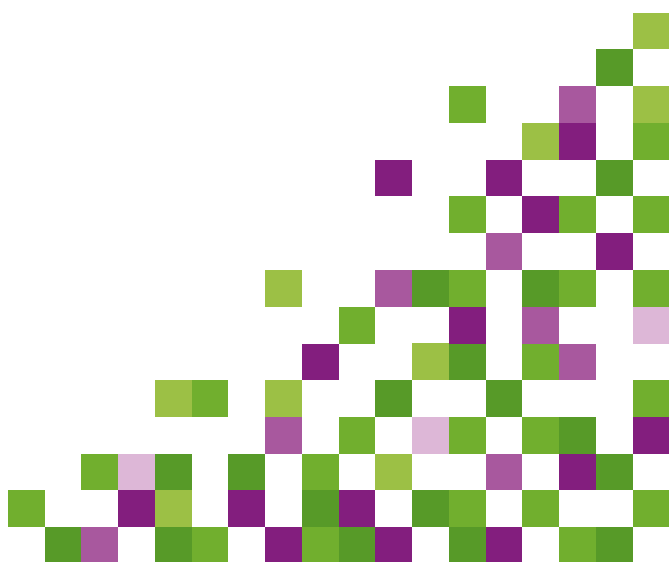
12. **O'Loughlin, M., & O'Loughlin, S.** Social work with children and families. – London: Learning Matters, an imprint of SAGE Publications, 2016.

13. **Warner, H.** Meeting the needs of children with disabilities: Families and professionals facing the challenge together. – London: Routledge, 2006.

14. **Webb, N. B.** Social work practice with children. – New York, NY: The Guilford Press, 2019.

Interneta resursi

1. Veselības un darbības ekspertīzes ārstu valsts komisijas publiskais pārskats 2019. Pieejams: <https://www.vdeavk.gov.lv/lv/publikacijas-un-parskati>
2. Rīgas domes Labklājības departamenta GADAGRĀMATA "Sociālā sistēma un veselības aprūpe 2019. gadā". Pieejams: https://ld.riga.lv/files/Gadagramatas/GG_2019.pdf

Pakalpojumu individualizācija

Māris Grāvis

biedrības "Rīgas pilsētas "Rūpju bērns"" valdes priekšsēdētājs

Šis raksts būs kā autora pārdomas par aktualitātēm sociālo pakalpojumu attīstībā un virzību uz iespējami individualizētākiem sociālajiem pakalpojumiem, kuros klienta vajadzības un vēlmes būs tikpat svarīgas kā ekonomiskais pamatojums.

Vēsturiski tādu pakalpojumu izveidi, kuros pakalpojumu vienlaicīgi saņem daudz klientu, sekmēji pasaules kari. Pēc kara to cilvēku skaits, kam nepieciešama aprūpe, pārsniedza ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitu, un galvenais vadmotīvs – ar iespējami mazākiem cilvēkresursiem nodrošināt pakalpojumu pēc iespējas lielākam klientu skaitam. Savukārt pēdējās desmitgadēs vadošais motīvs – datu tabulā savāditi ieraksti apliecina, ka, nodrošinot pakalpojumu vienlaicīgi lielākam skaitam pakalpojumu saņēmēju, izmaksas uz vienu vienību samazinās. Citiem vārdiem sakot – jo lielāks pakalpojums, jo ekonomiski racionālāks. Tieši balstoties ekonomiskā izdevīgumā, bieži vien pēdējās desmitgadēs ir saglabājušies pakalpojumi, kuros pakalpojumu saņēmēju skaits joprojām mērāms simtos. To papildus veicina jau esošā infrastruktūra.

Uzlabojoties vispārējai ekonomiskajai situācijai un palielinoties vidējam dzīves ilgumam, aizvien biežāk indivīdi un sabiedrība uzdod jautājumu – vai esošie sociālie pakalpojumi nodrošina apmierinošu kvalitāti, vai tie nodrošina tādu dzīves kvalitāti, kādu mēs vēlētos nodrošināt sev vai sev tuvajiem? Un arvien biežāk atbilde ir – NĒ.

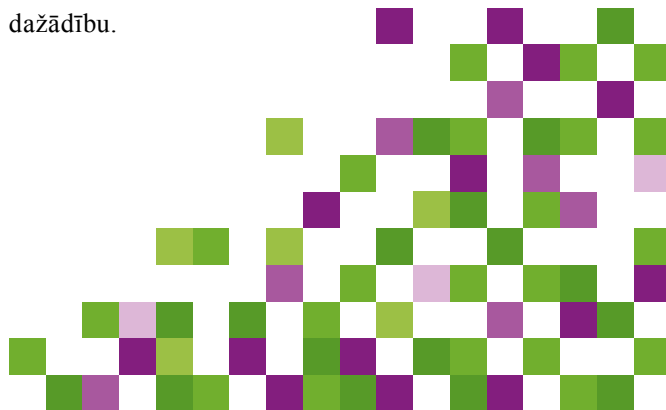
Ko darīt? Pasaules un Latvijas pieredze liecina, ka risinājums ir pakalpojumu dažādošana, kur vienādiem standartiem vairs nav vietas. Pasaules prakse liecina, ka iespēju nodrošināt pakalpojumus ir tik daudz, cik atļauj fantāzija un cilvēku vēlmes. Piemēram, Amerikas Savienotajās Valstīs tiek nodrošināts senioru aprūpes kruīza kuģis, kurš veselu gadu ceļo caur dažādām pasaules valstīm un paralēli nodrošina ilgstošu aprūpi senioriem. Izklusās kārdinoši. Šāds pakalpojums jums šodien izmaksās 213 ASV dolārus dienā.¹ Arī Latvijā tiek meklēti risinājumi un piedāvāti pakalpojumi, kas virzās uz iespējami individualizētāku atbalsta sniegšanu. Kā piemēru senioru aprūpē var minēt Lielās Ģimenes mājas² pakalpojumus, kas nodrošina iespēju dzīvot privātmājas izmēra ēkā un saņemt ilgstošu aprūpi, kā arī "Samariešu atbalsts mājās" pakalpojums³, kas sniedz iespēju personai dzīvot pilnvērtīgu dzīvi ierastajā vidē – savās mājās, pat ja personas dzīves vieta ir attālāks reģions.

Savukārt personām ar garīga rakstura traucējumiem (turpmāk – GRT) mūsu biedrība sadarbībā ar Rīgas pašvaldību jau kopš 2018. gada ir uzsākusi nodrošināt individuālās sociālās rehabilitācijas programmas īstenošanas pakalpojumu dzīvesvietā. Sociālās rehabilitācijas programmas tiek īstenotas saskaņā ar individuālo sociālās rehabilitācijas plānu, kurā atbilstoši sociālajai situācijai ietver ārstēšanas, medicīniskos, sociālā darba, sociālās rehabilitācijas, aprūpes un citus atbalsta pasākumus, kas vērsti uz personas funkcionēšanas spēju saglabāšanu vai uzlabošanu, iekļaušanos sabiedrībā, kā arī personas un tās ģimenes locekļu izglītošanu un atbalstīšanu.⁴ Mūsu biedrības sniegtās programmas ietvaros 9 personas ar GRT saņem pakalpojumu biedrības īrētos vienistabas dzīvokļos, kur papildus sociāla darbinieka un ģimenes asistenta atbalstam katrai personai tiek sniegts tāds speciālistu, nodarbinātības vai finansiālais atbalsts, kāds nepieciešams tieši konkrētajam cilvēkam. Mūsu pieredze liecina, ka izmaksas par šāda pakalpojuma nodrošināšanu ir pielīdzināmas grupu dzīvokļu pakalpojumu izmaksām, bet nodrošinātais pakalpojums daudz lielākā mērā nodrošina personas iekļaušanos sabiedrībā un sekmē personas patstāvību. Manuprāt, it īpaši pašvaldībās, kurās noteiktu mērķa grupu personu skaits ir neliels, šādu programmu īstenošana var kļūt piemērots risinājums.

Sociālā darba profesija ir viena no retajām profesijām, ko speciālisti atzīst kā profesiju, kas saglabāsies arī ilgtermiņā un ko automatizācija, robotizācija un modernizācija nespēs pilnībā aizstāt. Bet vienlaicīgi tiek prognozēts, ka tradicionālos pakalpojumus aizstās moderni un individuāli pakalpojumi, kas kopā ar modernām tehnoloģijām spēs nodrošināt personas patstāvību un pašnoteikšanos. Aicinu būt radošiem un izkāpt no Excel un citām tabulām, lai sāktu plānot pakalpojumus, kas spēj nodrošināt pakalpojumu

⁴ Rīgas pilsētas pašvaldības sniegto sociālo... - Latvijas Vēstnesis (vestnesis.lv)

dažādību.

¹ How to Retire on a Cruise Ship (thebalance.com)

² Residence Senior Babite (senior-babite.eu)

³ Aprūpe mājās novados | Samarieši (samariesi.lv)

Supervīzija online – bubulis vai iespēja?

Rita Goldmane, Mg. soc. darbā

LSA sertificēta supervizore, Latvijas sociālo darbinieku biedrības biedre

Raksta mērķis ir apkopot 2020. gadā gūto supervizora pieredzi, apgūstot un nodrošinot attālināto supervīziju vairāk kā 120 stundu apjomā vairāk kā 11 organizācijām. Rakstā iekļauti kvalitatīva pētījuma (aptaujas) rezultāti, kuri atspoguļo respondentu, attālinātā supervīzijas pakalpojuma saņēmēju – sociālā darba speciālistu – viedokļus par attālinātās supervīzijas lietderību, par viņu motivāciju izmantot attālinātā pakalpojuma saņemšanu salīdzinājumā ar klātienē supervīzijām. Apkopoti dažādi faktori, kas ietekmē supervīzijas dalībnieku attieksmi un motivāciju piedalīties attālinātās supervīzijas.

Attālinātā supervīzija sociālā darba jomā Latvijā nav bijusi populāra supervīzijas pakalpojuma saņemšanas forma. Šādas pieredzes līdz pagājušajam gadam nav bijis lielākajai daļai Latvijas sociālā darba speciālistu, lai gan pasaulē attālinātā supervīzija tiek praktizēta jau vismaz 20 gadus.¹ Kā supervizorei sajūta, ka attālinātā supervīzija tiek vispār akceptēta kā pieņemama forma sociālā darba jomā, man radās 2019. gada sākumā, kad Labklājības ministrijas īstenotā Eiropas sociālā fonda projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” (Nr.9.2.1.1/15/I/001) atbalsts tika paredzēts arī attālinātajām, ne tikai klātienē supervīzijām, tobrīd gan tikai individuālajām. Pieļauju, ka projektā šādas pārmaiņas tika ieviestas tāpēc, ka attālakajām Latvijas pašvaldībām ar salīdzinoši nelielu sociālā darba speciālistu skaitu bija ievērojamas grūtības piesaistīt supervizoru klātienē. Kopš 2020. gada aprīļa sākuma projekta ietvaros tiek kompensētas arī attālinātās grupu, komandas un organizāciju supervīzijas. Izmaiņas tika veiktas, izprotot krīzes ietekmi uz sociālās jomas profesionāļu ikdienu, uz pieaugošo slodzi, spriedzi, psihoemocionālajiem un profesionālās izdegšanas riskiem, kā arī supervīzijas nozīmi šo procesu mazināšanā, uzsverot, ka palīdzošo profesiju pārstāvjiem īstenot kvalitatīvi savu profesionālo darbību bez regulāras supervīzijas nav iespējams. Pāriešana uz attālināto supervīziju pavasarī arī bija vienīgais veids, kā nodrošināt Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā pašvaldībām noteikto pienākumu sociālā darba speciālistiem nodrošināt dalību supervīzijā.²

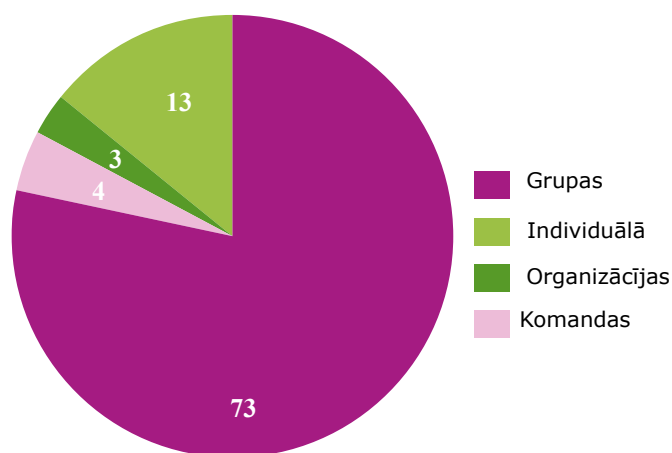
Supervīzijas vadu kopš 2016. gada, bet līdz pagājušā gada sākumam arī man nebija pieredzes, kā tas ir – piedalīties un vēl jo vairāk – vadīt supervīzijas vai kādas citas aktivitātes attālināti. Tomēr, pielāgojoties 2020. gadā notikušajām

pārmaiņām, četros ierobežotas klātienē mēnešos esmu realizējusi attālinātās grupas, komandas un individuālās supervīzijas vairāk kā 120 stundu apjomā 11 organizācijām, kā arī pati esmu saņēmusi supervīziju par supervīziju grupā attālināti.

Gatavojot šo rakstu, vietnē www.visidati.lv izveidoju aptauju sociālā darba speciālistiem, lai gūtu ieskatu supervīzijas pakalpojuma saņēmēju viedokļos un sajūtās par attālināto supervīziju, lai izzinātu viņu vērtējumus par šo supervīzijas formu, par faktoriem, kas ietekmē motivāciju saņemt vai, tieši pretēji, nesaņemt šo pakalpojumu attālinātā formā. Aptauju aizpildīja 93 respondenti. Netika veikta mērķtiecīga respondentu atlase – uzaicinājums aizpildīt aptauju tika nosūtīts, izmantojot personīgos profesionālos kontaktus. Uzskatu, ka aptaujas rezultāti ir nozīmīgi un, manuprāt, pietiekami interesanti, lai tos iekļautu šajā rakstā kopējo iezīmju, tendenču un viedokļu dažādības atspoguļošanai.

Aptaujā tika iekļauti jautājumi par supervīziju gan klātienē, gan attālināti, ne ar mērķi pētīt respondentu attieksmes pret supervīziju vispār, bet tieši atšķirības viedokļos par klātienē un attālinātās supervīzijas lietderību, kā arī atšķirības starp motivāciju saņemt klātienē un attālināto supervīziju.

No 93 aptaujas dalībniekiem 91 respondents norādījis, ka ir saņēmis supervīzijas pakalpojumu. 84,9% atzīmējuši, ka ir piedalījušies attālinātā supervīzijā, lielākā daļa no viņiem (68,2%) – attālinātā grupas supervīzijā (skat. 1. attēlā).

1. attēls. Respondentu pieredze attālinātajā supervīzijā pēc piedzīvotās supervīzijas formas

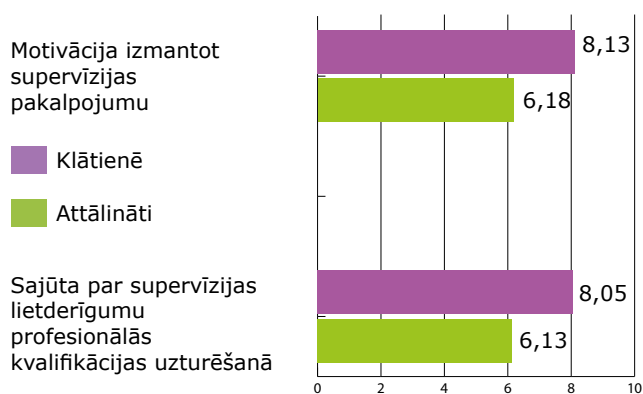
¹ Ozola I. Supervīzija sociālajā darbā ārkārtējos apstākļos: supervizora pārdomas. Sociālais darbs Latvijā. 2020. Nr.1.: 46.–48. lpp.

² Kā palīdzēt palīdzētājam. 07.04.2020. Pieejams: Kā palīdzēt palīdzētājam | Labklājības ministrija (lm.gov.lv)

Aptaujā respondenti tika aicināti novērtēt:

- 1) savu sajūtu par klātienē un neklātienē (attālinātās) supervīzijas lietderīgumu profesionālās kvalifikācijas uzturēšanā un attīstīšanā skalā no 1 līdz 10 punktiem, kur 1 – pilnīgi bezjēdzīga, 10 – neaizstājama;
- 2) savu motivācijas līmeni izmantot supervīzijas pakalpojumu gan klātienē, gan attālināti skalā no 1 līdz 10 punktiem, kur 1 – tikai ārēja motivācija, spiediens no darba devēja, 10 – spēcīga iekšēja motivācija.

Iegūtie vidējie rādītāji atspoguļoti 2. attēlā.

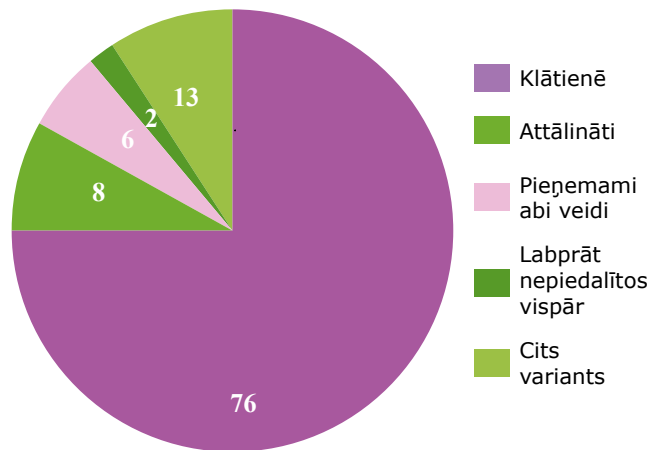

2. attēls. Respondentu sniegto atbilžu vidējo rādītāju salīdzinājums par supervīzijas lietderīgumu un motivāciju to izmantot klātienē un attālināti

Redzams, ka attiecībā uz klātienē supervīzijas lietderīgumu vidējais rādītājs ir 8,05 punkti, savukārt par attālinātās supervīzijas lietderīgumu tikai 6,13, kas ir par 1,92 punktiem zemāks vērtējums kā klātienē supervīzijām. Līdzīgi rādītāji vērojami arī attiecībā uz motivāciju izmantot supervīzijas pakalpojumu – klātienē supervīzijas gadījumā motivācijas vidējais rādītājs 8,13 punkti, bet attiecībā uz attālināto supervīziju – 6,18 punkti, kas ir par 1,98 punktiem mazāk kā klātienē supervīzijai.

Manuprāt, interesants ir rezultāts, ka vidējais rādītājs attiecībā uz supervīzijas lietderīguma vērtējumu ir ļoti tuvs vidējam savas motivācijas vērtējumam, un tas attiecas gan uz klātienē supervīzijām (lietderīguma sajūta – 8,05 punkti, motivācija – 8,13), gan uz attālinātajām supervīzijām (lietderīguma vērtējums – 6,13, motivācija – 6,18 punkti). Nebūtu korekti izdarīt viennozīmīgu secinājumu, ka sajūtu par supervīzijas lietderīgumu tieši ietekmē supervīzējamā motivācija supervīzēties (tikpat iespējams, ka tieši pieredze par noderīgiem supervīzijas rezultātiem šo motivāciju ir veicinājusi). Tomēr ir saskatāma ievērojama korelācija starp šiem abiem rādītājiem, kas vēlreiz apliecina paša supervīzējamā motivācijas nozīmi supervīzijas saņemšanas procesā. Jo augstāka ir paša supervīzējamā motivācija profesionāli pilnveidoties un attīstīties, jo augstāks būs viņa subjektīvais novērtējums par supervīzijas lietderīgumu.

Lai noskaidrotu respondentu prioritātes attiecībā uz supervīziju klātienē un attālināti, tika uzdots jautājums par prioritātēm – kādu supervīzijas veidu viņi izvēlētos, ja būtu izvēles iespēja – saņemt supervīziju klātienē vai attālināti? Atbildes apkopotas 3. attēlā.

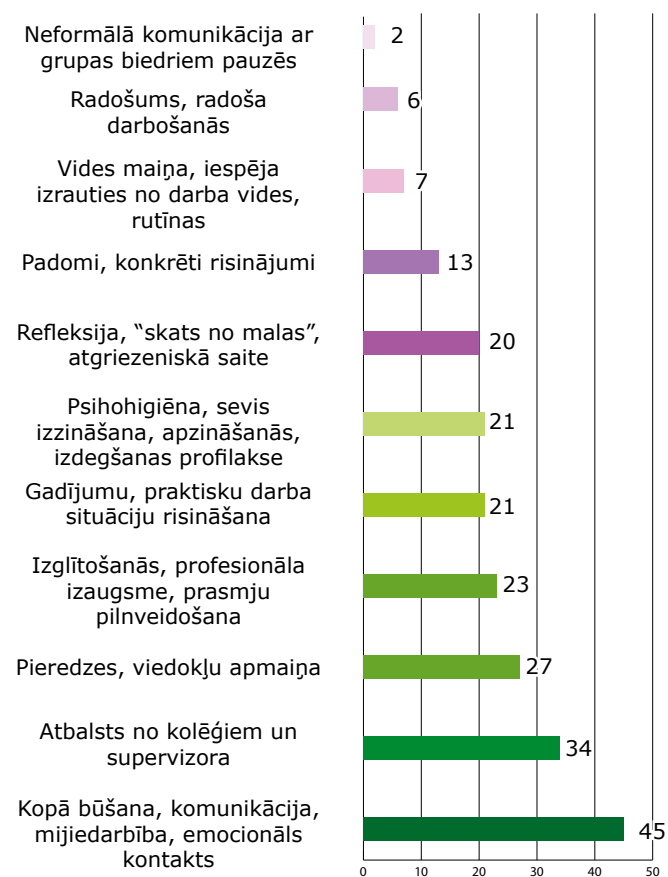
3. attēls. Respondentu viedokļi attiecībā uz vēlamo supervīzijas saņemšanas veidu

Savukārt, uz jautājumu, ko izvēlētos – attālināto supervīziju vai nesaņemt supervīziju vispār (ierobežotas pulcēšanās apstākļos; nav iespēju piesaistīt supervisoru klātienē ģeogrāfiskās atrašanās vietas dēļ; attālināti ir iespēja saņemt supervīziju tieši savai specifikai atbilstošā grupā u.c.), 72 respondenti jeb 77,4% norādīja, ka labprātāk izvēlētos saņemt supervīziju attālināti nekā nesaņemt vispār. 18 respondenti jeb 19,4% šādā situācijā izvēlētos supervīzijas nepiedalīties vispār, kas kārtējo reizi liek domāt par supervīzijas vietu Latvijas sociālā darba speciālistu profesionālās identitātes saturā.

Aptaujā tika iekļauti astoņi atvērtie jautājumi par faktoriem, kas ietekmē respondentu sajūtu par supervīzijas lietderību un motivāciju piedalīties supervīzijās gan klātienē, gan attālināti, kā arī par to, kam būtu jāmainās, lai sajūta par supervīziju lietderīgumu un paša dalībnieka motivācija to izmantot pieaugtu. Atvērtie jautājumi tika izvēlēti apzināti, vairāk ar mērķi iegūt pēc iespējas plašāku, daudzveidīgāku skatījumu uz ietekmējošiem faktoriem, mazāk – lai veiktu konkrētu faktoru kvantitatīvu uzskati. Jautājumos netika norādīts, par kādiem faktoriem – pozitīviem vai negatīviem – būtu jāizsakās. Līdz ar to respondenti ir izvēlējušies paši, kurus faktorus atspoguļot un uzsvērt – pozitīvos vai negatīvos.

Daļa no respondentu minētajiem faktoriem ir attiecināma uz supervīziju kopumā, nenodalot klātienē vai attālināto formu, savukārt daļa – tieši uz attālināto supervīziju.

Respondentu minētie pozitīvie ieguvumi no supervīzijām ir apkopoti 4. attēlā.

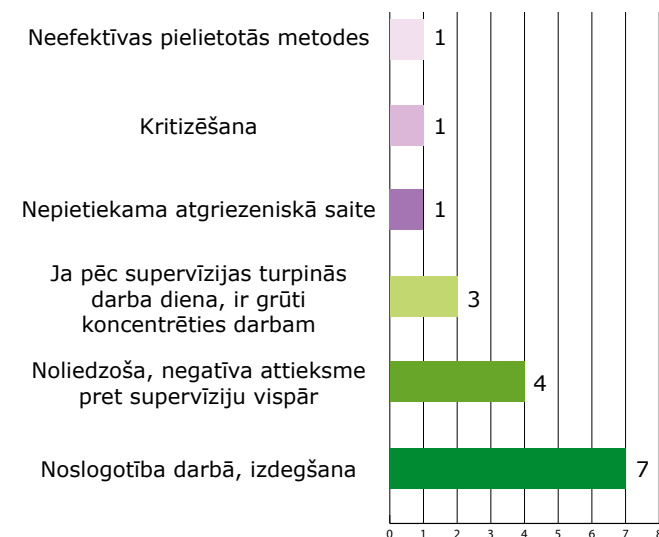
4. attēls. Respondentu norādītie pozitīvie ieguvumi no supervīzijām

Kā faktoros, kas potenciāli pozitīvi ietekmētu sajūtu par supervīzijas lietderību un veicinātu motivāciju dalībai supervīzijās, respondenti minēja šādus:

- gaidu realizēšanās attiecībā uz supervizoru: supervizora profesionalitāte, personība, "labs" supervizors, kontakts ar supervizoru, supervizors kā ziņnesis, supervizora maiņa utt. (28 respondenti); gaidas pēc konkrētiem padomiem, risinājumiem no supervizora (4 respondenti); gaidas, lai supervizors nosaka supervīzijas tēmas (3 respondenti);
- jāmainās pašai (-am) – attieksmei, motivācijai (14 respondenti);
- grupas vai komandas atmosfēra – uzticēšanās, drošības sajūta, atklātums, spēja pieņemt atšķirīgu viedokli (16 respondenti);
- drošība par konfidencialitātes ievērošanu (7 respondenti);
- izvēles iespējas: supervīzijas nevis pēc noteikta grafika, bet tad, kad ir nepieciešamas (5 respondenti); iespēja izvēlēties – klātienē vai attālināti, individuāli vai grupā (9 respondenti); grupas lieluma maiņa, tikšanās biežuma un ilguma maiņa (4 respondenti); iespēja elastīgāk izvēlēties supervizoru (5 respondenti);
- iespēja piedalīties jauktās grupās atbilstoši savai specifikai, ar ne tikai savas organizācijas kolēģiem (3 respondenti);

- robežu ievērošana – supervizors nedrīkst kļūt draugs (1 respondents);
- iepriekšēja pozitīva supervīziju pieredze (1 respondents);
- supervīzija, kas vērsta uz cilvēku kā vērtību (1 respondents).

Respondentu minētie faktori, kas mazina sajūtu par supervīzijas lietderību un demotivē piedalīties supervīzijās, ir apkopoti 5. attēlā.

5. attēls. Respondentu minētie faktori, kas mazina motivāciju un lietderīguma sajūtu attiecībā uz supervīziju

Pārdomājot savu profesionālo pieredzi un apkopojot aptaujas rezultātus, izvēlējies ar atvērto jautājumu starpniecību iegūto materiālu attiecībā uz attālinātajām supervīzijām strukturēt, izmantojot tālāk uzskaitītos elementus un to daudzveidīgo mijiedarbību, kas tieši ietekmē gan atsevišķu elementu attieksmi pret supervīzijām, gan arī attieksmi pret supervīziju norisi attālinātā formā. Tie ir:

- supervizors;
- supervīzējama, grupa vai komanda (grupas vai komandas supervīzijas gadījumā);
- organizācija (organizācijas kultūra, tehniskais nodrošinājums, fiziskā vide).

Supervizors

Aptaujas dalībnieki attiecībā uz lietderības sajūtu un motivāciju piedalīties attālinātā supervīzijā, līdzīgi kā par klātienē supervīziju, norāda, ka supervizoram jābūt "labam", profesionālam, ieinteresētam, spējīgam veicināt nepiespiestu gaisotni, drošības sajūtu grupā (14 respondenti). Attiecībā uz attālināto supervīziju kā nozīmīgas tiek minētas arī supervizora prasmes lietot tehnoloģijas (3 respondenti), spēja iedrošināt, atbalstīt supervīzijas dalībniekus tehnoloģiju apgūšanā un izmantošanā (3 respondenti), kā arī ierobežotu

iespēju tiešsaistē izmantot dažādas metodes, piemēram, uzstādījumus, drāmu, kārtis un citas (2 respondenti). Man ir grūti spriest, kā ar šīm specifiskajām prasmēm klājas citiem supervīzoriem (un, protams, supervīzējamiem), bet vēlos padalīties ar savu pieredzi, kādos apstākļos notika mana iepazīšanās ar attālināto supervīzijas formu, cerot, ka kādam tā kalpos par iedrošinājumu un iedvesmu.

Atskatoties uz 2020. gada februāri un martu, kad jaunā koronavīrusa draudi auga augumā un kļuva aizvien reālāki Eiropā un Latvijā, atceros, kā pakāpeniski augs arī mana trauksme. Bija jau noslēgti vairāki līgumi par supervīzijas pakalpojuma nodrošināšanu 2020. gadā, saskaņoti laika grafiki; februāra beigās un marta sākumā attiecībā uz nodarbinātību man gads šķita drošs un paredzams. Ārkārtas situācijas izsludināšana 2020. gada 12. martā, paredzot klātienē grupu darba aizliegumu, šo iluzoro paredzamības sajūtu nolīdzināja līdz ar zemi. Domāju (un pat zinu), ka turpmāk aprakstīto piedzīvoju ne tikai es, bet liela daļa dažādu pakalpojumu sniedzēju – supervīziju, konsultāciju, semināru, mācību, grupu atcelšanu uz nenoteiktu laiku, jo nebija skaidrs, kā situācija turpinās attīstīties, cik ilgstoši būs ierobežojumi klātienē supervīzijām un citām nodarbībām. Supervīzors ir viens no to profesiju pārstāvjiem, kuri strādā uz pakalpojuma līguma, nevis darba līguma pamata, kas paredz samaksu tikai par faktiski sniegtajiem pakalpojumiem, līdz ar to arī uz nenoteiktu laiku tika atlikta ienākumu gūšana. Savu *artavu* nonākšanai krīzē³ man deva arī attālināto mācību ieviešana mani tobrīd 2. un 8. klases skolēniem, kas bija milzīgs izaicinājums. Krīzi piedzīvoju smagi, ar plašu simptomu (kognitīvo, emocionālo, somatisko, uzvedības) buķeti. Neesmu pārliecināta, vai, esot šajā stāvoklī, es būtu bijusi spējīga sniegt atbalstu un iedrošināt apgūt jauno, attālināto supervīzijas formu supervīzijas pakalpojuma saņēmējiem. Kāpēc šo akcentēju – gan supervīzora, gan sociālā darba speciālista profesionālais pienākums ir skaidri apzināties savu stāvokli, savas profesionālās iespējas, lai savā nevarēšanā nenodarītu pāri tiem, ar kuriem ir jāstrādā (supervīzējamiem vai klientiem). Atbilstošas palīdzības meklēšana sev, manuprāt, ir jebkura *palīdzētāja* ētisks pienākums. Tikt galā ar personīgo krīzi pavasarī man palīdzēja tieši šī apzināšanās, kas un kāpēc ar mani notiek, kā arī spēja meklēt un saņemt palīdzību, tai skaitā – supervīzijā par supervīziju, kas notika attālināti grupā marta pēdējā nedēļā. Man ļoti paveicās, ka pirms man bija jāsāk vadīt *online* supervīzijas, man pašai bija iespēja tādā pašā formātā, *Zoom* platformā, piedalīties supervīzijā par supervīziju kā grupas dalībniecei. Joprojām izjūtu dziļu pateicību supervīzoram, kurš spēja arī attālināti radīt kopējo *telpu*, kur mūsu grupai satikties – ne tikai tehniski, bet tieši emocionāli. It sevišķi pirmajā reizē supervīzora atbalsts, miers, zināšanas, atbalsts tehniskos jautājumos, kā arī manas jau esošās attiecības ar grupu, grupas spēja uz dziļu un atklātu refleksiju bija neatsverami nozīmīgi. Tieši šajā supervīzijā par supervīziju, pateicoties piedzīvotajai kopības sajūtai un praksē redzot, kā ar dažādu tiešsaistes rīku un supervīzijas metožu palīdzību ir iespējams nodrošināt kvalitatīvu supervīzijas procesu un rezultātu, *es*

³ Vairāk par krīzi var lasīt šeit: Sperga A. Sniegt palīdzību krīzē un neizdegt pašam. Sociālais darbs Latvijā, 2020. Nr.1.: 42.–45.lpp.

noticēju, ka tas darbojas. Un, ja tas darbojas, tad arī es to varu. Tātad bija tikai jāapgūst jaunas zināšanas un prasmes.

Lai saprastu, kas un kā notiek *online*, pāris reizes iezūmojām ar draudzenēm eksperimentiem un neprašānai drošā vidē. Tad pieteicos attālinātam mācību vebināram par *Zoom* lietošanu, kur apguvu plašākas tehniskās zināšanas par *Zoom* platformas piedāvātajām iespējām: dalīšanās ar ekrānu, tāfeles izmantošana gan pa vienam, gan visiem kopā, dalīšanu darbam mazās grupās un citām. Šo eksperimentu gaitā sapratu, kādi uzlabojumi nepieciešami manai darba vietai gan attiecībā uz fizisko telpu, gan tehnisko aprīkojumu, gan jaunu noteikumu ieviešanu ģimenes locekļiem (strādāju no mājām). Pasūtīju arī *Zoom* maksas versiju (*Zoom Pro*) – izmaksas nepilni 17 eiro mēnesī, bet pieejama ievērojami plašāka funkcionalitāte. Iekšēji jutos gatava jaunajam izaicinājumam, dažādie piedzīvotie krīzes simptomi, par kuriem minēju iepriekš, bija beigušies. Krīzes simptomu izžušanu uztvēru ar milzīgu atvieglojumu, jo, kā uzsver A. Sperga, palīdzēt otram mazināt trauksmi krīzē var tikai cilvēks, kurš pats nav pārņemts ar trauksmi – līdzīgi kā tikai mierīga māte var mazināt bērna trauksmi, to auklējot mierīgās un nesaspringtās rokās.⁴ Supervīzoram ir jāspēj radīt mierīgu un drošu vidi, veidojot to ar savu attieksmi, ķermeņa valodu un runu, spējot “ierāmēt” jeb “konteinerēt”⁵ un tolerēt supervīzējamā negatīvās emocijas.

Marta beigās nāca pirmais piedāvājums realizēt grupas supervīziju attālināti. To izteica kāds Latgales sociālais dienests, ar kuru bijām veiksmīgi sadarbojušies jau iepriekšējā gadā un uzsākuši grupas supervīzijas klātienē 2020. gada marta sākumā. Jāatzīstas, tas man tobrīd bija liels izaicinājums. Bija izvēle – darīt vai... nedarīt. Abas izvēles iespējas raisīja trauksmi, bailes, bezpalīdzības sajūtu. Izvēlējos darīt. Tā 2020. gada pavasarī attālināti sadarbību atsākām ar diviem sociālajiem dienestiem, kā arī klāt nāca divas jaunas grupas, ar kurām pirmā grupas supervīzijas sesija, līdz ar to iepazīšanās, notika *online*. Jūtos pateicīga šīm grupām, kuru dalībnieki ļāva man piedzīvot pieredzi, kā tas ir – veidot pirmo kontaktu attālināti, kuri bija motivēti un pozitīvi noskaņoti. Pārējie pasūtītāji supervīzijas atlika, atsākām strādāt klātienē maijā, jūnijā. Kad novembra sākumā ierobežojumi klātienē pasākumiem tika noteikti atkārtoti, uz *online* supervīzijas formu pārgāja gandrīz visi esošie klienti. Tomēr šī formas maiņa bija milzīgs izaicinājums lielai daļai supervīzējamajiem, bija vērojamas dažādas krīzei raksturīgas emocionālās reakcijas, pretestības un citas izpausmes.

Supervīzējama, grupa, komanda

2020. gada pavasarī Ieva Ozola rakstā “Supervīzija sociālajā darbā ārkārtējos apstākļos: supervīzora pārdomas” žurnālā

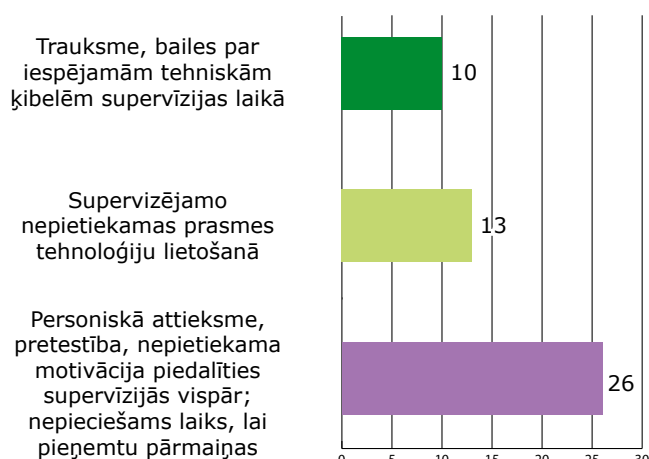
⁴ Sperga A. Sniegt palīdzību krīzē un neizdegt pašam. Sociālais darbs Latvijā, 2020. Nr.1.: 42.–45.lpp.

⁵ Konteinerēšana – containing (angl.) – psihoterapijā veids, kā nodrošināt drošu vietu klientam, lai viņam būtu iespēja aplūkot tās savas sajūtas, kas citādi varētu tikt piedzīvotas kā nomācošas un mulsinošas. Vairāk: <https://www.ukessays.com/essays/psychology/holding-and-containing-winnicott.php>

“Sociālais darbs Latvijā” apraksta ārkārtējās situācijas trešajā nedēļā veiktās aptaujas rezultātus – 44,8% respondenti (sociālie darbinieki ģimenēm ar bērniem) norādījuši, ka supervīzijas sakarā ar ārkārtējās situācijas ierobežojumiem klātienē ir atceltas. I. Ozola norāda faktoros, kas varētu būt saistīti ar supervīziju skaita samazināšanos ārkārtējās situācijas laikā, izvēloties nepāriet uz attālināto supervīzijas formu:

- 1) nepietiekamais tehniskais nodrošinājums, nepietiekamas digitālās prasmes;
- 2) nepietiekamas spējas reaģēt elastīgi, pretestības, grūtības apgūt jaunas prasmes krīzes situācijā;
- 3) sociālajiem darbiniekiem ne vienmēr supervīzija saistās ar emocionālā atbalsta telpu; noliedzoša attieksme pret supervīzijām⁶.

Manis veiktajā aptaujā respondentu nosauktie negatīvi ietekmējošie faktori attiecībā uz attālinātajām supervīzijām ir apkopoti 6. attēlā.

6. attēls. Respondentu minētie negatīvie faktori, kas ietekmē motivāciju un lietderīguma sajūtu attiecībā uz attālinātajām supervīzijām

Priecē respondentu uzrādītais apzinātības līmenis, jo problēmas apzināšanās ir jau puse no risinājuma. Savukārt, jautājot par risinājumu pašiem respondentiem, 4 no viņiem kā piemērotu risinājumu norāda attālināto supervīziju organizēšanu tikai individuālo supervīziju veidā. Manuprāt, būtiski, ka vienu no motivāciju negatīvi ietekmējošiem faktoriem aptaujas dalībnieki ir minējuši supervīzijas “piespiedu dabu”, to, ka supervīzija ir “brīvprātīgi obligāta” (12 respondenti), kas gan ir raksturīgs viedoklis attiecībā ne tikai uz attālinātajām, bet arī klātienē supervīzijām.

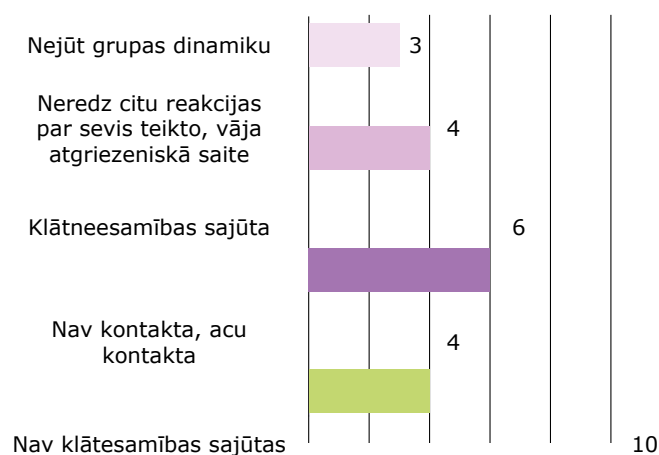
Pretstatā negatīvajiem viedokļiem 11 respondenti norādīja,

ka nejut īpašu atšķirību starp klātienē un attālinātajām supervīzijām, uzsverot, ka galvenais ir motivācija – “forma nav svarīga, galvenais ir saturs”, “arī attālināta supervīzija ir supervīzija” un citi viedokļi. Bija respondenti, kuri atzīmēja, ka attālinātajām supervīzijām ir priekšrocības salīdzinājumā ar klātienē:

- attālināti var justies brīvāk, vieglāk komunicēt, ja pretī nav “dzīvs” cilvēks (2 respondenti);
- tiešāks kontakts ar runātāju, katram vairāk tiek dots laiks un telpa (2 respondenti);
- dalās novērojumā, ka attālinātajām supervīzijām ir lielāka apmeklētība (1 respondents).

13 respondenti pauduši nepatiku pret attālinātajām supervīzijām bez konkrēta pamatojuma, minot, ka “attālināta supervīzija nav supervīzija”, “nepatīk attālināti” un tamlīdzīgi; 6 respondenti minējuši, ka attālināta supervīzija nav sniegusi gandarījumu, 3 respondenti raksturoja attālināto supervīziju kā bezpersonisku. 3 respondenti norādījuši, ka nepatīk viedierīces. Iespējams, daļa no šīm reakcijām varētu būt saistītas ar šābrīža pieaugošo krīzi sociālā darba un pakalpojumu jomā. Tikpat iespējams, ka šie viedokļi ir saistīti ar daļas respondentu noliedzošo attieksmi pret supervīziju vispār.

Liela daļa respondentu kā negatīvu faktoru minējuši zināma emocionāla komponenta trūkumu, kas ir bijis klātesošs klātienē supervīzijās, bet trūcis attālinātajās. Aptaujas dalībnieku sniegtās atbildes par piedzīvotajām negatīvajām sajūtām apkopotas 7. attēlā.

7. attēls. Respondentu minētie negatīvi ietekmējošie emocionālie faktori attālinātajā supervīzijā

Attiecībā uz to, ka attālinātās supervīzijas forma ierobežo neverbālās informācijas apmaiņas iespējas, noteikti piekrītu.

⁶ Ozola I. Supervīzija sociālajā darbā ārkārtējos apstākļos: supervīzora pārdomas. Sociālais darbs Latvijā. 2020. Nr.1.: 46.–48. lpp.

Īpaši jūtami tas ir supervīzijā, kas nav “viens pret vienu”, jo visi dalībnieki skatās ekrānā, līdz ar to kamerā, bet praktiski nav iespējams saprast, uz kuru no ekrānā pretī esošajiem lodziņiem katrs skatās. Trūkst arī liela daļa no ķermeņa valodas. Tomēr uzskatu, ka šo ir iespējams kompensēt, aicināt un mācoties vairāk dalīties verbāli, dodot tam laiku un vietu. Protams, pie tā ir jāpierod. Palīdzēt varētu supervīzējamo refleksijas spēju pilnveidošana, refleksijas šķēršļu⁷ apzināšanās un darbs ar tiem. Rudenī guvu pozitīvu pieredzi, nodrošinot attālināto supervīziju grupā supervīzijas studentiem, kuri šobrīd veic mācību praksi. Šīs supervīzijas atšķirās tieši ar dziļo, emocionālo kopā būšanas sajūtu, gan grupā savstarpēji, gan arī man kā supervīzoram. Domāju, ka šo “dziļumu” arī attālinātā formā visvairāk ietekmēja supervīzējamo augstā motivācija izmantot supervīziju kā profesionālās pilnveides instrumentu, viņu ieinteresētība gan procesā un tā kvalitātē, gan rezultātā. Uzskatu, ka liela nozīme bija arī grupas savstarpējām attiecībām, drošības sajūtai, pietiekami attīstītai spējai reflektēt, kā arī, pieļautu, viņu iepriekšējā pieredze attālinātajā studiju procesā. Līdzīga dziļuma un klātesamības sajūta man bija, piedaloties jau minētajā supervīzijā par supervīziju kā grupas dalībnieci – attālināti ir iespējams piedzīvot emocionāli un just grupas biedrus līdz asarām vistiešākajā vārda nozīmē. Ar šo piemēru nekādā veidā nevēlos noniecināt vai nosaukt par nepareiziem tos, kuriem šādas sajūtas attālinātajā supervīzijā nav bijis, – drīzāk vēlos iedrošināt meklēt un ļauties procesam, mēģināt vairāk saskatīt iespējas, nevis šķēršļus. Meklēt veidu, kas katram būs pieņemams arī attālinātā formātā. Meklēt supervīzoru, ar kuru spēj būt atklāts un atvērties. Meklēt savu grupu, kurā var droši runāt arī par to, kas neizdodas, sāp vai ir neizprotams. Meklēt un atrast.

Organizācija. Tehniskais nodrošinājums. Vide

Organizācijas ietekme uz darbinieku attieksmi un motivāciju izmantot supervīzijas pakalpojumu ir būtiska, sākot ar organizācijas kultūru, vērtībām, nerakstītajiem likumiem, organizācijas vai tiešā vadītāja izpratni un skatījumu uz supervīziju kā sociālā darba speciālistu profesionālās kompetences attīstīšanas instrumentu, beidzot ar attieksmi pret darbinieku tehnisko nodrošinājumu un darba vidi. Tieši tehniskais nodrošinājums attālināto supervīziju nodrošināšanai izrādījās visai nopietns izaicinājums ievērojamai daļai sociālo pakalpojumu sniedzēju iestādēm un organizācijām, ar kurām sadarbojos. Aptaujā 21 respondents norādīja, ka nepietiekams tehniskais nodrošinājums un interneta pieslēgums ievērojami ietekmē sajūtu par attālinātās supervīzijas lietderību un motivāciju to izmantot.

Atbalstu nostāju, ka tehniskais nodrošinājums attālinātai komunikācijai būtu jānodrošina darba devējam. Tomēr ne visur tas šobrīd ir apmierinošā stāvoklī. Daļai darbinieku darba vietā nav sava datora, bieži tas paredzēts lietošanai kopīgi ar vairākiem kolēģiem. Pat, ja ir dators, nereti tam nav

kameras, skaļruņu, mikroфона vai tiem līdzvērtīgu iekārtu, kā arī pietiekami jaudīga interneta; ģeogrāfiski ir vietas, kur interneta pārklājums ir vājš un nestabils. Dažkārt esošais interneta pieslēgums vai pārklājums nespēj nodrošināt kvalitatīvu piedalīšanos sesijā katram dalībniekam no savas ierīces, jo nespēj nodrošināt vienlaicīgi tik apjomīgu datu apmaiņu. Kā alternatīva iestāžu vadītājiem, ar kuriem man 2020. gadā bija sadarbība, tika piedāvāta iespēja ļaut darbiniekiem piedalīties attālinātajā supervīzijā no mājām, ja viņiem mājās ir pieejams labāks tehniskais nodrošinājums un viņi paši to vēlas. Līdz ar to daļa supervīzijas dalībnieku, kam nebija atbilstoša tehniskā nodrošinājuma darba vietā, piedalījās attālinātajā supervīzijā, izmantojot personīgo viedtālruni un bezvadu internetu darba vietā vai mājās, kas neprasa papildu izmaksas. Grūtības radās gadījumos, ja darbinieks lieto tālruni, kuram nav atbilstošu tehnisku iespēju (video kamera, mobilie dati telefonā u.tml.), kā arī gadījumos, ja ne darba vietā, ne mājās nav bezvadu interneta pieslēguma un tālruņa tarifu plānā nav bezlimita interneta, jo tas nozīmē, ka par datu apjomu, kas patērēts dalībai supervīzijā, kādam būtu jāmaksā.

Ierīcei, caur kuru dalībnieks pieslēdzas supervīzijai, ir nozīme. Piemēram, ja dalībnieks piedalās attālināti, izmantojot viedtālruni, viņam, iespējams, būs ievērojami mazāka “klātbūtnes sajūta” kā kolēģim, kurš būs piedalījies tai pašā sesijā, izmantojot datoru. Iemesls būs tīri tehniskas dabas – ja datora ekrānā vienlaikus var redzēt līdz 25 dalībnieku video (līdz ar to saņemt neverbālo informāciju), tad viedtālruņa ekrānā vienlaicīgi ir iespējams redzēt tikai četrus grupas dalībniekus. Līdz ar to viedtālruņa lietotājam tīri objektīvi trūkst neverbālā komponenta par daļu no grupas dalībniekiem.

Praksē ir bijušas situācijas, kad, nespējot atrisināt iepriekš aprakstītās problēmas, no vienas darba vietā esošas ierīces pieslēdzas vairāki – 2 līdz 8 (visa grupa) – dalībnieki. Ja tie ir divi vai trīs dalībnieki, būtisku izmaiņu supervīzijas procesā nav. Ja “vienā ekrānā” ir visa grupa, tad, pirmkārt, ir ļoti vēlams, lai visi grupas dalībnieki būtu “kadrā”, ko nemaz nav viegli izdarīt. Parasti tas nozīmē, ka dalībniekiem jāizvietojas tālāk no ierīces, līdz ar to ir jābūt pietiekami jutīgam ierīces mikrofonam vai papildus pievienotam mikrofonam, lai būtu dzirdami arī tālāk sēdošie dalībnieki. Tāpat, iespējams, šādā situācijā būs nepieciešams datoram pieslēgt skaļruņus.

Kad ir zināms pirmās attālinātās sesijas datums un laiks, ir lietderīgi vismaz dienu iepriekš izmēģināt, kā visiem dalībniekiem izdodas pieslēgties, kā darbojas tehnika. Ja tādas iespējas nav, tad vēlams pieslēgties supervīzijai vismaz 15–20 minūtes pirms sākuma, lai būtu laiks tikt galā ar tehniskām ķibēlēm, ja tādas rodas.

Atbilstoši fiziskajai videi attālinātajā supervīzijā ir tikpat liela nozīme kā klātienē supervīzijā. Piedaloties *online* supervīzijā, jāatrodas telpā, kur supervīzijas dalībnieks vai dalībnieki ir vieni, pretējā gadījumā tiek pārkāpta konfidencialitāte, kas nav pieļaujams. Telpu problēma, piedevām ar atbilstošu tehnisko aprīkojumu, ir bieži sastopama, it sevišķi iestādēs, kur telpu nav daudz, un vienā telpā ikdienā darba vieta ir

⁷ Vairāk par refleksiju, refleksijas šķēršļiem var lasīt: Poudžiunas I., Antonsonē I., Kartupele I., Lauva Z. Refleksija supervīzijā. Grām.: Supervīzija. Teorija. Pētījumi. Prakse. – Rīga: RSU, 2017. 203.–227.lpp.

vairākiem darbiniekiem. Lai nodrošinātu konfidencialitāti, pārējiem kolēģiem, kuri nav konkrētās supervīzijas dalībnieki, telpa ir jāpamet, kas mēdz sagādāt neērtības. Problēmu pilnībā neatrisina arī austiņu lietošana, jo, lai gan telpā esošā nepiederošā persona tad nedzird grupas dalībnieku runāto, tas tomēr var ievērojami ierobežot konkrētā dalībnieka iespējas pilnvērtīgi piedalīties supervīzijā un atklāti reflektēt.

Arī aptaujas dalībnieki min dažādus ar vidi saistītus faktorus attālinātās supervīzijas gadījumā:

- atrašanās savā darba vietā novērš uzmanību no supervīzijas procesa – uz galda priekšā iesāktie darbi, atvērts darba e-pasts, zvana telefons u.c.; ja supervīzija ir grupā, kur vieglāk “paslēpties”, mēdz rasties kārdinājums paralēli būšanai *online* pastrādāt; būtu jābūt iespējai visu atslēgt (5 respondenti);
- vides traucēkļi – darbā kolēģi vai klienti mēdz raustīt durvis, mājās mēdz traucēt bērni (3 respondenti);
- katram grupas dalībniekam būtu jāpieslēdzas no savas ierīces (2 respondenti);
- ir traucējoši, ja kādam grupas dalībniekam nav iespējas ieslēgt video (1 respondents).

No savas pieredzes varu secināt, ka vislabākie apstākļi grupas supervīzijai ir tad, kad katram dalībniekam ir iespēja pieslēgties no savas ierīces, kas ir pienācīgi aprīkota, vidē, kas ir atbilstoša supervīzijas norisei (bez traucēkļiem, bez iespējām paralēli veikt kādus darba pienākumus). Arī šī uzdevuma risināšanā būtu jāiesaistās organizācijas vadībai, meklējot iespējami labāko risinājumu katram darbiniekam.

Apkopojot rakstā aplūkotos dažādos ar attālināto supervīziju saistītos aspektus, var secināt, ka *online* supervīzijas nodrošina:

- Covid-19 apstākļos infekcijas transmisijas risku mazināšanos; attālināti supervīzijā var piedalīties arī ar apstiprinātu Covid-19 infekciju (ja veselības stāvoklis ļauj) un kontaktpersonas, atrodoties izolācijā;
- iespējas variēt vidi, supervīzijas laikā izvēlēties – atrasties darbā, mājās vai citā vidē, kas ir piemērota dalībai attālinātajā supervīzijā;
- risinājumu, lai mazinātu ar attālumu saistītos šķēršļus (piemēram, attālākos reģionos, kur mēdz būt grūtības piesaistīt supervizorus; arī situācijās, kad, lai piedalītos grupas supervīzijā, dalībniekam ceļā vienā virzienā ir jāpavada līdz pat 5 h);
- plašākas supervizora izvēles iespējas bez ģeogrāfiskā ierobežojuma;
- iespējas piedalīties grupas supervīzijā, kurā ir ne tikai savas organizācijas kolēģi, bet gan, piemēram, tās pašas specializācijas sociālā darba speciālisti no citiem sociālajiem dienestiem vai iestādēm (grupas supervīzija

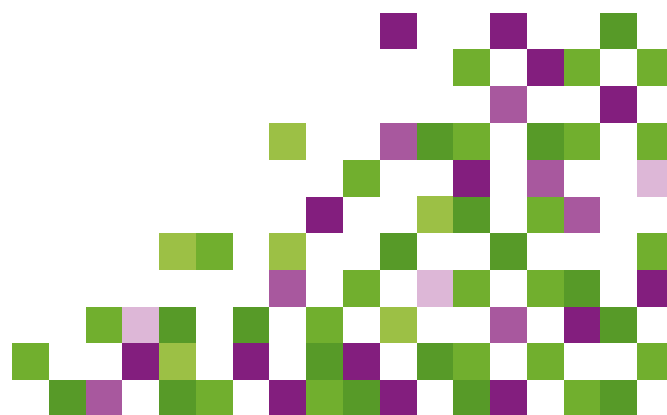
sociālajiem darbiniekiem ģimenēm ar bērniem; grupas supervīzija ilgstošo sociālās aprūpes un rehabilitācijas institūciju sociālajiem darbiniekiem; dienas centra sociālajiem darbiniekiem utt.), neskatoties uz dalībnieku ģeogrāfisko atrašanās vietu.

Domājot par manu kā supervizora pieredzi attālināto supervīziju nodrošināšanā, varu teikt, ka kopumā tā ir pozitīva. Jā, protams, – tā nekad pilnībā nespēs aizstāt mijiedarbību klātienē. Bet, iespējams, šī pagājušā gada pieredze mums turpmāk ļaus kļūt elastīgākiem un pielāgoties spējīgākiem dažādās situācijās, kad tikšanās klātienē varētu būt apgrūtināta. Personīgi man attālinātā supervīzija ir kļuvusi “tuvāka”, tas vairs nav bubulis, bet gan iespēja – vēl viens instruments manā darba somā, ko esmu iemācījusies izmantot nepieciešamības gadījumā. Uz to arī vēlos iedrošināt lasītājus. Ceru, ka rakstā apkopotā pieredze ļaus jums izvairīties no nepatīkamas attālinātās supervīzijas pieredzes un uzlabot to.

Noslēgumā vēlos izteikt dziļu pateicību sociālās jomas speciālistiem, kuri atsaucās manam aicinājumam un veltīja laiku, lai aizpildītu aptaujas anketu – jūsu pienesums, jūsu “skats no malas” ir nozīmīgs ne tikai šī raksta kontekstā, bet galvenokārt man kā profesionālim. Apkopojot rezultātus, “noķēru” sajūtu, it kā būtu aprunājusies ar katru no jums, lai gan aptaujas bija anonīmas. Paldies par jūsu viedokļiem – gan pozitīvajiem, gan negatīvajiem (it īpaši par negatīvajiem!), par pārdomām, komentāriem un laba vēlējumiem! Uz tikšanos supervīzijās!

Izmantotie avoti

1. Kā palīdzēt palīdzētājam. 07.04.2020. Pieejams: Kā palīdzēt palīdzētājam | Labklājības ministrija (Im.gov.lv)
2. **Ozola I.** Supervīzija sociālajā darbā ārkārtējos apstākļos: supervizora pārdomas. Sociālais darbs Latvijā. 2020., Nr.1.: 46.–48. lpp.
3. **Poudžiunas I., Antonsona I., Kartupele I., Lauva Z.** Refleksija supervīzijā. Grām.: Supervīzija. Teorija. Pētījumi. Prakse. – Rīga: RSU, 2017. 203.–227.lpp.
4. **Sperga A.** Sniegt palīdzību krīzē un neizdegt pašam. Sociālais darbs Latvijā. 2020. Nr.1.: 42.–45.lpp.

Personāla resursu trūkuma ietekme uz ētisko dilemmu risināšanu un sociālā darba formalizēšanos

Madara Lārmāne, Mg. soc. darbā

Rīgas Stradiņa universitāte

Mārtiņš Moors, Mg. sc., Mg. iur.

RSU lektors, Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētāja vietnieks

Profesionālā ētika ir katras profesijas būtiska sastāvdaļa. Sociālie darbinieki savā ikdienā darbā ar klientiem pieņem lēmumus, kuri apzināti vai neapzināti balstās kopējā profesijas izpratnē par to, kāda ir pareiza vai nepareiza profesionālā rīcība. Personāla resursu trūkums kā problēma nu jau ir kļuvusi par pierastu lietu sociālā darba jomā – gan nepietiekams sociālā darbinieka amata vietu nodrošinājums, gan arī ilgstošas vakances ir daudzu sociālo dienestu un sociālo pakalpojumu sniedzēju ikdiena. Raksta autore Rīgas Stradiņa universitātes maģistrantūras programmas “Sociālais darbs” ietvaros 2020. gada pirmajā pusē īstenoja pētījumu¹ par ētisko dilemmu risināšanu ierobežotu personāla resursu apstākļos. Analizējamā tēma – profesionālās ētikas saistība ar personāla resursu pietiekamību ir pētīta maz, tomēr tā tieši šobrīd ir kļuvusi ļoti aktuāla. Maģistra darba tēma un pētījums aptvēra plašāku jautājumu loku nekā iecerēts apskatīt šajā rakstā. Raksta mērķis nav atspoguļot visus minētā pētījuma rezultātus, bet gan atsevišķus veiktā pētījuma aspektus un iegūto informāciju. Autori vēlas dalīties ar viedokli par vienu no aspektiem, kas pētījuma gaitā atklājās negaidīti, proti, ka nepietiekamu personāla resursu problemātika rada ne tikai ētiskās dilemmas situācijas, neērtības sociālajiem darbiniekiem un vadībai, ierobežo sociālo darbinieku iespējas veikt adekvātu laiku klientu situāciju risināšanai, bet (apzināti vai neapzināti) ietekmē sociālo darbinieku rīcību un pieeju darbā ar klientiem, kādu faktiski spēj īstenot sociālie darbinieki sociālajā dienestā mikro līmenī. Tāpēc arī sociālās politikas veidotājiem un īstenotājiem ir jāņem vērā sistēmiska saistība starp sociālo dienestu nodrošinājumu ar pietiekamiem personāla resursiem un klientu apkalpošanu atbilstoši sociālās politikas veidotāju noteiktajiem mērķiem. Minētā pētījuma bāze bija Rīgas Sociālais dienests, tomēr autori ir pārliecināti, ka gūtās teorētiskās un empīriskās atziņas var dot vielu pārdomām, ka nepietiekamu personāla resursu ietekme ir daudz lielāka nekā sākotnēji varētu domāt.

Rīgas Sociālā dienesta (turpmāk – Sociālais dienests) sociālajiem darbiniekiem ir augsta emocionālā un intelektuālā

slodze, kuru palielina regulāras vakances, darbinieku mainība un liels klientu lietu skaits uz vienu sociālo darbinieku. Klientu skaits Sociālā dienesta teritoriālajos centros būtiski nemainās, bet sociālā darba speciālistu, t.sk. sociālo darbinieku skaits sakarā ar vakancēm un darbinieku mainību ilgstoši ir nepietiekams (mazāks nekā amata vietu skaits, kā arī klienta lietu skaits uz vienu sociālo darbinieku ilgstoši ir 40–50 lietas). Personāla resursu trūkums ir viens no galvenajiem faktoriem, kas ietekmē darba apjomu un līdz ar to arī kvalitatīvu, laicīgu sociālās palīdzības un pakalpojumu nodrošināšanu iedzīvotājiem. Ir grūti un izaicinoši sniegt kvalitatīvu sociālo palīdzību visiem pašvaldības iedzīvotājiem, kuri vērsušies Sociālajā dienestā, ja trūkst personāla resursu, un tas sociālajam darbiniekam rada ētisku dilemmu: jāizvēlas, vai kvalitatīvi strādāt ar daļu klientu, vai strādāt ar visiem klientiem, bet ierobežotā apmērā.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, tika veikts pētījums ar mērķi izpētīt sociālo darbinieku tipiskākās ētisko dilemmu risināšanas stratēģijas ierobežotu personāla resursu apstākļos Rīgas Sociālajā dienestā.

Ētiskā dilemma ir situācija, kad persona ir iekšējā ētiskā konfliktā, kurā jāizdara izvēle starp diviem savā starpā konfliktējošiem risinājumiem. Šo izvēli izdarīt ir grūti un sarežģīti, jo katrs risinājums atbilst ētikas prasībām, taču katrā izvēlē ir arī paredzama kādu nevēlamu seku iestāšanās.² Ētiskā dilemma rodas, kad sociālais darbinieks sastopas ar konfliktiem starp viņa profesionālajiem pienākumiem un vērtībām, un viņam jāizlemj, kurš ir prioritārais ētiskais princips vai vērtība, uz kā balstīties rīcības izvēlē. Daudzas ētiskās dilemmas sociālajā darbā ir saistītas ar sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu sniegšanu indivīdiem, ģimenēm un mazām grupām.³ Dažādas situācijas var izraisīt ētiskās dilemmas. Parasti tās ietver gadījumus, kad darbinieks

¹ Lārmāne, M. Sociālā darba ētika ierobežotu personāla resursu apstākļos sociālajā dienestā: maģistra darbs. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2020.

² Zerbe, J. Wilfred. Emotions, Ethics and Decision-Making. – Bingley, United Kingdom: Emerald Publishing Limited, 2008. 115.

³ Reamer, G. Frederic. Social work values and ethics. Fourth edition. – New York: Columbia University Press, 2013. 47., 145.

nav pārliecināts par konkrētu rīcību; gadījumus, kad ētiskie principi vai pienākumi ir pretrunā, un kad nav atrodams neviens piemērots risinājums. Dilemmas rodas arī tad, ja, piemēram, nepietiek laika vai nav pieejami pakalpojumi darbam ar klientu, kā rezultātā ģimenē turpinās vardarbība un bērni jāizņem no ģimenes. Vai, piemēram, nepietiek laika veikt ģimenes vajadzību un resursu izvērtēšanu, kā rezultātā netiek konstatēti riski, kurus varēja novērst. Svarīgi atzīmēt, ka spēja risināt ētiskās dilemmas sakņojas izpratnē par profesijas vērtībām.⁴

Zinātniskajā literatūrā tiek minētas vairākas **ētisko dilemmu risināšanas stratēģijas**. F. Rīmers (*Frederic G. Reamer*, 2013) ir formulējis stratēģiju, kuru viņš ir nosaucis par ētikas lēmumu pieņemšanas vadlīnijām. Šajā stratēģijā uzsvars tiek likts uz pareizu ētisko dilemmu risināšanas gaitu jeb secību (uz procesu orientētā ētisko dilemmu risināšanas stratēģija):

1. Vīspirms ir jānosaka ētiskā dilemma un vērtības, kuras to veido, piemēram, konkrēta sociālā darba vērtība un sociālā darbinieka pienākumi, kuri savā starpā konfliktē.
2. Identificējiet personas, grupas un organizācijas, kuras, iespējams, ietekmēs ētiskais lēmums.
3. Identificējiet visus darbības virzienus un tajos iesaistītos dalībniekus, kā arī katra potenciālo ieguvumu un riskus.
4. Rūpīgi izpētiet iemeslus “par” un “pret” katru rīcību, ņemot vērā:
 - a. ētikas kodeksu, tiesiskos principus un vadlīnijas;
 - c. sociālā darba prakses teoriju un principus;
 - d. personīgās vērtības, it īpaši tās, kuras konfliktē savā starpā.
5. Konsultējieties ar kolēģiem un ekspertiem.
6. Pieņemiet lēmumu un dokumentējiet lēmuma pieņemšanas procesu.
7. Pārtrauciet, novērtējiet un dokumentējiet lēmumu.⁵

Sociālā darba doktors un Lojolas universitātes Sociālā darba skolas emeritētais profesors Roberts Konstebls (*Robert Constable*, 1995) norāda, ka laba sociālā darba ētisko principu pārzināšana un ievērošana praksē ir priekšnoteikums, lai izvairītos no nonākšanas pie ētiskas dilemmas. Ja tomēr dilemmas rodas, ieteicams nenostādīt situāciju “vai nu vai” pozīcijā, bet meklēt apstākļiem vispiemērotāko lēmumu. To pieņemt var palīdzēt kāda cita viedoklis par situāciju. Šis autors ētikas dilemmas risināšanas gaitā iesaka domāt organizācijas vai institūcijas mērķu un sociālā darbinieku

pienākumu kontekstā (uz organizācijas kompetenci orientētā ētisko dilemmu risināšanas stratēģija). Konstebls dilemmu gadījumos iesaka atbildēt uz šādiem jautājumiem:

1. Par ko tu esi atbildīgs kā profesionālis konkrētajā situācijā?
2. Cik plašs ir tavas iedarbības un kontroles lauks, kur ir tā robežas?
3. Par ko ir atbildīgi citi (klients, kolēģi, institūcijas vadība, cita institūcija) šajā situācijā?
4. Cik tālu tu esi atbildīgs par to, ko dara citi, kā tu vari to ietekmēt?
5. Kam ir jānotiek, lai tu atteiktos no tālākas iejaukšanās?
6. Kam ir jānotiek, lai tu par attiecīgo situāciju ziņotu vadībai, kam tu ziņosi?⁶

Mīnesotas universitātes Sociālā darba skolas docents un zinātnu doktors Kimberlijs J. Štroms-Gotfrīds (*Kimberly J. Strom-Gottfried*, 2003) iesaka jau no sākuma apsvērt katru no risināšanas negatīvajām sekām un padomāt par šķēršļiem ētiskās dilemmas risināšanas procesā, kas ļautu veiksmīgi to atrisināt. Autors piedāvā izmantot “mazākā ļaunuma” un “lielāko iespēju” perspektīvu un ierosina šādu ētisko dilemmu risināšanas stratēģiju (uz labāko iespējamo risinājumu klientam orientētā ētisko dilemmu risināšanas stratēģija):

1. Apdomājiet dilemmas katra risinājuma “vissliktākā gadījuma scenāriju”.
2. Apsveriet katra risinājuma vismazāko kaitējumu, apdomājiet taisnīguma principus.
3. Apsveriet klīniskās un ētiskās sekas.
4. Apsveriet procesu.
5. Apsveriet, kādi varētu būt šķēršļi, kuri traucētu rīkoties.⁷

Ir vairāki **ētisko dilemmu risināšanu ietekmējošie faktori**. 2018. gadā veiktā pētījumā par ētisko dilemmu risināšanu un to ietekmējošiem faktoriem autori Sandu un Frunza (*Sandu, Frunza*, 2018) atklāja, ka ētisko dilemmu risināšanu un to rašanos visvairāk ietekmē klientu interešu ievērošana; mazāk to ietekmē noteikumi un juridiskās prasības, kā arī institūcijas politika un vadītāja viedoklis.⁸ Sociālos

⁴ Dulmus, N. Catherine, Sower, M. Karen. The profession of social work. Guided by history, led by evidence. – Hoboken, N.J.: Wiley, 2012. 153.-154.

⁵ Reamer, G. Frederic. Social work values and ethics. Fourth edition. – New York: Columbia University Press, 2013. 78.

⁶ Constable, R.T. Foundation Concepts in Social Work Values and Ethics. Social Work Fields Instructions in Post – Communist Societies. – Kaunas: Caritas Press, 1995. 89.

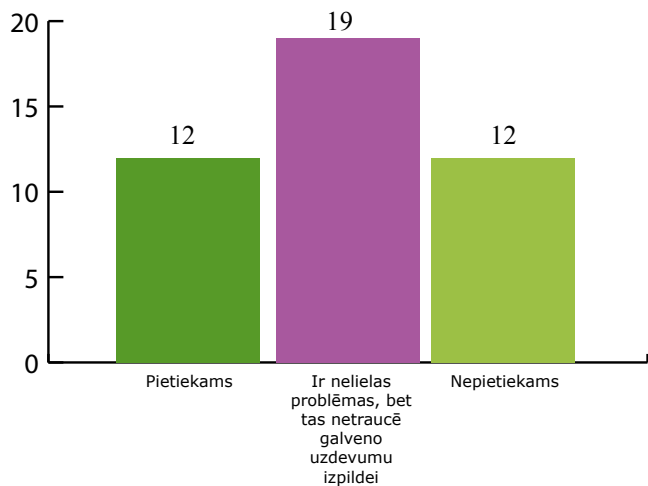
⁷ Gottfried-Strom, K.J. Understanding adjudication: Origins, target, and outcomes of ethics complaints. Social Work in Health Care. 2003. 48 (1): 85–94.

⁸ Sandu, A., Frunza, A. Ethical Issues in Social Work Practice. – United States of America: IGI Global, 2018. 112.

darbiniekus ētisko dilemmu risināšanas gaitā ietekmē ne tikai viņu profesionālās lomas un pienākumi. Viņus ietekmē arī personīgā motivācija, attieksme un vēlmes. Daži no šiem faktoriem neapzināti ietekmē sociālo darbinieku izturēšanos un vērtību izvēli.⁹ Tas nozīmē, ka sociālo darbinieku darbā ar klientu un viņa interešu ievērošanu ietekmē darbinieka paša personīgās vērtības, attieksmes un vēlmes, tādā veidā neapzināti ietekmējot savu izturēšanos gan pret klientu, gan sociālo darbu ar gadījumu.

2020. gadā tika veikts pētījums **“Sociālā darba ētika ierobežotu personāla resursu apstākļos sociālajā dienestā”**, kura gaitā tika anketēti 43 Rīgas Sociālā dienesta sociālie darbinieki, kuri sniedz sociālā darba pakalpojumu Rīgas pašvaldības iedzīvotājiem. Anketēšana tika veikta, lai noskaidrotu tipiskākās ētiskās dilemmas, kas rodas ierobežotu personāla resursu apstākļos; kā sociālo darbinieku trūkums ietekmē sociālā darba pakalpojuma sniegšanu un kādai rīcībai sociālie darbinieki dod priekšroku ierobežotu personāla resursu apstākļos.

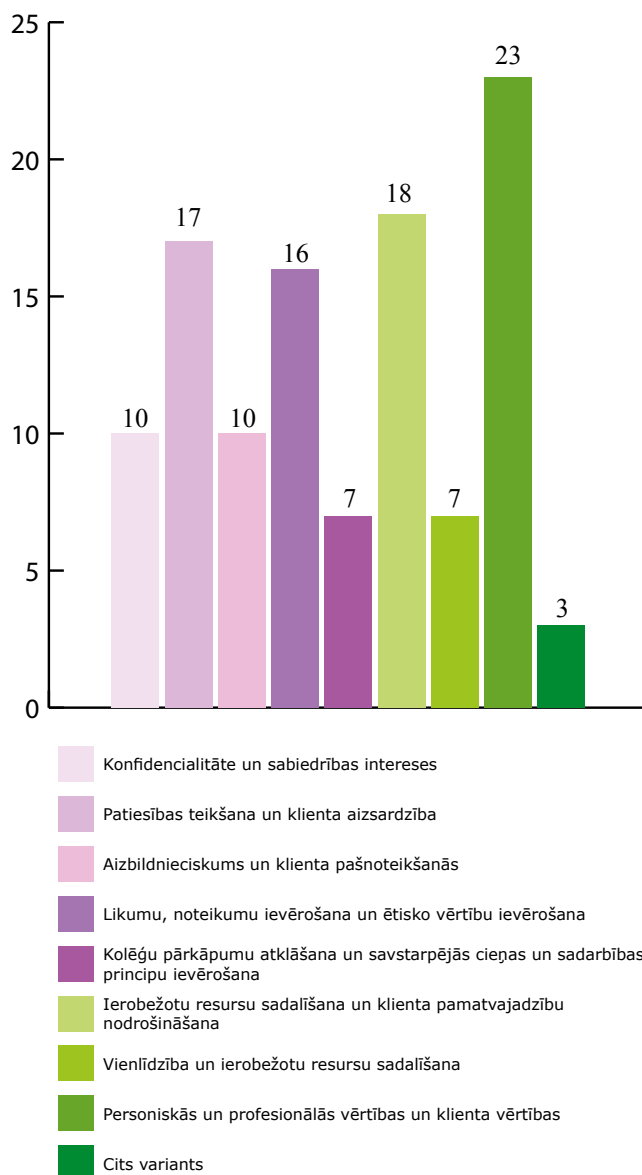
Pētījuma rezultātā noskaidrots, ka vairākums sociālo darbinieku uzskata personāla resursus sociālajā dienestā par pietiekamiem vai ka personāla resursu trūkums rada tikai nelielas problēmas, taču tās netraucē galveno uzdevumu izpildei (1. att.). Šie rezultāti parāda, ka pastāv pretruna: vairākums respondentu norāda, ka personāla resursi sociālajā dienestā ir pietiekami vai arī tie rada nelielas problēmas, taču nākamo atbilžu rezultātos respondenti norāda uz vairākām problēmām, kas saistīti ar laika trūkumu, darba apjomu un izdegšanas riskiem.

1. att. Sociālo darbinieku viedoklis par sociālā darba personāla resursu pietiekamību

Svarīgi atzīmēt, ka tie 12 respondenti, kuri uzskata, ka personāla resursi sociālajā dienestā ir pietiekami, kā galvenās problēmas sociālā pakalpojuma sniegšanā ierobežotu personāla resursu apstākļos norādīja, ka nav pietiekama regularitāte darbā ar klientu, virspusēja pieeja klienta problēmai, nav laikus novērsti un konstatēti klienta riski, pārāk liels darba apjoms, vairāk gadījumu uz vienu sociālo darbinieku, kas rezultātā noved sociālo darbinieku pie laika trūkuma. Visas iepriekš minētās problēmas ir tādi

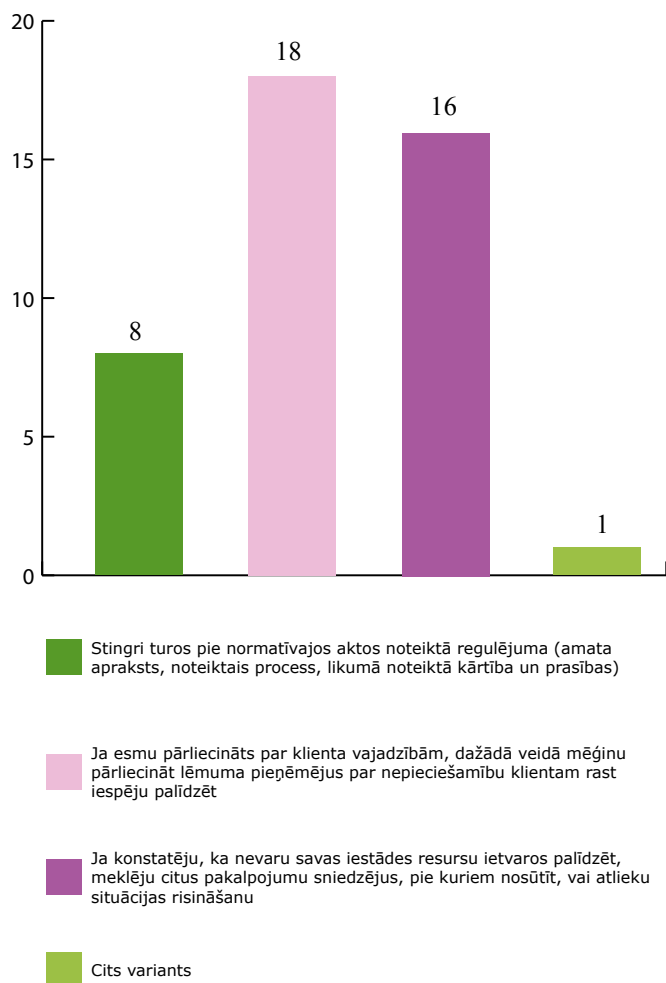
sociālā darba organizācijas aspekti, kuriem ir tieša saistība ar personāla resursu pietiekamību. Tas rada iespaidu, ka daļa sociālo darbinieku adekvātu personāla resursu nodrošinājumu saista ne tik daudz ar savu tiešo pienākumu izpildi, cik ar administrācijas atbildības jomu. Protams, tas ir tikai pieņēmums, tomēr šīs atbildes var skatīt arī tādā kontekstā. No vienas puses, šādu vērtējumu ir grūti izprast, jo tas tik acīmredzami kontrastē ar objektīvo situāciju. No otras puses, šīs atbildes rada priekšstatu, ka ir sociālie darbinieki, kas ikdienā nesasaista un kritiski nevērtē savu darba apjomu, darba kvalitatīvas veikšanas iespējas ar adekvātu resursu vērtējumu un prasību pēc resursu nodrošinājuma. Ir ļoti iespējams, ka šis sociālā darba prakses aspekts ir tā vērts, lai to pētītu vairāk.

2. att. Ētiskās dilemmas, ar kurām visbiežāk nākas saskarties sociālajiem darbiniekiem

Sociālajiem darbiniekiem tika jautāts, ar kādām ētiskajām dilemmām viņiem visbiežāk nākas saskarties savā darbā. Var secināt, ka sociālajiem darbiniekiem Rīgas Sociālajā

dienestā visbiežāk nākas saskarties ar šādām ētiskām dilemmām: personiskās un profesionālās vērtības un klienta vērtības (piemēram, dažādu vērtību konflikti starp sociālā darbinieka personiskajām un profesionālajām vērtībām, piemēram, sociālajam darbiniekam un klientam ir atšķirīgi uzskati par atbildības uzņemšanos savas situācijas risināšanai, klienta destruktīvas izvēles un pašnoteikšanās tiesības); ierobežotu resursu sadalīšana un klienta pamatvajadzību nodrošināšana (piemēram, pēc kādiem kritērijiem sadalīt resursus, ja tie vienmēr ir ierobežoti); patiesības teikšana un klienta aizsardzības ievērošana (piemēram, vai vienmēr jāsaka visa patiesība klientam, vai ir attaisnojama daļēja patiesības atklāšana, lai pasargātu klientu); likumu, noteikumu ievērošana un ētisko vērtību ievērošana (piemēram, valsts valodas lietošana saziņā ar klientu, ja klients to slikti pārzina). Pie atbildes varianta "Cits variants" respondenti minēja šādas ētiskās dilemmas: ātri, neiedziļinoties klienta problēmās, virspusēji veikt problēmu identificēšanu un intervences procesu darbā ar sociālo gadījumu vai veikt ilgstošu sistemātisku darbu ar klientu; darbinieka noslogojums un institūcijas uzstādījumi. Viens respondents minēja, ka nav sastapies ne ar vienu no minētajām ētiskajām dilemmām.

3. att. Faktori, kuri visvairāk ietekmē sociālo darbinieku rīcību ētiskās dilemmas situācijā

Pētījuma ietvaros, pamatojoties uz teorētiskajā daļā identificētajām ētisko dilemmu risināšanas stratēģijām un to kontekstu, tika izveidoti jautājumi, no kuriem var secināt faktorus, kas ietekmē sociālo darbinieku rīcību, balstoties uz trīs ētisko dilemmu risināšanas stratēģijām: uz procesu orientētās; uz organizācijas kompetenci orientētās; uz labāko iespējamo risinājumu klientam orientētās, kā arī noskaidrot, kurš no sociālā darba pakalpojuma procesa posmiem tiek visvairāk ietekmēts ierobežotu personāla resursu apstākļos.

Kā redzams 3. attēlā, visvairāk sociālo darbinieku vēlas rast iespēju palīdzēt klientam saskaņā ar to rīcības stratēģiju, kura ir vērsta uz labāko iespējamo risinājumu klientam. Svarīgi atzīmēt, ka respondenti, kuri norāda, ka visvairāk ētiskās dilemmas situācijā viņus ietekmē pārliecība par klienta vajadzībām, norādīja uz šādām problēmām sociālā darba pakalpojuma sniegšanā: liels klienta lietu skaits; laika trūkums tiešam kontaktam un darbam ar klientu; pārslogotība; izdegšana; paaugstināts stresa līmenis; darbinieku trūkums. Tas norāda uz zināmu pretrunu. Var secināt, ka šīs stratēģijas īstenošana, iespējams, ir vēlāmākā, bet ne reālākā stratēģija, jo, ņemot vērā iepriekš minētās tipiskākās problēmas, to var īstenot tikai ļoti retos gadījumos, jo tā prasa pastiprinātu iedziļināšanos, laika patēriņu un emocionālo slodzi.

Veicot citu anketas rezultātu analīzi, varēja secināt, ka Rīgas Sociālā dienesta sociālie darbinieki ētisko dilemmu risināšanā dod priekšroku uz procesu orientētās rīcības izvēles stratēģijai. Svarīgi atzīmēt, ka sadarbības ar klientu sākotnējā posmā ētiskās dilemmas risināšanas procesā sociālie darbinieki vairāk dod priekšroku uz organizācijas kompetenci orientētās rīcības stratēģijai un uz labāko iespējamo risinājumu klientam orientētās rīcības stratēģijai, taču vēlākā posmā sociālie darbinieki izvēlas uz procesu orientētās rīcības stratēģiju. Tas nozīmē, ka neatkarīgi no tā, kādai ētiskās dilemmas risināšanas stratēģijai sociālie darbinieki dod priekšroku sākumā, risināšanas procesa beigās tiek izvēlēta formālā procesa ievērošana. No minētā var secināt, ka darba posmā, kamēr notiek informācijas iegūšana un noskaidrota klienta vajadzība, tiek izvēlēta uz organizācijas kompetenci orientētā stratēģija, bet vēlākā sadarbībā ar klientu priekšroka tiek dota uz procesu orientētai ētisko dilemmu risināšanas stratēģijai.

Pētījuma tvērums bija plašāks nekā ir iespējams atspoguļot šajā rakstā. Tā fokusā bija ētisko dilemmu risināšanas stratēģijas, kuras izmanto sociālie darbinieki savā praksē. Ja pētījumā konstatēto attiecībā uz ētisko dilemmu risināšanas stratēģiju izvēli pārnes arī uz ikdienas darba veikšanu, ikdienas izvēlēm un lēmumu pieņemšanu, tad analogiski, balstoties uz šīm atziņām, var izdarīt secinājumus attiecībā uz sociālo darbinieku rīcību, kad ir nepieciešams izpildīt uzdotos darba pienākumus, tomēr trūkst personāla resursu šo uzdevumu veikšanai:

1. Kaut arī aptaujātie sociālie darbinieki norādījuši uz vairākām problēmām, kuras ietekmē darbu ar sociālo gadījumu (neiedziļināšanās klienta problēmās, laika trūkums, liels darba apjoms u.c.) un problēmām, kas rada

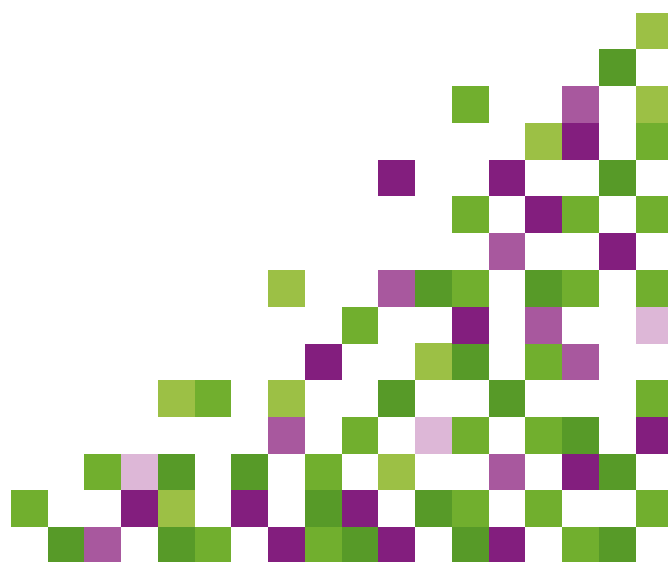
ētiskās dilemmas klientu apkalpošanā, taču respondenti šīs problēmas nesaista ar ierobežotiem personāla resursiem.

2. Visvairāk personāla resursu trūkums rada spriedzi starp tādām rīcības izvēlēm kā personiskās un profesionālās vērtības un klienta vērtības; ierobežotu resursu sadalīšana un klienta pamatvajadzību nodrošināšana; patiesības teikšana un klienta aizsardzības ievērošana.
3. Kaut arī sociālie darbinieki sākotnējā sadarbībā ar klientu dod priekšroku rīcībai, kas ir orientēta uz organizācijas kompetenci un uz labāko iespējamo risinājumu klientam, tomēr trūkstošie personāla resursi, kas ietekmē iespējas ievērot termiņus, klientu skaitu uz vienu darbinieku un veicamo pienākumu apjomu, noved pie tā, ka sadarbībā ar klientu sāk dominēt uz procesu orientēta rīcības stratēģija.

Raksta noslēgumā autori vēlas uzsvērt būtisku atziņu, kas diezgan negaidīti izriet no iepriekš rakstītā, bet kurai tiek pievērsta pārāk maza uzmanība gan mikro, gan makro līmenī, proti, ka viena no trūkstošo personāla resursu sekām ir ne tikai ētiskās dilemmas situācijas, ar kurām ikdienā saskaras sociālie darbinieki, bet arī sociālā darba formalizēšanās, kad noteikto procesuālo uzdevumu izpildes prasību ievērošanai tiek piešķirta lielāka uzmanība nekā orientācijai uz klienta individuālajām vajadzībām. Var pat teikt, ka pastāv zināma saistība starp trūkstoša personāla problēmu un sociālā darba formalizēšanos. Sociālie darbinieki nereti izsaka pretenzijas, ka sociālais darbs kļūst formālāks un birokrātiskāks, ka pārāk liela uzmanība tiek pievērsta nevis klienta individuālajai situācijai un vajadzībām, bet gan formālajām prasībām. Pētījums parāda, ka viens no faktoriem, kas zināmā mērā "spiež" arī pašus sociālos darbiniekus pieņemt šādu rīcības stratēģiju, ir personāla resursu trūkums. Izvēloties ētiskās dilemmas (kā atbilstoši apkalpot klientus, ja ir nepietiekams sociālo darbinieku skaits) risināšanas stratēģiju ierobežotu personāla resursu apstākļos, sociālie darbinieki ir spiesti dod priekšroku uz procesu orientētai rīcības stratēģijai, kas arī ir saprotami, jo tieši darba process visbiežāk ir precīzi noteikts dažādos ārējos normatīvajos aktos un iekšējās darba kārtības organizācijas dokumentos. No tā var secināt, ka neatbilstošs personāla resursu nodrošinājums ir saistīts arī ar formālisma palielināšanos sociālajā darbā. Pēc autoru domām, šī atziņa būtu jāņem vērā visos sociālā darba prakses līmeņos (t.sk. arī sociālās politikas veidošanas līmenī), jo, nerisīnot personāla trūkuma jautājumu sistēmiskā līmenī, pastāv liels formālisma palielināšanās risks sociālajā darbā mikro līmenī. Šāda pieeja ir pretēja uz klientu orientētai pieejai sociālajā darbā, par kuras nozīmīgumu tiek runāts aizvien vairāk un kurai ir veltīti daudzi raksti šajā periodiskajā izdevumā.

Izmantoto avotu saraksts

1. **Birkenmaier, J.** The practice of generalist social work. Fourth Edition. – New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2017.
2. **Constable, R.T.** Foundation Concepts in Social Work Values and Ethics. Social Work Fields Instructions in Post – Communist Societies. – Kaunas: Caritas Press, 1995.
3. **Doel, M.** Rights and wrongs in social work. – London: Palgrave, 2016.
4. **Dulmus, N. Catherine, Sower, M. Karen.** The profession of social work. Guided by history, led by evidence. – Hoboken, N.J.: Wiley, 2012.
5. **Guttmann, D.** Ethics in Social Work. A Context of Caring. – New York: The Haworth Press, 2012.
6. **Reamer, G. Frederic.** Social work values and ethics. Fourth edition. – New York: Columbia University Press, 2013.
7. **Sandu, A., Frunza, A.** Ethical Issues in Social Work Practice. – United States of America: IGI Global, 2018.
8. **Zemīte, Ē.** Sociālā darba pamati. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 2003.
9. **Zerbe, J. Wilfred.** Emotions, Ethics and Decision-Making. – Bingley, United Kingdom: Emerald Publishing Limited, 2008.
10. **Gottfried-Strom, K.J.** Understanding adjudication: Origins, target, and outcomes of ethics complaints. Social Work in Health Care. 2003. 48 (1): 85–94.

Sociālā darbinieka ekokarte

Ieva Ozola, Mg. soc. darbā (SDB)

Supervizore (LSA), psihoterapijas speciāliste (LPB, LJAP)

Sveicināti, sociālie darbinieki, nu jau pavasara numurā “Sociālais darbs Latvijā”!

Tagad jūs lasāt jau trešo “Sociālo darbinieku ekokartes” sadaļu, kura jāraksta pandēmijas ēnā. Savā ziņā līdzīgi kā darbā ar krīzi, arī rakstus sanāk veidot atbilstoši tai, tikai līdzās personiskajam nemitīgi jāpatur prātā arī lielo ciklu ritums – grupas, sabiedrības, kolektīva. Pirmajā rakstā pievērsos vairāk “šeit un tagad” resursiem un iespējām ārkārtas situācijā, kad viss bija jauns, nepiedzīvots, trausls un savā ziņā pat interesants. Otrajā – vērsos pagātnes un kultūras resursos, kas iedod neatsveramu paplašinājumu, lai labāk izprastu notiekošo un tiktu galā ar nogurumu, trauksmi un neziņu neskaidrajā situācijā. Tagad ir trešais raksts. Pienācis 2021. gads. Visas pasaules cilvēki, sākot ar mediķiem, zinātniekiem, politiķiem, līdz katram iedzīvotājam, ir iesaistīti, meklējot veidus, kā ietekmēt, pārtraukt vai vismaz ierobežot Covid-19 izplatību, kā arī meklēt dziedināšanas ceļus dvēselei, psihei, veselībai, ekonomikai un sociālajām norisēm. Jauni pētījumi, atklājumi, lielāka izpratne par vīrusa dabu un tā raksturu, kā arī labākas zināšanas par ārstēšanu un vakcīnu parādīšanās rada cerības, ka pēc iespējas drīzāk varēsim atgriezties ierastajā ritmā vai jaunā, “citādajā” dzīvē, atkarībā no tā, kā katrs piedzīvojām šo laiku.

Cerības ir skats uz nākotni. Pārvarot traumas un krīzes, vienmēr, agrāk vai vēlāk, ir jāsāk skatīties uz priekšu. Jāmeklē veidi, kā dzīvot, ja apkārtējā pasaule – darba vide, atpūtas iespējas un liela daļa ikdienas dzīves – izmainās. Ir jāmeklē veidi, kā dzīvot un ar cerību skatīties nākotnē pat, ja izmaiņas bijušas skarbas – zaudēts darbs, zaudēta veselība, zaudēts tuvs cilvēks. Mēs nezinām, kāda būs nākotne, kādi vēl izaicinājumi pasaulei ir priekšā un daudz kas vēl ir neskaidrs. Vajadzīgs laiks.

Kā jau nojaušat, šoreiz “Sociālā darbinieka ekokartē” pievērsīšos domām, sajūtām, cerībām un asociācijām par nākotnes tēmu.

FILMAS

Nākotnes ieceres, idejas un to realizēšanu, cerības un gaidas bieži asociē ar bērna simbolu un tā ieņemšanas, gaidīšanas, iznēsāšanas un piedzimšanas procesu. Ikdienas valodā dažkārt izskan: “Man dzima ideja!”, “Es nēsāju cerības!”. Līdzīgi kā gaidot bērnu, tik saudzīgi izturamies pret būtiskākajiem mūsu plāniem un nolūkiem. Tādēļ bieži cilvēki saka: “Es vēl par to nestāstīšu, kamēr nav sanācis, realizējies!”, kā sargājot kādu trauslu dzīvības asnu. Dziedināšanā un atveseļošanā, nākotnes skatījumā ir daudz sievišķās enerģijas.

Vēlos piedāvāt divas dokumentālās filmas, kuras stāsta par, ja tā var teikt, arhetipisko trīsstūri: sieviete–māte–bērns. Sievietes kļūšana par māti, attiecības ar mātes lomu un savu māti, sievietes un mātes attiecības ar bērnu, sievietes un mātes attiecības ar partneri un bērna tēvu. Abas filmas atklāj šos ļoti daudzus un ne vienmēr vienkāršos aspektus sievietes dzīvē.

Pirmā filma ir režisoru Lienas Lindes un Armanda Zača “**Klātūtnē**”. 2020. gada nogalē “Lielajā Kristapā” filmai bija pirmizrāde un tā saņēma balvu par labāko dokumentālās filmas režiju.

Foto www.delfi.lv

Filma stāsta par četrām sievietēm, par četriem atšķirīgiem stāstiem un pārdzīvojumiem, gaidot bērna piedzimšanu. Filmas fokusā nav tik daudz akcentētas sievietes attiecības ar bērnu vai bērna tēvu, cik pašas sievietes attiecības ar pārmaiņām sevī “kļūšanas par māti” laikā. Man liekas,

Ļoti simpātiska filmas varoņu izvēle un režisoru pieeja, kā tiek atspoguļots tas, kā grūtniecība rada izmaiņas sievietē, kā tā ietekmē un maina sievietes dzīvi, personību un uzskatus, pakāpeniski tai dzimstot par māti. Līdz ar pirmā bērna piedzimšanu dzimst arī māte, pavisam jauna loma, un nenoliedzami, ka tas ir viens no nozīmīgākajiem dzīves brīžiem, kas būtiski ietekmē sievietes ķermeni, personību, ģimenes un sociālo dzīvi. Filmās varones Rūta, Beāte, Vija un Valērija ļauj sekot, vērot un iedziļināties šajā senajā un arhetipiskajā procesā no bērna iznēsāšanas līdz dzimšanai.

Foto www.satori.lv

Pastāv stereotips, ka visas sievietes vēlas bērnus un ir laimīgas, gaidot bērnu. Taču katra sieviete savas dzīves kontekstā to piedzīvo atšķirīgi. Beāte, filmas varone, pirms bērna gaidīšanas skaidri apzinājās, ka labāk patīk darbs, ceļošana un bērni nav viņas prioritāte. Kā viņa sākumā saka: “Tas vienkārši nav mans!” Taču arī Beātei kā daudzām citām sievietēm, gadiem ejot uz priekšu, ir jāpieņem lēmums – es dzemdēšu vai nē, jo nevienai nav dota bezgalīgi ilga iespēja par to domāt. Arī Beātei, tuvojoties saviem 30 gadiem, ir jāizlemj, un viņi ar vīru pieņem lēmumu: “Lai notiek, lai ir *full human experience!*” (*latv. val. Pilna cilvēces pieredze!*)

Viena no filmas varonēm, horeogrāfe Rūta, veidojot lugu “Divotne”, stāsta un jautā: “Luga būs stāsts par sievieti, kura ir vēl kaut kas bez Mammās. Ir tās divas lomas. Ir mātišķā puse tevī, kad tev piedzimst bērniņš, un kur paliek tā otra puse tevī?” Šķiet, Rūtas jautājumā atspoguļojas visu filmas varoņu pretrunas un vajadzība atrast un dažkārt saglabāt sevi, kādu citu daļu laikā, kad mātes loma pārņem sievietes dzīvi. No otras puses, “ieejot” mātes–bērna attiecībās, citas sievietes dzīves lomas uz ilgāku vai īsāku laiku pāiet malā. Viena grūtāk, viena vieglāk ļauj atdoties mātes lomai. Tā, piemēram, Vija, kura filmas laikā, līdzīgi kā Rūta, gaida otro mazuli, saka, ka, pirmo bērniņu gaidot, baidījās no pārlietu lielās atbildības un gribējās no “tā vilciena izkāpt”. Viņa toreiz šo sajūtu salīdzināja ar cietumu un iesprostošanu. Viņas intuitīvā sajūta diezgan precīzi raksturoja daudzus mātes lomas aspektus, kas saistīti ar rūpēm par bērnu, neatkarīgi no tavas brīvās gribas un izvēles. Gaidot otro bērnu, viņa vairs nejūt tādu trauksmi no atbildības, bet baidās, vai neatkārtosies pēcdzemdību depresija, kas bija iepriekš. Savukārt Valērijai grūtniecība radīja jaunu skatu, cerības uz dzīvi un nākotni. Valērijas stāstā atspoguļojas, kā mainās sievietes attiecības ar sevi un ķermeni. Gaidot bērnu, viņa atklāj, ka iepriekš nav par sevi pietiekami rūpējusies un mīlējusi sevi.

Otra filma, kuru piedāvāju noskatīties, ir režisores Alises Zariņas dokumentālā filma “**Divas strīpiņas**”. 2020. gadā šī filma saņēma “Lielā Kristapa” žūrijas sarkano lukturi, ko katru gadu pasniedz labākajai studentu filmai. Man personiski tas ir pēdējo gadu labākais un simpātiskākais studentu darbu pieteikums. It kā īsa (21 minūte), minimālistiska un vienkārša

filma. Nevar to saukt klasisko dokumentālo kino, kas man tik ļoti patīk. Filmā arī netiek tieši atspoguļotas kāda varoņa dzīves peripetijas vai kādas sociālas grupas vai sabiedrības notikums. Kā jau minimālisti – var tupināt par to, kā tur nav, bet ir svarīgi pievērst uzmanību tam vienīgajam, kas ir izcelts.

“Divas strīpiņas” ir filma, kuras priekšplānā ir izcelta abortu tēma. Īpašu filmu padara unikālais un iepriekš neredzētais veids, kā šī tēma tiek atvērta un parādīta. Līdzīgi kā daudzas citas tēmas, arī abortu tēma sabiedrībā vienmēr ienes pretrunīgas attieksmes, vērtējumus, dažkārt pat šķelšanos, un ar to ir saistīti daudzi stereotipi. Filmā tiek lasīti daudzi sieviešu stāsti par to, kā viņas izšķiras par abortu, kā viņas jūtas, kāda ir bērna tēvu, tuvo cilvēku, ārstu attieksme, un kā viņas dzīvo pēc tam. Kā viena varone raksta: “Manai meitai tagad būtu 5 gadi!” Ne velti sistēmiskajā terapijā bieži genogrammās iezīmē arī nedzimušos bērnus.

Paši par sevi šie stāsti un stāstu lasīšana nebūtu nekas jauns vai nezināms, un balvas tikai par pretrunīgām, bieži noklusētām tēmas aktualizēšanu nedod. Kas tad piedod to jaudu, vēstījuma spēku un ienes jaunas sajūtu, pārdomu dimensijas šajā tēmā? Viens it kā neliels gājiens – sievietes pārdomu apraksts jāiedod izlasīt vīrietim “Es” formā! Un neticami, kā šī tēma sakustas, pārveidojas, un cik daudz aspektus abortu tēmā tas maina.

Sieviešu pārdomas lasa profesionāli aktieri. Sievietes stāsts, lasīts vīrieša balsī, tik spilgti ienes abu partneru atbildību par aborta veikšanas lēmumu, kas no daudziem sieviešu stāstiem ir atstāts tikai pašas sievietes ziņā.

Vēl viena jūtu gamma atveras, kad aktieri pēc lasījuma pauž savas personiskās reakcijas, pārdomas par to, ko lasījuši. Vīrieši cenšas racionalizēt, arī pārdzīvo un jūt līdzīgi, ir pārsteigti un pat raud. Tikai filmas beigās fonā atskan sieviešu balsis.

Abas šīs dokumentālās filmas ir pieejamas vietnē www.shortcut.lv

Abas šīs filmas aktualizē sievietes dzīves unikalitāti un tikai sievietēm uzdotos izaicinājumus. Domājot par šīm tēmām, es iedomājos, ka Latvijas sociālajā darbā, neskatoties uz absolūto sieviešu vairākumu, sievietes “būšanas” aspektiem sociālajā darbā vai feminiskajai perspektīvai praktiski netiek pievērsta uzmanība. Kā tas ir – būt sievietei sociālajā darbā un kādas tēmas pavērs tālāk? Vai un kā sociālais darbs ietekmē sievišķību, feminītāti? Ko mēs kā sievietes iegūstam un ko zaudējam, ko realizējam, ko nē? Vai grūtniecības laikā būtu jāstrādā ar sarežģītajām klientu grupām, kā tas ietekmē sievietes psiholoģisko stāvokli? Kādā ritmā sieviete var kvalitatīvi un efektīvi strādāt ar klientiem, audzinot vienu vai vairākus bērnus? Kādus vēl aspektus ienes feminītātes aspekti sociālajā darbā, sievietes psihē un attiecībās, mijiedarbībā ar ārējo pasauli? Kā sievietes līdzsvaro savu lomu daudzās funkcijās – bērnu māte, sieva, partnere, sociālā darbiniece? Kā ir būt homoseksuālai sievietei Latvijas sociālajā darbā? Kā ir būt vadītājai? Cik atbilstoša sievietes vajadzībām ir darba vide un ritms? Līdz šim manā redzes lokā nav ienākusi arī studentu vai pētnieku interese par šīm tēmām sociālajā darbā. Feminītātes un feminisma tēma sociālajā darbā varbūt kādā sarunas brīdī izzogas, bet nekad tā nav tikusi izvērsta vai padziļināti pētīta. Līdzvērtīgi, protams, varētu jautāt, kā ir būt vīrietim sociālajā darbā? Man liekās, ka diskusijas par šiem jautājumiem tikai bagātinātu mūsu profesionālo un personīgo telpu. Latvijas kultūrā ar katru gadu aizvien jaunas dažādu jomu mākslinieces aktualizē šīs tēmas. Tās ir arī grāmatā, kuru vēlos piedāvāt, turpinot jau filmās iezīmēto tēmu.

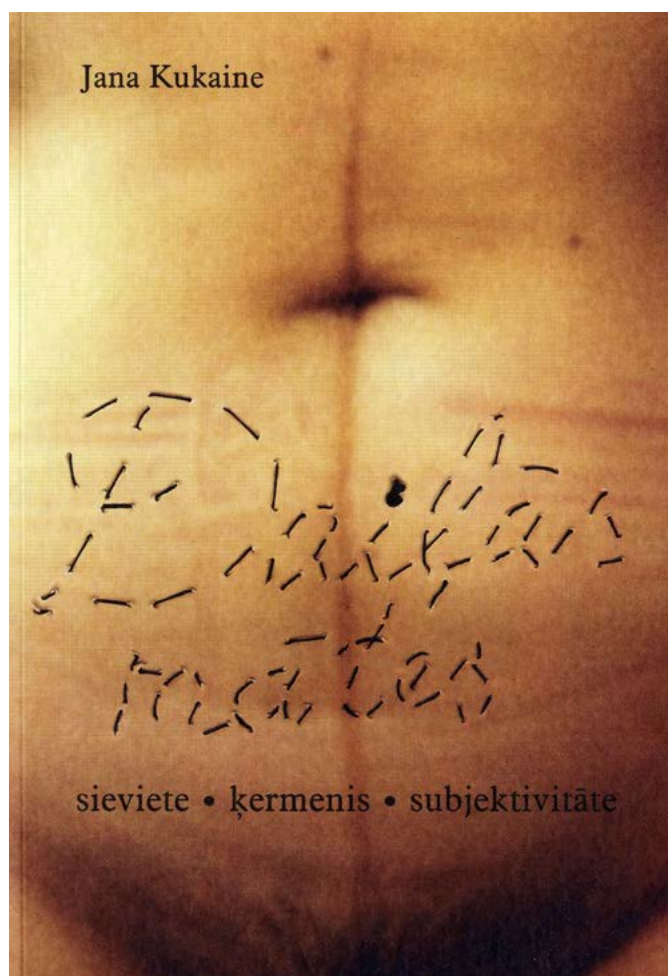

Foto www.janisroze.lv

GRĀMATAS

Mākslas kritiķe, feministe Jana Kukaine savā grāmatā **“Daiļās mātes. Sieviete. Ķermenis. Subjektivitāte”** pēta to, kā mūsdienu sabiedrībā tiek konstruēts mātišķības un sievietes jēdziens. Grāmata nav pavisam jauna. Tā ir izdota 2016. gadā, bet izdošanas laikam nav nozīmes, jo nekādas būtiskas izmaiņas J. Kukaines aktualizētajos jautājumos nav notikušas. Latvijā, aktualizējot sieviešu dzīves aspektus, vienmēr ir jāsaskaras ar stereotipizēto viedokli par feministēm. Manuprāt, autorei tas labi izdodas, padziļināti pētot sievietes, sievišķības un mātišķuma jautājumus. Nepārstāstot grāmatas bagātīgo ideju, mākslas darbu piemēru analīzi, faktu un atsauču saturu (*autore ir studējusi filozofiju Latvijas universitātē un kultūras teoriju Māstrihtā*), es labāk pievienošu viņas pašas domas no grāmatas:

“Grāmatā esmu ceļojusi pa sievietes ķermeni, īpašu uzmanību veltot mātišķības iezīmētām teritorijām. Seksualitāte, menstruācijas, grūtniecība, dzemdības, laktācija ir dažas no tēmām, kuras esmu šķetinājusi, mēģinot nolibīt aizspriedumus, mītu uzslāņojumus un romantiskus izskaistinājumus. Atsedzot mātišķības ideoloģijas formas, esmu meklējusi nevis iedomāto vai leģitīmo, bet reālo mātišķības pieredzi, lai cik daudzpusīga un pretrunīga tā būtu. “Daiļajās mātēs” es oponēju klasiskās Rietumu filozofijas subjekta koncepcijai, kas par cilvēka “es” runā galvenokārt kā par kaut ko garīgu un nemateriālu. Esmu pārliecināta, ka ķermeņa pieredze ir neatņemama subjektivitātes daļa, tāpēc mātišķību skatu kā ne tikai garīgu, bet arī ķermenisku praksi. Mani darba instrumenti ir feministiskā teorija un mūsdienu (galvenokārt Latvijas) laikmetīgā māksla, kas savā māksliniecisko pētījumu lokā ietver ar mātišķību saistītus jautājumus.”

Man liekās, ka šī grāmata ir noderīga ne tikai sievietēm vai vīriešiem, kuri vēlas paplašināt savu skatījumu uz sievietes pasauli, bet arī sociālajā darbā. Grāmatā uzskaitītās tēmas var kalpot kā diskusiju pamats sieviešu atbalsta grupās vai kā labs pamats daudzām pētnieciskām idejām.

↓ NODERĪGI MATERIĀLI SOCIĀLAJIEM DARBINIEKIEM INTERNETA VIDĒ

Tēmas paplašinājumam atbilstoši piedāvāšu ieskatīties dažu organizāciju mājas lapās. Gan filmās, gan grāmatā tiek atspoguļoti daudzi sievietes dzīves aspekti, par kuriem sabiedrībā pastāv pretrunīgi un neviennozīmīgi viedokļi. Protams, ka tas atspoguļojas arī pakalpojumos. Sociālajam darbiniekam, piesaistot vai iesakot pakalpojumus, ir jāpārliecinās, ka tie ir atbilstoši klienta vajadzībām un vērtībām. Tā, piemēram, palīdzība grūtniecības periodā var būt balstīta dažādās vērtībās, un šī viedokļu dažādība ir jāpieņem, īpaši ja tas ir nozīmīgi klientam. Tādēļ arī resursu kartē piedāvāšu aplūkot šo dažādību.

“Krīzes grūtniecības centrs” (turpmāk – KGC) ir 2005. gadā dibināta biedrība, kura ir veidota ar mērķi sniegt konsultatīvo palīdzību neplānotas grūtniecības, pēc aborta, kā arī spontānā aborta vai pāragra bērna zaudējuma gadījumos. KGC ne tikai nodrošina konsultācijas un konkrētu palīdzību, bet arī dodas uz skolām, runājot ar jauniešiem par attiecībām, vērtībām, seksuālās veselības jautājumiem. KGC darbojas Rīgā, Kuldīgā, Liepājā, Ventspilī. Mājas lapā pieejamā izglītojošā informācija par augļa attīstību, par aborta ietekmi sociālajiem darbiniekiem var palīdzēt klientu konsultēšanā, kā arī nepieciešamības gadījumā klientiem var ieteikt vērsties pēc konsultācijas pie centra speciālistiem. KGC ir balstīts kristīgās baznīcas tradīcijā un iestājas pret abortiem. Tāpat sociālajiem darbiniekiem ir jāvērtē ieteiktais pakalpojums, pirms tas tiek ieteikts klientam.

“Krīzes grūtniecības centra” mājas lapa ir www.krizescentrs.lv

Atspoguļojot dažādību šajā pakalpojumu jomā, pieminēju organizāciju, kas sniedz pakalpojumus nepilngadīgajām grūtniecēm – tā ir misija “Pakāpieni”. Kā minēts “Pakāpienu” mājas lapā, organizācija darbojas kopš 1990. gada kā atzars no žurnāla “Pakāpieni” darbības. Oficiāli reģistrēta 1992. gadā. Tās mērķis – uzlabot bērnu dzīves kvalitāti. Organizācija sniedz praktisku un reālu palīdzību nepilngadīgajām grūtniecēm, nodrošinot mājvietu un atbalstu gan bērna gaidīšanas laikā, gan pirmajos mēnešos pēc bērna piedzimšanas. Manuprāt, ļoti nepieciešams un svarīgs atbalsts jaunajām māmiņām, kurām citādi, iespējams, nepietiktu zināšanu, prasmju, spēka un resursu rūpēties par savu bērnu. Tas ir būtisks atbalsts gan nepilngadīgajām mātēm, gan arī preventīvs pakalpojums, lai samazinātu traumatiskās pieredzes riskus viņu bērniem. “Pakāpieni” sadarbojas ar bērnu ilgstošās aprūpes iestādēm, krīzes centriem, bāriņtiesu un sociālo dienestu. No sociālajiem darbiniekiem esmu dzirdējusi pozitīvas atsauksmes. Diemžēl par šo organizāciju nav ļoti izsmelošas informācijas interneta vietnēs. Organizācijai ir mājas lapa Mission PAKAPIENI, kā arī *Facebook* profils, kurā gan ir pietiekami aktuāla informācija un kontaktāruņi.

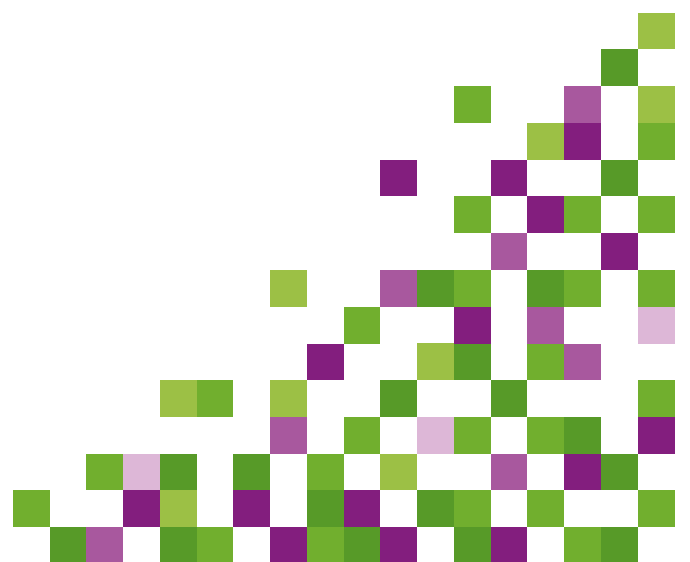
Nākamās organizācijas mājas lapa, kuru vēlos piedāvāt atbilstoši “Sociālo darbinieku ekokartes” tēmai, ir 2000. gadā dibinātā sieviešu tiesību aizstāvības organizācija, biedrība “Centrs Marta” (turpmāk – “Marta”). Savā ziņā to var uzskatīt par idejisku pretmetu “Krīzes grūtniecības centram”. “Martai” šogad apritēs jau 21 gads. Biedrība sniedz profesionālus sociālos, juridiskos, psiholoģiskos pakalpojumus vardarbībā un cilvēku tirdzniecībā cietušām pieaugušām personām, nodrošina palīdzību sievietēm un viņu bērniem, kuri atrodas ievainojamās dzīves situācijās. “Marta” jau daudzus gadus aktualizē sieviešu tiesību, rīcībspējas stiprināšanas un pašnoteikšanās jautājumus Latvijā. Biedrības mājas lapā ir rakstīts, ka “Marta” ir vienīgā sieviešu tiesību aizstāvības organizācija Latvijā, un jāpiebilst, ka arī vienīgā organizācija, kura sieviešu tiesību jautājumus aplūko arī sociālā darba kontekstā un

sniedz sociālos pakalpojumus. Manā psihoterapeites praksē ir bijušas vairākas klientes, kuras ar lielu pateicību izsakās par “Martas” sniegto palīdzību, risinot ģimenes vardarbības komplikētās situācijas.

Lai arī “Marta” pamatā ir Rīgā dzīvojoša organizācija (nesen “Martas” pakalpojumi ir izveidoti arī Liepājā un Rēzeknē!), sociālie darbinieki no dažādām Latvijas pilsētām atsaucas par pozitīvu sadarbību sarežģīto līdztiesības un ģimenes vardarbības gadījumu risināšanā.

Centra “Marta” mājas lapa ir www.marta.lv

“Sociālā darbinieka ekokarte” arī turpmāk dalīsies ar dažāda veida resursiem. Ja vēlaties kaut ko ieteikt sociālo darbinieku iedvesmai, lūdzu, sūtiet savas idejas un tēmas žurnāla redkolēģijai.

VAI TU VAKCINĒSIES?

Mēs katrs esam atšķirīgi. Dzīvojot globālas pandēmijas apstākļos, esam spiesti uzdot jautājumus, meklēt atbildes un daudz kritiskāk vērtēt informāciju, ko saņemam vai lasām. Iespējams, reizēm rodas sajūta, ka vairs nesaprotam, kas ir īsts un kas maldi, un apšaubām savus lēmumus. Pašlaik lielākais diskusiju objekts ir vakcinēšanās, un, visticamāk, katram no mums ir uzdots jautājums – Tu vakcinēsies? Arī mēs, projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” komanda šo jautājumu uzdevām jums, sociālā darba speciālisti. Šeit daži no viedokļiem par vakcināciju, kas apstiprina mūsu dažādību, un atspoguļo to, kāda ir mūsu attieksme par kolektīvo atbildību.

Strādāju ar dažādiem klientiem klātienē, baidos inficēties un inficēt manas ģimenes locekļus. Uzskatu vakcināciju par manas, manu radnieku, manu kolēģu un klientu veselības aizsardzības iespēju.

**Jeļena Figurina,
sociālā darbiniece, Daugavpils**

Mums vienmēr ir vismaz divas izvēles. Kad man piedzima meita, Dzemdību namā viņu vakcinēja, nenoskaidrojot manu viedokli. Ilgus gadus biju skeptiska pret jebkāda veida vakcinām. Tad, 2010. gadā uzzināju, ka esmu inficēta ar C hepatīta vīrusu, pret kuru potes nav joprojām un terapija tolaik bija ļoti dārga (pat ar visu valsts kompensāciju) un maz efektīva. Lai gan ar laiku pieradu pie vārda “nāve”, tik ļoti gribējās dzīvot! Izmēģināju visu kaut ko – sākot no alternatīvām ārstniecības metodēm līdz pat dziedniekiem. Man trūkst zināšanu un nav faktu, lai apstiprinātu vai noliegtu visu šo “speciālistu” ietekmi uz slimības gaitu, taču viens bija skaidrs – bez pierādījumiem balstītas terapijas vīruss joprojām bija manās asinīs un otrs acimredzamais fakts bija, ka zinātne šo gadu laikā C hepatīta terapija bija spērusi milzīgus soļus uz priekšu. Pēc atkārtota terapijas kursa 2019. gadā vīruss manās asinīs nebija atrodams. Varu domāt, ka šo un to zinu un varu uzņemties atbildību par saviem lēmumiem, tomēr mēdz būt gadījumi, kad labākais, ko varu darīt, ir lūgt palīdzību mediķiem un uzticēties viņiem. Tas nozīmē, ka man pašai no savas puses ir jāizdara maksimāli iespējamais, lai palīdzētu ārstiem palīdzēt man gadījumā “ja kas”. Šoreiz tā ir vakcinēšanās. 2021. gada 10. martā esmu saņēmusi AstraZeneca pirmo vakcinu.

Dace Zvirgzdiņa, sociālā darbiniece, Rīga

Ja godīgi, tad man nav viedokļa par šo jautājumu. Es sevi un arī sociālā darba speciālistus, sociālo pakalpojumu sniedzējus šajā ziņā uzskatu par tādiem pašiem iedzīvotājiem kā citus. Jebkurā procesā ir jāievēro cilvēktiesības, tiesības uz pašnoteikšanos un izvēli, tiesības uz vārda brīvību. Ir daudz pazīmju, ka šajā procesā tieši šī daļa tiek ignorēta vai arī tās nozīme samazināta.

**Mārtiņš Moors,
sociālās pārvaldes priekšnieks, Rīga**

Pagaidām nevēlos vakcinēties. Jo gribētos sagaidīt kādus rezultātus par to, kas notiek ar organismu pēc potēšanās. Nesaku, ka nepotēšos, iespējams, ka pēc kāda laika pārdomāšu. Tāpat nav patīkami, ja darba devējs vakcinēšanos uzliek kā obligātu pienākumu un jautā argumentus kādēļ nevēlos. Tā ir mana izvēle un man nebūt nav jājustas vainīgai, ka nevēlos poti. Ja pēc potes, es varētu staigāt bez maskas, apmeklēt pasākumus, tad noteikti izvēle jau tagad būtu par labu potei. Nesaku vakcinēšanai nē, bet ne šobrīd.

Anonīma sociālā darbinieka viedoklis

Es esmu ne tikai par vakcinēšanos, bet arī jau esmu veikusi pirmo vakcināciju ar AstraZenek. Arī mana mamma, kurai ir 82 gadi ar lielu prieku uzņēma ziņu, ka ir iespēja vakcinēties, jo joprojām ir aktīva un darbīga savā nozarē. Mana vīra māte neuzspēja tikt pie vakcīnas un mēs piedzīvojām, cik īsā laikā, dažās dienās, Covid mums viņu atņēma.

Mani personīgi pārsteidz ļoti liels procents sociālo darbinieku, kuri atsakās no vakcinēšanās. Tas ir paradoksāli, ka sociālie darbinieki, kuriem ikdienā ir ļoti daudz kritiski jāizvērtē informācija, fakti, attieksmes, jāatšķir maldīga informācija un jāpieņem lēmumi ļoti neviennozīmīgās situācijās, atsakoties no vakcinācijas, vairāk balstās emocionālās reakcijās un avotos, kas ne pavisam nav droši vai bāzējas domāšanas kļūdās.

Es nevaru teikt, ka es vakcinējos pavisam bez bažām vai bez pārdomām. Es esmu sociālais darbinieks, supervizors, psihoterapijas speciālists un es daudz/maz zinu sevi, bet ir jomas, kurās man ir jāuzticās citu jomu speciālistiem. Es šajā situācijā uzskatu, ka lielākā vērtība ir kolektīvajā vienotībā un atbildībā.

Es zinu, ka, ja es būšu vakcinējusies, tad man ir lielākas izredzes vasarā tikties ar kolēģiem starptautiskajā jungtīņu konferencē Berlīnē, man ir lielākas izredzes atkal sajūst klātienēs studentus, klientus un supervīzijas grupas. Man ir lielākas un drošākas izredzes biežāk būt kontaktā ar savu mammu, ko es ārkārtīgi un visvairāk vēlos. Man ir lielākas izredzes nesaslimt un saņemt mazāk ziņas par smagi saslimušajiem vai nomirušajiem draugiem, tuviniekiem un kolēģiem.

**Ieva Ozola, sociālais darbinieks, supervizors,
psihoterapijas speciālists**

Es esmu, jo Mēs esam – ar šiem vārdiem šogad atzīmējam Starptautisko sociālā darba dienu.

Mana ģimene un mans darbs man nozīmē pārāk daudz, lai riskētu saslimt ar Covid-19. Mans dēls ir izslimojis Covid-19, un pēc pāris mēnešiem vairums slimības izraisīto blakņu izzudušas, bet veselība vēl atjaunojas. Mums izdevies pasargāt no inficēšanās manu 88-gadīgo māti. Viņa marta sākumā saņēma pirmo vakcinu. Blakņu nav. Abi ar vīru pacietīgi gaidām savu kārtu.

Es neesmu inficējies ar Covid-19, jo apzinīgi cilvēki manā ģimenē un darba vietā ievēro nepieciešamo distancēšanos. Es esmu vesela un dzīva, un pateicīga, jo mediķi cīnās ar infekciju un glābj cilvēku dzīvības.

Vakcinēsimies, jo slimība ir daudz bīstamāka par potes iespējamām blaknēm! Vakcinēšanās ir iespēja apliecināt mīlestību - sev, saviem mīļajiem un savam darbam. Vairo spēku un samazini trauslumu!

Liesma Ose, pedagoģijas doktore, Rīga

Noteikti saku "JĀ" vakcinācijai. Diemžēl ir sanācis saskarties ar Covid-19 vīrusu. Ļoti smags periods. Atveseļošanās vēl turpinās un nav viegli. Es ļoti labi apzinos, ka vienīgais ceļš, kā atgriezties normālā dzīves ritmā, ir vakcinācija.

Silvija Strankale, sociālā dienesta vadītāja, Rēzeknes novads

Esmu pārdomās par visu esošo situāciju valstī, pasaulē. Vai iedzīvotājs var izprast, ko viņam darīt konkrētās situācijās, ja valdībā ir tik dažādi viedokļi, tik daudz nekonkrētu un nesaprotamu lēmumu? Katra diena masu medijos pienes tik daudz pretrunīgu informāciju. Skatoties nākotnē, nevar saprast, uz kuru pusi vērsties, kur ir un kāda ir tā nākotne.

Sigma Strautmale, sociālā dienesta vadītāja, Iecava

Neesmu un nebūšu "gatava" šai vakcīnai. Pasaulē šobrīd ir tik daudz pretrunīgas informācijas, ka apjukums ir pašsaprotams. Varu tikai ieteikt pārtraukt dzīvot bailēs, skatīties globālāk, meklēt informāciju un kritiski analizēt to, atrast laiku pašiem domāt, uzdrošināties jautāt un meklēt atbildes, pieņemt lēmumus un uzņemties atbildību par saviem lēmumiem.

Agita Galiņa, sociālā darbiniece, Saldus

Esmu izslimojusi Covid-19 un man ir antiviēlas. Ir pārāk daudz informācijas par vakcīnas blaknēm, procesa haotiskā organizēšana nerada uzticību speciālistu pretrunīgiem viedokļiem un liek man nogaidīt, lai kritiski izvērtētu, ko darīt.

Inta Siliņa, sociālā dienesta vadītāja, Smiltene

Kāpēc es vakcinējos?

Es uzticos savam dēlam - viņš ir ārsts. Es uzticos savai meitai - viņa ir ārste. Es uzticos savam brālim - viņš ir ārsts. Es uzticos savai mammai - viņa ir ārste. Es uzticos savai vedeklai - viņa ir ārste. Es uzticos visiem Latvijas mediķiem. Es zinu, ka viņi ļoti smagi strādā, man tas sāp un gribu pēc iespējas ātrāk tikt no šī vaļā.

Kāpēc es to daru? Gadu es neesmu bijusi uz teātri, "Sinfonietta Rīga" koncertiem. Gadu es neesmu redzējusi savu meitu, kura dzīvo Zviedrijā. Es gribu ceļot, dzīvot un būt dzīva. Es gribu būt vesela. Mīļie draugi - sociālie darbinieki, ejam potēties, lai pēc iespējas ātrāk tiekam galā!

Jana Pūķe, sociālā darbiniece, Rīga

Summary

Ilze Skrodele-Dubrovskā, Maija Muceniece. **Current events within social politics and social work**

The article by Ilze Skrodele-Dubrovskā and Maija Muceniece explains the revised amounts for guaranteed minimum income and other social security social benefits. They also give an insight into the activities within the European Social Fund project "Professional Development of Social Work in Local Municipalities" implemented by the Ministry of Welfare.

Liesma Ose. **Social work 2021: improved and specialized micropractice, community development and social politics respecting human dignity**

The article covers the process and results of the recent national development action within the profession of social work. Over the last decade, the occupational environment and requirements for social workers have changed significantly. Since July 2014, the global community of social workers have been bound by the new global definition of social work. In Latvia, a regulatory framework for the development of professional standards has been in effect since 2016. It seems one must somehow adjust the content of "what it means to be a social worker in Latvia", including the requirements of the new situation. The social worker's professional standard was updated by the Ministry of Welfare in September of 2019. This involves social workers, their employers, administrators and professors of Social Work study programmes and professional NGOs. Latvia's social work profession and social work education have reached a landmark on 14 October 2020 – an updated standard. To realize this standard three equally important milestones have to be met: (1) the political will and the legislation development skills to incorporate standard requirements into the legal framework of the profession, (2) the will and creativity of the directors of social work study programs to effectively reflect and elaborate on the requirements set out in the standard in the descriptions of their respective study programs, and (3) the will and understanding of employers in setting requirements for their employees in accordance with the standard and, equally, providing them with the necessary support to improve the skills they lack.

Skaidrīte Gūtmane. **Transforming Attitudes Towards a Client: The Practice of the Antioch School of Anthropology and Theology**

This article is an analysis of the historical roots and ethical semantics of the social work concept. The concept derives from "a marginal person - client" (from the Greek words ξένος, ksenos, and αστος, astos). This concept is not used in the sense of the American sociologist Robert E. Park, nor in the context of the OECD report. Rather, it is used with the understanding that its substance is at least 2000 years old. It derives from an ancient theoretical framework in which marginalization is perceived neither in relation to the social performance of a person; nor as a comparison of one's social capacity to that of others; or as a status that relates to one's income. Instead, it is understood as a person's own perception of their life, in which they themselves analyse and evaluate their experience. For this reason, historically, the concept of marginality has been designated as the interior experience of a person, of which others might not be aware. It is the internally experienced feeling that is created from the attitudes of other people. Because of it, a person perceives themselves as excluded, rejected, different/other and, thus, marginalized.

Sandra Zalcmāne. **20 years of social work practice in reducing human trafficking**

The article describes the opinions of social work practitioners on the development of social work practice to reduce human trafficking in Latvia in the last 20 years. The article draws attention on the different forms of human trafficking, human trafficking trends during the Covid-19 pandemic and the need for international collaboration. The author offers their view on the actions that should be taken by social workers based on the three levels of trafficking prevention. The article aims to answer the question - does the prevention and reduction of human trafficking fit within the role of the social worker?

Mārtiņš Moors, Juris Osis, Dace Samete. **Support service based on research on the needs of families with children with disabilities**

The authors' daily work is in the Welfare Department of the Riga City Council, one of the main functions of which is to provide the population with social services that meet their needs. In 2020, the Welfare Department of the Riga City Council conducted a study on the needs of families with children with disabilities to create a social support service that would be professional and based on the needs of the family as a system, providing real support, which is assessed by parents as adequate. The article discusses the theoretical findings, research methodology, main conclusions and the participation of parents and potential service providers in the design of the new social support service as well as the concept and framework of the new service.

Māris Grāvis. **Service individualization**

The article offers the authors opinion on current events in the development of social services and the move towards more individualized social services, in which the needs and desires of the client will be as important as economic justification.

Rita Goldmāne. **Online supervision - bubble or opportunity?**

The article aims to summarize the experience of supervisors during 2020, learning and supplying supervision over 120 hours in more than 11 organizations. The article includes the results from the qualitative (survey) research, which represents the opinions of the receivers of online supervision services - the social work specialists. They express their views on the utility of using remote supervision and their motivation to use remote services compared to in person supervision. Numerous factors, which affect participant attitudes and motivation to participate in remote supervision, have been compiled.

Madara Lārmāne, Mārtiņš Moors. **The impact of the lack of human resources on solving ethical dilemmas and the formalization of social work**

The authors of the article represent Riga Stradiņš University. M. Moors is a lecturer, but M. Lārmāne is a graduate of the masters study program "Social Work". As part of M. Lārmāne's masters studies, during the first half of 2020, the authors carried out a study on solving ethical dilemmas in the conditions of limited human resources. The aim of the article is not to reflect on all the results of this study, but instead focus on a few aspects of the study and the information obtained. The aspect that emerged relatively unexpectedly during the study was that the problem of insufficient staff resources not only creates ethical dilemmas and inconveniences for social workers and management, but also limits social workers' opportunities to devote adequate time to customer situations, (consciously or not) affecting social work formalization.

Ieva Ozola. **The Ecocard of a Social Worker**

The article "The Ecocard of a Social Worker" by I. Ozola describes useful resources for social workers to gain new experience for the development of their professional practice (books, films, theater, websites).

We are thankful to all authors who shared their experience and knowledge, provided insight into the diversity of the field of social work and helped us prepare this edition!

See you in the next edition! Your Editorial Board

Redkolēģija

Andra Mite – redkolēģijas vadītāja, sociālo zinātņu maģistre politikas zinātnē (Mg. sc. pol.), Baltijas Starptautiskās akadēmijas docente, studiju virziena “Sociālā labklājība” vadītāja

Vita Roga-Wiles – sociālās pedagoģijas doktore (Dr. paed.), pedagoģijas zinātnes maģistre (Mg. paed.), Sociālo darbinieku biedrības biedre, kopienas sociālās aprūpes aģentūras “Vitascare” dibinātāja, Lielbritānija

Kristīne Veispale – maģistre personāla vadībā (Mg. hr.), augstākā izglītība sociālajā darbā (Bc. soc. d.), projektu vadītāja, Sociālo darbinieku biedrības biedre, Biedrības “Rīgas pilsētas “Rūpju bērns”” izpilddirektors vietniece, Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācijas “SUSTENTO” valdes priekšsēdētājas vietniece

Mārtiņš Moors – sociālo zinātņu maģistrs sabiedrības vadībā (Mg. sc.), tiesību zinātņu maģistrs (Mg. iur.), augstākā izglītība sociālajā darbā (Bc. soc. d.), Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētāja vietnieks, Rīgas Stradiņa universitātes lektors, Rīgas domes Labklājības departamenta direktora vietnieks, Sociālās pārvaldes priekšnieks

Maija Muceniece – sociālā darba maģistre (Mg. soc. d.), Labklājības ministrijas projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” vecākā eksperte

Literārā redaktore
Linda Jansone

Angļu valodas teksta redaktors
Anrijs Visvaldis Forsts

Izdevuma maketētāja
Vladislava Krupmane

Iespiests tipogrāfijā
Sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Zelta Rudens Printing”

Atbildīgais izpildītājs
Sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Baltijas Starptautiskā akadēmija”
e-pasts: bsa.redkoleģija@gmail.com, tālr.67100605, mob.tālr.26100864

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Labklājības ministrijas atļauja. Citējot atsauce uz izdevumu ir obligāta.

UboUNTU

Es Esmu, jo Mēs Esam
STIPRINI SOCIĀLO SOLIDARITĀTI UN GLOBĀLO SAIKNI

VISPASAULES SOCIĀLĀ DARBA DIENA
2021. GADA 16. MARTS.
#WSWD2021

www.ifsw.org

Izdevums tipogrāfiski iespiests Ministru kabineta 2019. gada 17. decembra aprīļa noteikumu Nr.686 "Darbības programmas "Izaugsmes un nodarbinātība" 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa "Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti un darbinieku profesionalitāti darbam ar riska situācijās esošām personām" 9.2.1.1. pasākuma "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" īstenošanas noteikumi" ietvaros.
Projekts Nr.9.2.1.1/15/I/001 "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās"

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Izdevums tiek izdots divas reizes gadā

